

پهاڪن جي پاڙ

W ZAFAR ALI

ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلو

سنڌي ادبي بورڊ

ڄامشورو سنڌ

پهاڪن جي پاڙ

پهاڪن جي پاڙ

مصنف:

عبدالڪريم سنديلو

بي. اي. (آنرس): ايم. اي. و. پ. ا. س. ڪلاس I
پروفيسر، گورنمينٽ ڪاليج، لاڙڪاڻو.

سنڌي ادبي بورڊ
ڄامشورو، سنڌ

نئين ڇاپي جو پهريون ايڊيشن ۱۴۰۹ھ/۱۹۸۹ع تعداد ۱۰۰۰
نئين ڇاپي جو ٻيو ايڊيشن ۱۴۰۱۷ھ/۱۹۹۷ع تعداد ۲۰۰۰

[هن ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

قيمت: پنجونجاهه روپيا

[Price: Rs.55-00]

ملڻ جو هنڌ

سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ.

فون نمبر ۶۱۵۱۷۹

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو سنڌ ۾ مٽييجر
سيد سڪندر علي شاه ڇپيو ۽ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي
ڇپائي پڌرو ڪيو.

اڪرن جي وچور

صفحہ	صفحہ	الف-ل	● ہم اکر
۸۴	(ڌ)	۱	(الف)
۸۵	(ڌ)	۲۰	(ب)
۸۹	(ر)	۲۳	(پ)
۹۴	(س)	۲۹	(پ)
۱۰۱	(ع)	۳۴	(ت)
۱۰۸	(ڪ)	۳۷	(ث)
۱۱۲	(گ)	۳۸	(ث)
۱۱۶	(ڳ)	۴۰	(پ)
۱۱۷	(گھ)	۵۱	(ج)
۱۱۸	(ل)	۶۱	(چ)
۱۲۰	(م)	۶۲	(چ)
۱۲۵	(ن)	۶۸	(ج)
۱۳۰	(و)	۷۰	(ح)
۱۳۶	(ھ)	۷۴	(خ)
۱۴۰	(ي)	۷۵	(د)
۱۴۲	● رايہ		

مِٺڙي ياد

پياري ڦريٽڙي، ”ناوڙي“،
تِيڏي مِٺڙي نالي لان، هيا پيش
ڪريندا هان. تئين ههلا سام
۸- اپريل ۱۹۴۸ع تي چاتا،
آئون پيچلا ماه ۱۴-
فيبروري ۱۹۶۲ع تي!
تِيڏي مِٺڙي ياد،
تِيڏي آداس ماه
پيشو ڪون، جهور
گهٽيا هي،
تئون ڪڏان پي، آسا ڏري
غمگين دل آئون، نه لهسين.

ناشر طرفان

ڪتاب ”پهاڪن جي پاڙ“ پاڻ مصنف سال ۱۹۶۶ع ۾ شايع ڪيو هو. ۱۹۸۹ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ ڪانئن اجازت وٺي، ڪتاب جو ٻيو چاپو پڌرو ڪيو.

ڪتاب جي اهميت ۽ گهرج کي آڏو رکندي، اُن جي هن نئين چاپي جو اجراءُ ڪيو ٿو وڃي.

سنڌي ادبي بورڊ توڙي ٻين ادب دوست ناشرن طرفان سنڌي ٻوليءَ جي ساخت، حرف ونحو ۽ ادبيات تي ڪافي تحقيقي ڪم ٿيل آهي. بورڊ طرفان ان سلسلي ۾ ”گل شڪر“، ”وڻن تي ڪوش“، ”آفتاب ادب“، ”تحقيق لغات سنڌي“، ”لغات سنڌي مخففات“، ”سنڌي ويا ڪرڻ“ (مڪمل)، ”سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ“، ”سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو“، ”جامع سنڌي لغات (پنج جلد)“، ”پروليون، ڏنئون، معنائون ۽ ٻول“ ڪتاب شايع ڪيا ويا آهن. انهن ڪارائتن ڪتابن ۾ ”پهاڪن جي پاڙ“ جو اضافو، اميد ته پڙهندڙن کي پسند ايندو.

محمد ابراهيم جويو
چئرمين
سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو

ڄام شورو،
۱۴- جنوري ۱۹۹۷ع

(الف)

۱- آچي ڏاڙهي، آڻو خراب

سنڌ جا ٻه نواب، جي دنگي پئماني هئا، تن مان هڪڙي، هڪ اچي ڏاڙهي وارو ماڻهو مقرر ڪيو، جو ٻئي نواب جي درجي مان ڪٽ ڪٽ چوڪرا برغلائي ايندو هو، جن کان ڍڳن ڍورن چارڻ ۽ ٻي خدمت چاڪري جو ڪم ورتو ويندو هو. ٻئي نواب، وري هڪ چالاڪ ڳڀرو چوڪرو پاڻ وٽ رکيو هو، جو وري هن نواب جي حد مان، اچي ڏاڙهي وارن کي ڏاڏا ڏيئي، کين مقرر سراءِ ۾ آڻي ڪڍندو هو، جتي انهن کان چڪي پيهڻ جو ڪم ورتو ويندو هو.

هڪڙي ڏينهن پوڙهي ۽ چوڪري جو هڪ ٻئي سان پئماني پيو. پوڙهي پئماني بچايو ته، ”آءُ، هن چوڪري کي هيٺاهيون مٿاهيون ڏئي، پنهنجي حد ۾ وٺي وڃان.“ چوڪري خيال ڪيو ته ”آءُ، هن پوڙهي کي پاڻ سان وٺي وڃان.“

ٻئي پنهنجي پنهن گهڻ ۾ مست ۽ مڱن!

نيٺ جڏهن هڪ ٻئي جي ڏٺو، ته (روبرو) ٿيا، تڏهن چوڪرو ٿاڙو ڏيئي، رڻدور رڻدو، چاچا سائين، چاچا سائين، ڪندو، اچي پوڙهي جي پيرن تي پيو. روئي جو روئي پيو زاروزار! پوڙهي کي هن جي رڻ تي رحم آيو، سو گهرائڙي ٻائي، پڇيائينس ته، ”ابا، روئي نه. خبر ڪر ته روئين ڇو ٿو؟“ چوڪري ڏاڍي ڏٽڪ پيچ ۽ ڦٽند سان چٽند ڪري، چيو ته، ”چاچا سائين، بابو ويچارو راهه راني وٺي ويو، اها ۽ ٽي ڀينرون ڇڏي ويو آهي. ڏوڪڙ پيسو، ۽ ٻئي ٻارو به آهي، پر سنڀالي ڪير؟ اها چيو ته، ”ٻٽ، تنهنجو چاچو هتان رهي هليو ويو آهي،

ان کي ڳولي ۽ لهي اچ. ڏس ٻنڌڻ ۽ پار ٻڌڻا، جيڪي ڏنا اٿس، سي سڀ ڇاڇا، تو ۾ آهن، سو مهر ٻائي ڪري هاڻي هٽل، ۽ هلي سار سنڀال لڏڻ. مطلب ته چوري، اهڙا ته حيل هلايا، جو پوڙهو فريب ۾ ڦاسي ويو. چوڪري کي چيائين ته، ”پست، ماڻ ڪر. روءِ رڙ نه. مون سڀ ڪاوڙ ڇڏي. هل ته هاڻي ئي هلون ٿا.“ چوڪر اڳيان، پوڙهو پويان. جڏهن مقرر سراءِ جي ڀرسان آيا، تڏهن چوڪري، پوڙهي کي چيو ته، ”ڇاڇا، تون هل، انهيءَ جاءِ ۾، ته آءُ جهنگ جو خيال لاهو ٿو اچان.“ پوڙهو خوشيءَ سان سراءِ ۾ گهڙيو. اتي ته اڳيئي جوان انتظار ۾ ويٺا هئا، هن پوڙهي کي پهچندو ڏسي، جهلي، چٽڪيءَ (جنڊ) تي ويهاري، ڪاسو ان جو ڏيئي، چيائونس ته، ”پيهه ان، نه ته سير جو خير نه ٿيندو.“ اتي پوڙهي سمجهيو ته، ”مار، چوڪرو راند هڻي ويو!“

ڀلا، هڪ پيرسن، ٻيو جنڊ ڳورو ۽ ان گهڻو، ويچارو سو ڪري به ڪري ڇا! جي تڪڙو ٿو هلائي ته ان ڌارو پيو ٿئي، جي هوريان ته آڏو نه پيو نيري. اچي ويو سورن ۾! مٿانئس بيٺل ماڻهو، ٿورو ۽ ڏڙيل آڏو ڏسي، کيس چون ته، ”پوڙها، هي ڇا ٿو ڪرين؟ اچي ڏاڙهي ۽ آڏو خراب!“

مطلب: جڏهن ڪو ڪم، ڪنهن جي لياقت مطابق ڪيل نه ڏسڻ ۾ ايندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۲- آءُ به ويندي پيڪي، مون به لهندي سڪ:

ڪنهن ڪنوار کي، ساهرن ۾ گهڻو سک هوندو هو ته به پيڪن جي پيئي پچار ڪندي هئي ڇي، منهنجا لڪ لهن پيڪا، قرب جا ڪوڏيا پيڪا! هڪ دفعي جڏهن پيڪي (بيءَ جي گهر) آئي، تڏهن ڪنهن ڳالهه تان، سندس ڀاڄائيءَ کيس کڻي ڏنو. آخر نتيجو اهو نڪتو، جو ڀاڄائينس، هن ويچاريءَ کي رٽاري ڪڍيو. پوءِ ته ڪانئس پيڪن جي سڪ به لهي ويئي.

مطلب: جڏهن ڪنهن کي، ڪنهن ڳالهه جو اڃا به شوق ڪٿي، تڏهن ائين چئبو آهي، انهيءَ خيال سان ته آخر ڀڄتا ڏيندين.

۳- آيا سير، ڀڳا پير:

جڏهن ڏاڍا اچن، تڏهن هيٺا بهي نه سگهن.

سنڌ ۾ ”ڪلهوڙن“ جي صاحبي ۱۷۰۱ع کان ۱۷۸۲ع تائين هلي. ڪلهوڙن کي ”سيان“ ۽ ”پير“ به ڪري سڏيندا هئا، ڇاڪاڻ ته کين ڪيترائي سرحد هئا. اڃا تائين پير ميان شاهل محمد عباسي (تعلقه قنبر- ضلع لاڙڪاڻو) ۽ پير ميان الياس عباسي (تعلقه ڏوڪري- ضلع لاڙڪاڻو) جي مقبرن تي سوين سائيل ڀرندا رهن ٿا، ۽ پنهنجون ٻاسون ٻاسيندا رهن ٿا.

جڏهن ”ڪلهوڙن“ جي حڪومت ڪمزور ٿي، تڏهن ”پير“ حاڪم ٿيا ۽ ”پير“ (ڪلهوڙا) ڀڄي، ميدان ڇڏي ويا. سرگواسي ڀيرومل، فٺان صاحب جي ڪتاب جو حوالو ڏيندي، هن طرح بنياد ڏئي ٿو:

”امروھ جي شهر ۾، ميرانجي ٽالي هڪ شخص وٽ جادوءَ جو ڌڻو هو، جنهن جي وسيلي، هن ڪيترائي ڪرامت جهڙا ڪم ڪيا، جنهنڪري هڪ وڏو پير ڪري ليکيندا هئس. هاڻ هو اتي جي ڪن ماڻهن ۾ اچي واسو ڪندو آهي. امروھ ۾ ٻيا به ڪي پير جهڙوڪ: زين خان، ننهني ميان ماڻهن ۾ واسو ڪن ٿا، پر چون ته ’جڏهن پير (ميرانجي) اچي، تڏهن ٻيا پير ڀڄيو وڃن‘ جو هو ڪانئن وڌيڪ ڪلا وارو هو.“

۴- آڀو گسي، ڌيءَ وسي:

هندن ۾ رواج آهي ته ڌيءَ کي جهجهو ڏاج ڏين. ڪنهن سينٽي، ڌيءَ کي ايترو ته ڏاج ڏنو، جو پاڙي وارن کي ڏندين آڱريون اچي ويون. تنهن تي ڪنهن پاڙي واري ائين چيو:

ٻياڪن جي پاڙ

مطلب: آبي جي ڪٽي، آدي ڪٽائي.
ڪمائي هڪڙو ته ڪٽائي ٻيو.

۵- آتم ڪيتي، وڌندڙ واپار،
نيچ نوڪري، پنڻ بيڪار؛

مطلب آهي ته ڪيتيءَ کي اول نمبر، واپار کي ٻئي نمبر،
نوڪريءَ کي ٽئين نمبر، ۽ پنڻ کي چوٿين نمبر يعني بيڪاريءَ
۾ شمار ڪيو ويو آهي.

چون ٿا ته هڪڙي زميندار کي ڪا پٿر جي پٽي هت
اچي ويئي، جنهن تي اها عبارت نقش ٿيل هئي. آزمائش خاطر،
انهيءَ زميندار، تمام گهڻي زمين آباد ڪئي، مگر پاڻ ڪڏهن
به پوک جي نظر داري ڪانه ڪيائين، اٽلو عيش عشرت ۾
وقت گذارڻ لڳو. اهو به نه ڏٺائين ته پوک کي پاڻ آهي
يا نه، پورو پاڻي مليس ٿو يا نه.

نتيجو اهو نڪتو، جو هو وڏي نقصان هيٺ اچي ويو.
اهو حال ڏسي، غصي وڃان، پٿر کي ڪٽي، زور سان زمين
تي سٺيائين (جو سمجهيائين ته پٿر تي ڪيتيءَ وارا لفظ غلط
لکيل آهن). اڃا ان جي يوئين پاسي، جو هن اڳ ۾ ڏٺو ئي
ڪونه هو، هيٺيان لفظ لکيل نظر آيس؛
ڪيتي سِر سِيتي.

اهي لفظ پڙهي، اهو زميندار ڏاڍو ڦڙڪو ٿيو ۽ پنهنجي
عيش عشرت کان عڪدم باز آيو ۽ جون لڳو ته ”ڏوھ منهنجو
آهي ۽ نه هن پٿر لکن واري جو!“

۶- آڏو ڇي، گهوٻاڏو؛

هڪ جو، ٻيو مطلب وٺ.

ڪنهن سائل، هڪ در تي اچي، سڀني هنئي. گهر جي مالڪ،
نوڪر کي چيو ته ”فٽير کي آڏو ڏي.“ نوڪر انواڪر پٽوئي

ڪنہ . هن سمجھيو ته شايد هو چوي ٿو ته ”فقير کي گهو ٻائو ڏي.“ سو گهو ٻائو ڪئي، فقير ڏي وريو. فقير ڀانيو ته گهو ٻائو (لک) ڪئي، شايد مون کي مارڻ ٿو اچي، تنهنڪري ويچارِي رکيو پيرن تي زور! مالڪ ويٺي سارو لقاء ڏٺو. بي اختيار، زبان مان، نڪري ويس: اٿو، جي، گهو ٻائو.

۷- اٺ ڪين سسئي!

جڏهن پنهنجيءَ جا ڀائر، رات جو چوريءَ، سسئي جي پاسي مان پنهنجي ڪڍي، ڪڇ روانا ٿيا، تڏهن سسئي ويچارِيءَ صبح سان ڪاريءَ وارا ڪڪڙ ڏٺا. پنڀور کي باهم ڏيئي، اڪيلي سر، پيرين پيادي، ڏونگر ڏورن لڳي. هڪ پنڌ اٿانڪو، ٻيو مسافري لٽي، ته به ويچارِي پنڌ سڏيندي پئي ويئي، پر ڪٿي پنڀور، ڪٿي ڪڇ! ڪنهن، سسئيءَ جي اهڙي حالت کي ڏسي ائين چيو.

مطلب آهي ته: پٿر ۽ پوٺي، رڻ ۽ رائي، جهٽ ۽ جهنگ، دڙي ۽ دنگ کي ٻار ڪرڻ لاءِ اٺ ڪن. پيرين پيادو ڪيترو هلبو. اٺ ئي سسئي کي ڪڇ يهڃائي سگهندا، ڇاڪاڻ ته پنهنجيءَ کي به اٺ تي ڪٺي ويا هئا. مطلب: جڏهن ڪو ڏکيو پنڌ هوندو آهي، يا ڏکيو مسئلو درپيش ايندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۸- اٺ نه پڇي، هڻي پورن لتون

هڪ جي باه، ٻئي مان ڪڍڻ.

جست، آڏن تي مال لڏيو، پاڻ پورن مٿان چڙهيو پيا وڃن. آڏن کي تيز هلڻ لاءِ، خوب لتون پيا هڻن، پر لتون ته آڏن تائين پهچن ٿي نه پيون، تنهنڪري آڏن جي تيزيءَ ۾ خيرڪو فرق پئي آيو. وري زور سان لتون پيا هڻن، ته به آڏن تائين نه پيون پهچن، ۽ پورن کي پيون لڳن. تڏهن ڪنهن ڏسي ائين چيو.

٩- آڀڻا سال هي، روسون پي، ڪاڏسون پي،

ٻنهنجي ڪيل ڳالهه، ڪيلي به قبولي ۽ روئي به .
جست، بصر سان ساندي ٻيا ڪانين. بصرن جي بانس ۽
ڪڙاڻ ڪان، سندن اکين مان پاڻي پيو وهي. ڪنهن چيو ته
”رو به پيا ته ڪاڻو به پيا!“ ڪلي ڄاڻون ته ”آڀڻا مال هي،
روسون پي، ڪاڏسون پي.“

١٠- آڀڻي گهوٽ ته نشا ٿيوئي،

ٻنهنجي، سنهنجي آهي. برائيءَ ۾ اڪ، ٻنهنجيءَ ۾ هٿ .
ٻنهنجو ڪو ٻوٽو ٻارڻ ڪوي .
ڪن موالين، ٻنگ ٻئي پيئي ته ڪنهن وانجهڙو سوال
تي لپ ڪهڙين، پيالي پي، ڇائين ته، ”هيءَ چڪي
ته نه لڳي (نشو ته ڪونه ٿيو)! تنهن تي هڪ مواليءَ چيس ته،
”آڀڻي گهوٽ ته نشا ٿيوئي.“
موالي ڏين ڪونڊن کي مڏن، تن کي لپ چڪي
مان ڪئي ٿو نشو ٿئي!

١١- آڌ کي چڏي، جو سڄيءَ پٺيان ڊڪي،

تنهن کي سڄي ته نه ملي، ڀر آڌ ڪاڻ سڪي،
نفعي جي لالچ ۾، نقصان سهڻ.
هڪڙو ڪتو قاصائيءَ جي دڪان تان، گوشت جو
ٺڪرو کڻي پڳو ڪتو، ڀرسان وهندڙ واھ ۾ گهڙي ترڻ لڳو.
جڏهن وچ تي آيو، تڏهن پاڻيءَ ۾ پنهنجو پاڇو ڏسي، ڀانيائين
ته ٻيو ڪتو آهي، جو گوشت جو ٺڪرو وات ۾ کنيو ٿو
ويي. هن کي خيال ٿيو ته اهو ٺڪرو به هن کان ڦريان.
سو جهڙو وات ڦاڙي، ڪتي تي ڳرڻ شروع ڪيائين، تهڙو
ٻنهنجي وات وارو گوشت جو ٺڪرو، پاڻيءَ ۾ ڪيري پيس.
تنهن تي ڪنهن عاقل ائين چيو.

ڪنهن وري هيئن ٻڌايو:

اڌ کي ڇڏي، جو سڄيءَ لئه ڏوئي،*
سو اڌ ته وڃائي، پر سڄيءَ لئه روئي.

۱۲- آڌ رات ئي ڪڏ ۾:

ڪنهن ليکڪيدار ڏاڀن کي، ڪڏ ڪوئڻ لاءِ ڏني. جڏهن
ڏاڀن ٿورو ڪم ڪيو، تڏهن اندازو لڳايائون ته هن ڪم ۾
ڪٿي لڳندي، تنهنڪري ڏينهن جو پراڻو ڪم، ۽ رات جو
ٺيڪي وارو ڪم ڪندا رهيا. ڏينهن جو ليکڪيدار پڇين ته،
”ڪيترو ڪم ڪيو اٿو؟“ هئو چون ته، ”سائين اڌ رات
تائين ڪم ڪندا آهيون“. ليکڪيدار هنن جو معمولي ڪم ڏسي،
سڙي ويندو هو، ۽ کين چونڌو هو ته ”اوهان جي اڌ رات ئي
ڪڏ ۾.“

مطلب: جڏهن ماڻهو، دل سان ڪم نه ڪندو آهي،
پر اجائي سڃاڻي پيو هاءِ هڻندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۱۳- آڏائي گهرن جو خير:

سڀ جو خير، سڄي جهان جو خير
قديم زماني ۾، ڀارت ورهس ۾ آڏائي گهر ليکيندا هئا:
گهر برهڻ جو، گهر ڪٽريءَ جو ۽ اڌ گهر وڃڻ جو،
اڇوت کي گهٽ ذات سمجهي، ڏانهن ته مورڳو نهارڻ به
پاپ سمجهندا هئا.

عربن ۾ وري گهر مسلمانن جو، گهر اهل ڪتاب (يهودين
۽ عيسائين جو)، ۽ اڌ گهر ٻئي مذهب وارن جو شمار ڪيو
ويندو هو.

يارهين صدي عيسويءَ ۾ جيئن ڀارت جو نالو نه رهيو، ۽
اسلامي حڪومت سبب سڀ هندوآسي ٿي ويا، تڏهن پنڌي

* ڏوئي = ڳولي.

ورهاست ڦيرِي، وري به اڍائي گهر سڏجڻ ۾ آيا. اهي هئا: گهر هندو، گهر مسلمان، ۽ اڌ گهر اڇوت. سنڌ تي به اهو ساڳيو اثر رهيو، جنهن موجب گهر ”هندو“ گهر ”مسلمان“ ۽ باقي اڌ گهر ”پالي شاهيءَ“ جو ڳڻجڻ ۾ آيو، ۽ اڄ تائين سنڌ ۾ اهي ئي اڍائي گهر شمار ڪيا ويندا آهن.

ماڻهو عام طرح دعا گهرڻ وقت، الله تعاليٰ جي حضور ۾ عرض ڪندا آهن ته: ”خدایا! ايئن گهرن جو خير گذارج، ۽ انهن جي صدقي اسان جو به!“

۱۴- الله ڏيوڻي، ميان ڏيوڻي، صحبت نه ڏيوڻي

انڪاري ٿيڻ، نابري وارڻ

چون ٿا ته ڪلهوڙن جي وقت ۾، حڪومت طرفان، چانڊڪي پرڳڻي جي ڪنهن حصي جو صحبت خان ڪاردار (مختيار ڪار) هو. صحبت خان ايتري قدر ته پخيل هو، جو ڪنهن کي به ماني ٿيڪيءَ جي صلاح نه ڪندو هو، ۽ نه وري ڪا خيرات ٿي ڪندو هو.

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته هڪ فقير، صحبت خان کان خيرات گهرڻ ويو. صحبت خان پيهڻ ٿي نه ڏٺس. فقير ڇا ڪيو جو وقت جي ميان صاحب (ڪلهوڙي حاڪم) ڏانهن خيرات لاءِ ويو. ميان صاحب، فقير کي خيرات ڏيئي راضي ڪيو. فقير عرض ڪيو ته ”سائين! اوهان جي خيرات آگاهي، پر صحبت خان ڏي به ۾ اکر لکي ڏبو ته اهو به مون مسڪين پڇڙيوال جي مدد ڪري.“ ميان صاحب، فقير کي، صحبت خان ڏانهن خط لکي ڏنو. جڏهن صحبت خان اهو خط پڙهيو، تڏهن به خيرات ڏيڻ کان پڙو ڪلي پيو. جي: الله ڏيوڻي، ميان ڏيوڻي، صحبت نه ڏيوڻي. يعني الله توکي ڏئي، ميان (ڪلهوڙو حاڪم) توکي ڏئي، پر صحبت نه ڏيندءَ.

۱۵- آگهه پڻي بازار تہ بُني بہ جوار:

چون ٿا تہ ميرن جي وقت ۾، هڪ دفعي جڏهن ڏڪر پيو، تڏهن ان تمام گهڻو مهاڻو ٿي ويو. آگهه ايتري قدر تہ چوٽ چڙهي ويا، جو سونَ برابر بہ ان نڦي مليو.

هڪ ڪٽڙيءَ وٽ گھنڊي، بئليءَ (مڪئي) جي ڀريل هئي. ڪنهن پاڙي واري چيس تہ، ”ادا، ڪهڙي آگهه ڏيندين؟“ چيائين، ”هيتري ڪم هيتري من.“ پاڙيسريءَ چيس تہ، ”ادا، اهو آگهه تہ جوئر جو بہ ڪنهن ڪڏهن نہ ورتو آهي، تون وري نئينءَ مان پنهنجا آگهه وٺو لاهين؟“ تنهن تي مڪئيءَ جي مالڪ ائين چيو.

مطلب: جڏهن ڪنهن شيءِ جي قلت هوندي آهي، ۽ ڪاپو زياده هوندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۱۶- اڏو هاڻي، لشڪر جو زيان:

سڪندر اعظم، عيسوي سن کان ۳۲۷ ورهه اڳ سنڌ تي ڪاهه ڪئي، پر تنهن کان اڳ، پنجاب جي راجا پورس سان لڙيو. هن جي بهادري ڏسي، خوش ٿي، کيس پنجاب ملڪ واپس ڪيائين.

سڪندر جو لشڪر، گهوڙن تي هو، پر راجا پورس جي لشڪر جو ڪجهه حصو هاڻين تي هو. جڏهن سڪندر جي لشڪر جا تير، پورس جي هاڻين کي لڳا، تڏهن ڪي اڏا ٿيا، ڪي زخما ۽ ڪي چرجي چتا ٿيا.

”پورس جا هاڻي، هزار ڪوششون ڪرڻ سان بہ غنيمت جي طرف اصلي نڦي وڌيا، بلڪ اُلتِي پيرن، پنهنجي فوج کي ڇڏائيندا وئي پڳا“ (۱).

اهڙي حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

مطلب: جڏهن ڪنهن شيءِ مان اهو ڪارج نه سَري، جو پهريائين سَرنڊو هجي، ۽ ان مان وري ساڳي ڪارج سرڻ جي ڪوشش ڪجي ته فائدي بجاءِ نقصان ٿيندو.

۱۷- انڌيري نگرِي، چرٻت راجا

ٺڪي سِير ڀاڄِي، ٺڪي سِير ڪاڄا؛

جڏهن ڪو ظالم يا بي عقل حاڪم ٿيندو آهي، تڏهن ان جي حڪومت جو جلد ئي زوال اچي ويندو آهي، يا جڏهن ڪو حاڪم، رعيت جي حال کان غافل ۽ بي پرواه رهندو آهي، تڏهن ان جي دور ۾ ظلم ۽ مصيبت حد کان وڌيڪ لنگهي ويندا آهن. اهڙي وقت لاءِ ائين چئبو آهي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو گُرو، پنهنجي چيلي سان گڏ، تيرٿ ڪندي، هڪڙي ڳوٺ ۾ اچي پهتو، جنهن جو نالو ”انڌيري نگرِي“ هو. گروءَ، پنهنجي چيلي کي ڪاڌي پيتي جي شين خريد ڪرڻ لاءِ بازار ڏانهن موڪليو. چيلي وڃي ڏٺو ته مارا هتي ”ڀاڄي“ به ٺڪي سِير نه ”ڪاڄا“ به ٺڪي سيرا هن چا ڪيو، جو ٺڪي ۾ ڪاڄن جو سِير خريد ڪري، پنهنجي گروءَ کي اچي، چيائين ته، ”گرو جيي، هت ڏاڍو مزو آهي، هر هڪ شيءِ ٺڪي سِير! ڏس، مان به ٺڪي ۾ ڪاڄن جو سِير وٺي آيو آهيان، تنهنڪري ڪجهه وقت ته هت رهي، مڻج ڪرڻ ڪهي. ڇڏيو تيرٿ ياترا جي پُچرا نهڙا سَڪ ڪٿي نه ملندا“

گرو نهايت سياڻو هو، سو کيس چوڻ لڳو ته ”ڀائي، هن شهر جو نالو ئي ”انڌيري نگرِي“ آهي. هت رهڻ، خطري کان خالي نه آهي. هونءَ به ساڌن کي هڪ هنڌ ديرو ڏنائين ليڪ نه آهي. چوندا آهن ته: ساڌو رهندو ڀلو، ڀائي وهندو ڀلو. مگر چيلو چوي ته ”آءُ هرگز نه هلندس“. گروءَ ڪهڻو ئي

سمجھائيس، ڀر ڇيلو پنهنجيءَ تي ئي بيٺو! آخر گرو لاچار ٿي هليو ويو.

ڇيلو، اتان جا گيهه مٽيڊا کائي، دٻو ٻڙجي پيو. هڪڙي دفعي، ڪنهن ڏهري ماڻهوءَ تي خون جو الزام ثابت ٿيو، تنهنڪري کيس ڦاسيءَ جي سزا ملي هئي. پر اتفاق اهڙو ٻڻيو، جو مجرم جي ڳچيءَ کان، ڦاسيءَ جي سيرڪن (ڦندو) ويڪري هئي، جنهنڪري راجا حڪم ڪيو ته: ”ڪو ٿلهو مٿار ماڻهو آيو، جنهن کي هن جي بجاءِ ڦاسيءَ تي لٽڪايو وڃي!“ ڳولا ڪندي، حلوئيءَ جي دڪان تان، چيلي کي کڻا خريد ڪندي، ڏٺو ويو، جنهن کي پڪڙي وٺي آيا.

چيلي، اهڙو انڌير ڏسي، گهڻو پڇتايو ۽ گروءَ جا وڇن ياد آيس. هوڏانهن گروءَ کي به اها ڪٽڙڪ پئجي ويئي، سو هڪدم ڦاسيءَ جي تختي وٽ پهچي ويو. گروءَ ڦاسيءَ ڏيندڙن کي چيو ته، ”هن وقت، ڦاسيءَ تي چڙهن جو حق منهنجو آهي، تنهنڪري ڦاسي، منهنجي ڳچيءَ ۾ وجهو.“ سپاهين پڇيس ته، ”ڇو؟“ گروءَ جواب ڏنو ته، ”هن شپ سميم ۾ جنهن کي ڦاسي ايندي، سو سڌو سرگ ۾ ويندو شاسترن ۾ به ائين لڪيل آهي سو: گروءَ کان اڳ ۾، چيلي کي سرگ ۾ وڃڻ جو ڪو حق ڪونهي.“

ڇيلو، گروءَ جي مام پروڙي ويو. رڙ ڪري چيائين ته ”نم، گرو جيئي نم، مان ئي ڦاسي کائيندس، ڇاڪاڻ ته سپاهين مون کي ئي پڪڙيو آهي ۽ نه اوهان کي!“

گروءَ چيلي کي گهڻو سمجھايو ته ”ساڌن کان سواءِ، ٻيو ڪوبه سرگ جو حقدار ئي نٿو سگهي.“ پر هنن جي ڳالهه ڪنهن به نه ٻڌي، اها راجا کي خبر ڏنائون.

جڏهن راجا اها ڳالهه ٻڌي ته سرگ هٿ ڪرڻ جو هي ئي شپ سميم آهي، تڏهن چيائين ته: ”بس مون کي ڦاسي ڏيو!“

آخر راجا کي ڦاسي آئي، پر ”شپ سمه“ سبب ٻيا به ڪيترا سرڪه جا شائق، اتي ڦاسيءَ تي چڙهندا ويا! جڏهن گروهه ڏٺو ته گهڻائي پايي ناس ٿي ويا آهن، تڏهن چيائين ته ”هينئر اهو شپ سمه سماعت ٿي ويو آهي، تنهنڪري وڌيڪ ٻيو ڪوبه ڦاسيءَ تي نه چڙهي.“

پوءِ گروهه، چيلي کي چيو ته: ”هن وقت ئي هتان ڪڍج ڪرڻ گهرجي. هاڻي تو ڏٺو ته هت ڪهڙو نه انڌير لڳو پيو آهي!“

۱۸- اڏاڻي به ويٺي، ڏاڏاڻي به ويٺي، وري

ڪجهه جي ڪجهه:

ڪئي ڪمائي ڇٽ.

ڪنهن پوڙهي آفيميءَ کي رستي تي پيشاب ڪندي، ننڊ جي پنڪي اچي ويئي. ڪو شاهينگ، اُتان اچي، لانگهاڻو ٿيو، جو ڪجهه پڇائي، گهر ٿي ويو. هن، آفيميءَ کي پنڪيءَ ۾ ڏسي، سندس پٽڪو لاهي، ڪجهه جو هڪڙو وڏو ٻُڙو مٿان رکيو، هليو ويو. جڏهن اک ڪليس، تڏهن مٿي تي هٿ هڻي، ٻُڙو ڏسي، ائين چيائين.

۱۹- اونڌيون پاڏيون، پاسيرا ٽوپا،

جڏهن ڪو تور يا ماپ ۾ گهوپي هڻندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

هڪڙي ماڻهوءَ، ڪنهن واپاريءَ کان، سستي اگهه تي اُن آڌارو ورتو، ۽ کيس چيائين ته: ”منهنجو اُن لهي ته توکي اوترو ڏيندس.“

جڏهن اُن ڏيڻ جو وقت آيو، تڏهن اُن جو اگهه چوٽ چڙهيل هو، تنهنڪري هن کي دل ۾ گٺڙ جاڳورا ۾ مقرر

ڪيل نموني تي، اُن ڏيڻ لاءِ ٻڌل هو. ڇا ڪيائين جو اُن ڏيڻ مهل اونڌيون پائيون ۽ پاسيرا ٺوڻا ڪري اُن مٿس لڳو. اهو حال ڏسي، جنس واري وڃي قاضيءَ کي دانهن ڏني، جنهن گهرائي پڇيس. هن چيو ته، ”سائين، ڏيڻ جو نمونو برابر اهو مقرر ٿيل آهي، پر اهو ٻولايل ڪونه هو ته اُن، ڪهڙيءَ طرح مٿي ڏبو؟ تنهنڪري اهو مون تي ڇڏيل آهي ته ڪهڙي به نموني مٿي ڏيان؟“

ٻيون چوڻيون:

۱- چَر پَت راجا، نڪا ساھمي نڪو وٽ،

ڏٺي بم ڀُڪ، وٺي بم ڀُڪ.

۲- اونڌيون پائيون، پاسيرا ٺوڻا،

تم به وڪري (۱) ساڃا، ماڻهو ٺوهيا (۲).

۳- اهو ڪم ڪجي، جو لعل به لپي

۴ پریت به رهجي اچي:

هڪڙي شهر ۾، بادشاهه جي پُٽ، وزير جي پُٽ، قاضيءَ جي پُٽ ۽ ڪوٽوال جي پُٽ جي پاڻ ۾ پریت هوندي هئي، ۽ چئني کي عام طرح ”چار يار“ ڪري سڏيندا هئا. هڪ دفعي چارئي يار سفر ۾ نڪتا. کين رستي تي هڪ گهاٽي جهنگ ۾ رات پئجي ويئي. پاڻ ۾ گهراڻا ڪيائون ته، ”هڪڙو هڪڙو ڄڻو، واري تي پهرو ڏئي.“

پهر يون پهر، بادشاهه جو پُٽ، پهرو ڏيڻ لڳو، ۽ ٻيا سمهي پيا، اڃا گهڙي کن مس گذري ته سندس نگاه، هڪڙي

(۱) وڪري = وکر وکن وارا، واهاري ساڃا = خوش اسودا.

(۲) ٺوهيا = سڪتا، خالي، سڄا، غريب.

نانگ تي وڃي پئي، جو چاندوڪيءَ رات ۾ پنهنجي ”مَن“ ڪڍي ان سان راند ڪري رهيو هو. بادشاه زادي کي مَن جي خاصيت جي خبر هئي، سو ڇا ڪيائين جو ميميءَ جو ٻڪ ڀري، کڻي نانگ جي اکين تي اڇلايائين، جنهنڪري هو اندو ٿي پيو، ۽ شهزادي، اها مَن کڻي، کيسي ۾ وڌي.

ٻئي ڀير تي، وري وزير جو پُٽ ٻهري تي آيو، ۽ چونڪي ڏيڻ لڳو. ٿوري وقت کان پوءِ، هن جي به نانگ تي نظر پئي ۽ اُن جي ”مَن“ هٿ ڪري، پنهنجو وقت گذاري پاڻ سمهي پيو ۽ قاضيءَ جو پُٽ ٻهري لاءِ آيو.

ٽئين ڀير ۾، قاضيءَ جي پُٽ به پهرو ڏيئي، اهڙيءَ طرح هڪڙي ”مَن“ هٿ ڪئي ۽ ان کان پوءِ، ڪوٽوال جو پُٽ، ٻهري لاءِ آيو. انهيءَ به هڪڙي ”مَن“، ٻين دوستن وانگر، هٿ ڪئي.

هر هڪ دوست کي، جيڪا ”مَن“ هٿ آئي هئي، سا درحقيقت ”لعل“ هئي. ڪوٽوال جو پُٽ، جنهن ٻين دوستن جيترو مال نه ڏٺو هو، نه وائڻو هو، تنهن دل ۾ خيال ڪيو ته ڏسان ته هنن وٽ به ڪا مون جهڙي قيمتي شيءِ آهي يا نه؟ تنهنڪري تنهنجي سمهيل دوستن جي سامان ۽ کيسن جي تلاشي وٺي، هر هڪ جي کيسي مان لعل ڪڍي، پنهنجي لعل سان گڏ، سٿ جي ابدائي ۾ ليکائي ڇڏيائين.

شهزادي، وزيرزادي ۽ قاضيءَ جي پُٽ، پنهنجي پنهنجي لعلن جي چوريءَ جو احوال، هڪ ٻئي کان به لکائي ڇڏيو، مگر افسوس تنهنجي ڪي هو.

انهيءَ جهنگ مان لنگهن کان پوءِ هڪڙو وڏو شهر نظر آيو، جنهن جو بادشاه نهايت انصاف پسند هو. هي سڀ بادشاه جي ڪچهريءَ ۾ آيا، ۽ بادشاه وٽ، انهن لفظن ۾ فرياد داخل ڪيائون ته لعل به لڳي، ڀريت به رهجي اچي. بادشاه اها

ڳالهه ٻڌي وڌي ويچار هيٺ اچي ويو. گهڻو ئي خيال ڪيائين، مگر ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيس. درٻار مان آئي، محلات ۾ ويو، نه ڪنهن سان ڳالهائين نه ٻولھائين، وڃي پلنگ تي پاسيرو ٿي پئجي رھيو. شھزادي، جا سندس وڏوڙ نياڻي هئي، تنھن سندس اھو حال ڏسي، سمجھي ورتو ته: ”بابا، اڄ ڪنھن وڏيءَ مونجھ ۾ آھي.“ اھو خيال ڪري، پيءُ وٽ آئي ۽ پڇيائينس ته: بابا سائين، ٻيو ته خير آھي؟ اڄ ايتري قدر، ڪھڙي ڳالھ جو ويچار آھي؟ بادشاهه کيس ٻڌايو ته ”اڄ مون وٽ فيصلو آيو آھي ته: لعل به لھي، پر یت به رھجي اچي. انھيءَ مونجھ منجھائي وڌو آھي.“ شھزاديءَ چيس ته، ”اھو فيصلو سولو آھي، منھنجي حوالي ڪريو ته آءٌ پاڻيھي فيصلو ڪنديس.“

ٻئي ڏينھن تي، بادشاهه چار ٽي ماڻھو (شھزادو، وزيرزادو، قاضيءَ جو پُٽ ۽ ڪوٺوال جو پُٽ) شھزاديءَ ڏي موڪليا، شھزاديءَ چين ته، ”آءٌ، اوهان جو فيصلو ڪنديس، مگر شرط اھو آھي ته اوهين آڻ ڏينھن مون وٽ ماني کائو. يعني: اوهان مان، روزانو هڪڙو، مون وٽ اچي، پنھنجي ماني کائيندو، پوءِ پنھنجي ٽن دوستن جي ماني کڻي پيو ويندو. هنن قبول ڪيو.

پهرئين ڏينھن شھزادو، ماني کائڻ ويو. شھزاديءَ کيس ماني ته نارائي، مگر جنھن ڪٽ تي، هو ماني کائي رھيو هو، تنھن تي هڪڙو لعل به رکيائين، مگر شھزادي، ان ڏي ٺھاريو به ڪونه، ڇاڪاڻ ته هن، انھيءَ کان به وڌيڪ قيمتي لعلون، پنھنجي گھر ۾ ڏسي ڇڏيون هيون. هو پاڻ ماني کائي، شراب پيئي ٽھي دوستن جي ماني کڻي هليو ويو. اھڙيءَ طرح ٻئي ڏينھن وزيرزادو ويو. شھزاديءَ، ان جي ڪٽ تي ٻه لعل رکيا، مگر وزيرزادي، اک کڻي، انھن ڏانھن ٺھاريو به ڪونه.

ٺٽين ڏينهن، وري قاضيءَ جي پُٽ جو وارو آيو، جنهن جي اڳيان شهزاديءَ ٺٽي لعل رکيا. مگر هن انهن ڏي ڪوبه توجهه ڪونه ڪيو. چوٿين ڏينهن، ڪوٺوال جي پُٽ جو وارو آيو. شهزاديءَ، ان جي اڳيان به ٺٽي لعلون رکيون. ڪوٺوال جو پُٽ، جنهن ڪڏهن به اهڙو آڇو ۽ اعلى شراب نه پيتو هو، سو هتي پيئڻ سان مدهوش ٿي ويو ۽ لڳو بڪشڪ ڪرڻ. شهزاديءَ کي چوڻ لڳو ته: ”شهزادي صاحب! تو وٽ رڳا ٺٽي لعل آهن، مگر مون جهڙي غريب وٽ، انهن کان به گهڻو بهتر ۽ وڌيڪ قيمتي چار لعل آهن.“ ائين چئي، انهيءَ مدهوشيءَ جي حالت ۾، آهي پنهنجي سڻ جي آبادائي مان ڪڍي، شهزاديءَ جي آڏو رکيائين. شهزاديءَ آهي چارئي لعل، پاڻ وٽ رکي ڇڏيا ۽ دل ۾ ڏاڍي خوش ٿي، جو چور لڌائين.

پنجين ڏينهن واري تي، وري بادشاهه زادو آيو. ان کي ماني ڪارائي، خوش ڪري، انهن چئن لعلن مان، هڪڙو لعل ڏيئي چيس ته: ”ڪن پنهنجو لعل ۽ سڃاڻ ته آهو ائيني يا ڪو ٻيو؟“ هن جواب ڏنو ته، ”هاڻو، آهو منهنجو لعل آهي.“ اهڙيءَ طرح واري وٽي سان، سڀني کي پنهنجو پنهنجو لعل ملي ويو ۽ ڪنهن کي به خبر ڪانه پيئي، ته اهي ڪنهن وٽان نڪتا. اهڙيءَ طرح لعل به لڌائون ۽ ٻريت به رائجي آين. مطلب: جيڪڏهن ڪو معاملو درپيش اچي ته ان کي اهڙي نموني نبيرجي، جو معاملو سمجهي وڃي ۽ محبت به نه وڃي.

۲۱- آهو سون ٺٽي گهوريو، جو ڪن چني:

آهو ڪم ٺٽي گهوريو، جنهن مان فائدي بدران نقصان يا خرابي ٺٽي.

ايران ۾، نوشيروان کان به اڳ، ڪن جو زيور،
 ”سونو والو“ هوندو هو. ”روپو“ ۽ ”لوهو والو“ ڪنيز
 (ٻانهي) جو هوندو هو. پوءِ ”سونن دُرَن“ جو رواج
 نڪتو ۽ پوءِ نوشيروان جي ذبهن ۾، ”موتين جي دُرَن“
 جو رواج پيو. انهيءَ وچ ۾ ترڪستان جي زالن ۾ ”سرواريد“
 ۽ ”سون جهوسڪن“ جو رواج پيو. نوشيروان جي حرمين،
 ”جهوسڪن“ جي گهر ڪئي. تنهن تي نوشيروان فرمايو:
 ”يا دو گوش بايد، يا دو نيلم.“ يا ڪنن جو خير گهرو،
 يا (گهرا) جهوسڪ (دو نيلم) پايو. (لغت - ملا همداني گورگاني)
 اڄ تائين ايران ۾ جهوسڪن جو رواج نه پيو آهي.
 نوشيروان جي فرموده جو ترجمو ٿيو: اهو سون ئي گهوريو،
 جو ڪن چيني.

۲۲- اهڙي جٺ ڪيائينس،

جهڙي ٻرڙو ڪري ٻارن سان؛

جو کي جٺ يا تعدي ڪرڻ.

هڪ دفعي ٻرڙو (مسلمانن جي هڪ ذات)، پنهنجي دوست
 جي گهر، مهمان ٿي ويو. صبح سان، مهمانن کي نيرن ڪرائي،
 گهر جا ڀاتي، رُونبي تي ويا ۽ مهمانن کي چيائون ته ”ٻارڙن
 جي سنڀال ڪج.“

ايا اڌ ڪلاڪ مس گذريو ته ٻارن رُٿڻ شروع ڪيو.
 ويچارو مهمان، گهڻو ئي ٻارن کي پرڇائي، پر ٻار ماڻ ٿي نه ڪن!
 جڏهن مهمان کان ڳالهه زور وٺي ويئي، تڏهن ٻارن کي گنديءَ
 ۾ وجهي ڇڏيائين. جڏهن منجهند جو، گهر جا ڀاتي، رُونبي
 تان موٽيا، تڏهن مهمان کان ٻارن جو پڇيائون. مهمان، گنديءَ
 جو ڏس ڏنن.

اهڙيءَ آن سهائيندڙ حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

۲۳- آهي ٽنڀائي مري ويا، جيڪي گهيٽا ڏيندا هئا؛
سخي مرد آئي ويا.

تڏيا، جناب غوث بهاءُ الدين زڪريا ملتاني (۵۶۶-۶۶۶ھ)
جا مريد آهن، جي پاڻ کي فقير گهر سڏائين ٿا.

”ملتان وارن بزرگن جا ڪيترائي خدا رسيدا مريد سنڌ ۾ ٿي
گذريا آهن، جن مان ڪيترن تي تم زبردست ميلا به لڳندا آهن.
جيسلمير جي هندو راجا جو نوجوان راجڪمار، حضرت
غوث بهاءُ الدين جي بيعت حاصل ڪري مسلمان ٿيو، جنهن
کي روحاني فيض سان مالا مال ڪري، پوءِ حڪم ڏنائين ته:
”سنڌ ۾ وڃي ره ۽ روحانيت جي تبليغ ڪر.“ مخدوم عبدالله
پراڻن هالن ۾ اچي رهيو ۽ وڏو فيض بخش بزرگ ٿي
گذريو هو“ (۱).

سنڌ ۾، غوث صاحب ۽ ان جي جانشينن جا ڪيترائي
مقرر ڪيل خليفه هئا. جيئن: ڄام ڏاتار (مقبور گهوٽ ڪڏڙي
تعلقه سنجهوري جي نزديڪ)، سخي داد واهي (درگاه داد واه
جي ڪناري تي تعلقه نوشهره فيروز ۾)، خليفه ونهيون (مقبور
نصرو شهر پراڻ)، درويش مينهڙو (مقبور ٽنڊو الهيار پراڻ)، مخدوم
عبدالرحمان (ساارو شهر جي نزديڪ) وغيره (۲).

تڏيا فقيرن مان به ڪي خليفه هوندا هئا، جي گهوٽ گهوٽ
مان، مريدن کان گهڻو وٺي، پيرين پيادو، مرشد سائين حضرت
غوث بهاءُ الدين زڪريا ملتاني جي درگاه شريف تي ويندا هئا.
خليفن سان گڏ، هزارين ماڻهو به شامل هوندا هئا. محترم
الله بخش تنبي فقير جي روايت موجب: ۱۹۲۰ ع کان خليفن،
پيرين پيادو گهڻن فيض جو رواج بند ڪيو. هينئر ته سنڌ مان

(۱) تاريخ سنڌ ڀاڱو ٽيون صفحو ۱۹۷-۱۹۸ عبدالغني عبدالله.

(۲) تاريخ سنڌ ڀاڱو ٽيون صفحو ۲۰۰-۲۰۱ عبدالغني عبدالله.

ٻيرين پيادو ڪوبه ڪونه وڃي. جنهن کي درگاهه شريف جي
زيارت جو شوق ٿئي، سو ريل تي چڙهي، اتي نذرانو
ڏيئي اچي.

هيٺر جيئن ته هرڪو پنهنجيءَ ۾ پورو آهي، تنهنڪري
اهڙو ڪوبه نٿو ڪونه آهي، جو ٻيرين پيادو گهڻو ڏيئي اچي،
تئين جي اهڙي حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

(ب)

۲۴- بچڙو ڪٿو ڏٺي پٺاڻي:

ڪنهن گهر وٽان، ڪي ٻه ڄڻا لنگهيا ته ڪٿي مٿن رومڙ (آلڙ) ڪٽي. هڪ دوست، بچو (په نڊو) ڏيئي، چيس ته ”لڪ لعنت هجي، تنهنجي ڌارينديءَ [ڌاريندڙ.. مالڪ] ڪي“.

پَرَ ڪٿي ٻيٺن کان بس نه ڪٽي پوءِ، ٻوٽڙي لڪ پيو ڪوڙيس، تڏهن ٻئي دوست چيس ته، ”هي ڪٿو فلاڻي دوست جو آهي، مٿان دل ۾ ڪري!“ تنهن تي لڪ ڀري ڪي، ڪٿي ڪي چيائين ته، ”ڪٿا، تو ان لڄ، پر تنهنجي ڏٺيءَ لڄ“. يعني اي ڪٿا، تنهنجي لڄ نٿي ماري، پر تنهنجي ڏٺيءَ جي!

مطلب - جيڪو بچڙي هلت هلي ٿو، سو پنهنجن ڏٺن کي پٺاڻي [گاريون ڏياري، گهٽ وق ڳالهائڻي] يا بدنام ڪري ٿو.

۲۵- بخت ڏئي پيڙو، ته دال مال سڀرو:

دال مان سڀرو يعني ان هوندمان يا سڄاڻيءَ مان آسودگي.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪنهن بوليس عملدار سان، سندس وڏو آفيسر، ايترو ته ناراض هو، جو هو کيس بوليس ٺاڻي تي ويٺو به نه سهندو هو. اڃا هڪڙي پاسي کان نوڪري ڏيئي، ٺاڻي تي مس پهچندو هو ته سندس آفيسر، وري کيس، ڪنهن نئين ڪم پويان پڇائيندو هو. مطلب ته سندس ساروئي مهينو ائين گذرندو هو.

هڪڙي دفعي اهو ننڍو عملدار، رات جي وقت اڃا ٺاڻي تي پهتو ئي مس ۾ ماني ڪاٽي، پورو ٿڪ به نه ڀڳو هئائين ته وڏي عملدار گهرائي چيس ته، ”فلاڻو ماڻهو، ڪنهن

ڏوھ ۾ گهريل آهي، وڃي کيس پڪڙي اچ". هيءُ ويچارو، حڪم جو بندو! "حاضر سائين، جيئي، گهوڙي تي لانگ ورائي، روانو ٿيو. بيسگاه وقت جي ڪري، سڙڪ چڙي، جهنگ مان هڪڙي قتل ڪڙيي جو ڪپ ڏيئي، ان گهوٽ ڏانهن ٿي ويو، جنهن ۾ گهريل ماڻهوءَ، جو ڏس مائيل هوس. اوچتو گهوڙي جي سڀت، ڪنهن اهڙيءَ سخت شيءِ سان لڳي، آواز ڪيو جهڙو ڪنهن ڏاسي جي برتن کي ڌڪ لڳڻ سان، آواز ٿيندو آهي. هو اهو آواز ٻڌي هڪدم گهوڙي تان لهي پيو، اڃا هٿن سان، مٿي هيڏانهن هوڏانهن هٽايائين ته کيس هڪڙي ديڳ نظر آئي، جا ساري سونين مهرن سان ڀريل هئي! خريزن ۽ توڙو ڀڙيائين، کيسا به پٿر ڪيائين ۽ ٻچن پيل مهرون هڙ ڪري ٻڌائين! مطلب ته ديڳ ۾، ڪانه چڙيائين ڌالي ڪاڻ ڪا هڪڙي مهور! سندس گهوٽ اتان ميل-ٻن پنڌ تي هو، جنهنڪري راتو واه سارو خزانو گهر رکي، وري پوئين بهين موٽيو ۽ جنهن ماڻهوءَ کي پڪڙيو هوس، تنهن کي پڪڙي عملدار جي حوالي ڪري، پنهنجي استعما جي عريضي ڏيئي، گهر هليو آيو.

گهر ۾ ته، غيبي خزانو موجود هوس، جنهن مان، زمين ۽ ٻي ملڪيت خريد ڪري، اميرانو گذر ڪرڻ لڳو. ماڻهن ۾ جوڀڳو شروع ٿي ته هيءُ اڳ ۾ هڪڙو رواجي سپاهي هو ۽ هينئر امير بنجي ويو آهي! تنهن تي ڪنهن سالڪ چيو ته:

"ادا، جي بخت ڏئي پيڙو، ته ڌال مان ٿئي سيرو."

۲۶- ٻي شرمي دي سيري ڪون،

ساڳ سرنهن دا چوڪا،

ڪو ماڻهو، پراڻي سڌ تي ويو. هن ويچاري کي، ٻين غريبن وانگر رواجي ڪڍو، مليو ليڪن وڏيرن ۽ بيٺلن ماڻهن

ڪي ٻوڙ پلاهه، چاشني، سيرو وغيره مليو. هن ويڄاري به سيري جي گهٽ ڪئي، ليڪن ڪو نه مليس. جڏهن گهر ويو، تڏهن گهر واريءَ سان اها ڳالهه ڪيائين، جنهن هڪدم سيرو تيار ڪري ڪارائيس ۽ مٿيون پهاڪو ڏنو.

مطلب - پرائي ٻوڙ پلاهه کان، پنهنجي رڳي سڙڪي به ٻليءَ پرائو سيرو گهٽري ڪائڻ، سو آهي پنهنجو شرم وڃائڻ، تنهن کان گهر جو رڳل ساڳو صديدار بهتر آهي. ٻلي ٻڙڪ پٽرم جي، شال نه وڃي شان.

(ب)

۲۷- ٻارڻ ٻهون ڪجن، ته به رڙا رجھن ڪين ڪي؛

هڪڙي ماڻهوءَ، وٽ خاطر، مٿن جا ڪهڙا رڌي،
پنهنجي دوست کي ڪارابا، ڪهڙن ڪاٺيندي، مٿري (رڙو) [۱]
سخت مٿر جو قسم) ڏندن هيٺان اچي پئجي نه پئي، تنهن تي
ڪاٺيندڙ ائين چيو.

مطلب- بدمزاج ماڻهوءَ کي ڪيتري به تنبيهه يا نصيحت
ڪجي، ته رانڳان ويندي، ڇاڪاڻ ته اهو پنهنجي فطري سڀا
کان مجبور آهي.

۲۸- ٻاليتو، نه ساليٽو؛

ڪنهن ڳوٺ ۾، هڪڙو هندو سيٺ رهندو هو،
جنهن کي وڏي آڪهه هئي. ڳوٺ ۽ آسپاس وارا، کيس سيٺ
سيٺ ڪري سڏيندا هئا. هڪ دفعي، ڳوٺ جو هڪڙو گهٽرجائڻو
ماڻهو، وٽس هڪ هزار روپي لاءِ آيو. سيٺ چيس ته، ”پيارا، مون وٽ
ڪاري پاڻي به موجود ڪانهي.“ غريب سمجهيو ته سيٺ،
شايد مون سان چرچا ٿو ڪري، سو کيس گهڻيءَ منٿ ڪان پوءِ
وري به چيائين ته، ”مون کي سخت لوڙ آهي.“ مگر سيٺ
کان وري به ساڳيو جواب مليو. آئي هڪڙو، ٻيو ماڻهو به

[۱] ”رڙو“، مٿن جو قسم آهي، جنهن کي عام طرح ”مٿري“ چولدا
آهن. دائرو، مٿر کان سنهو ٿيندو آهي، ليڪن اهڙو ته سخت ٿيندو
آهي، جو ڪهي ۾ ڪيترو وقت به وجهندڙ، ته به نه ڳرندو. انهيءَ
ڪري ڪڙي، مٿريءَ جو ڪاه، مٿن کان الڳ ٻوڪيندا آهن. ٻارڻ=
ٻاهر. ٻهون= گهڻو.

وينو هو، جو سيٺ کي، بخوبی سڃاڻندو هو، تنهن سيٺ کي چيو ته، ”هيءَ به بيٺل ۽ معزز ماڻهو آهي، مگر گهرج سبب تو وٽ آيو آهي، هن جو ڪم ڪريو. تون هيڏو سارو شادوڪار ماڻهو ۽ تو وٽ پيسو ڪونه هجي! اها ڳالهه وسهندو ڪير؟“ تنهن تي سيٺ چيو ته، ”پاليتو نه مالتو.“ يعني جيڪو وڏي ڪاهول يا عيال وارو هوندو، تنهن جو خرچ به اوڏوئي هوندو، تنهنڪري وٽس بچت خير ڪا هوندي.

۲۹- ٻڏي ٻيڙي جون هرڍڙون به ڀليون:

جتان ڪجهه ملڻ جي اميد نه هجي، اتان ڪجهه ملي ته غنيمت.

اڳي واپار، ٻيڙين تي هلندو هو. هينئر به درياه جي ڪنارن وارن شهرن جو واپار، ٻيڙين رستي هلي ٿو.

هڪ ٻيڙي، سامان سان ڀري پئي ويئي. وات تي ٻيڙيءَ کي طوفان اچي گهيرو ڪيو. ملاح ويچارِي گهڻي حڪمت هلائي، پر ٻيڙي لوڏن لهن کان بچي نه سگهي. آخر ٻيڙي ٻڏي ويئي. ٻيو سامان ته درياه داخل ٿي ويو، باقي هرڍڙون جي ڳوٺ، ترندي ويئي، جا ملاح هٿ ڪئي. واپاريءَ شڪرانا بجا آئي، ائين چيو.

۳۰- ٻه شينهن ٻيلي ۾ نه ماڻن:

هڪ ٻيلي ۾، ٻيلائي شينهن هو، تنهن جانورن کي تباہ پئي ڪيو. جانورن گڏجي، لومڙ کي، عرض ڪيو ته ”تون، جانورن ۾ ڏاهو آهين. هن شينهن کان اسان جي جند ڇڏاء.“ لومڙ ڇا ڪيو، جو ڇهندي ڇهندي وڃي شينهن کي عرض ڪيو ته، ”قبلا ساڻن، هيءَ ٻيلو تنهنجي بادشاهي جو آهي، جنهن ۾ ٻيو شينهن اچي رهيو آهي. هلو ته ڏيکاريانو.“ پوءِ هڪ ڪوھ تي وٺي وڃي، پکڙجي مٿن کيس بيهاري، سندس پاڇو ڪوھ ۾

ڏيکار يائين. شينهن کي غيرت آئي ۽ گجگوڙ ڪري، ڪوهه ۾ ٺهو ڏنائين ۽ آتي ئي مري ويو. انهيءَ تان ڪنهن ائين چيو.

مطلب - ٻه طاقتون هڪ ٻئي تي نه سگهنديون. هر هڪ ائين چاهيندي ته سڀڪجهه منهنجي ئي هٿ ۾ هجي.

۳۱- ٻلي سَتَ ڪُئا ڪاٺي، حج چڙهي:

هڪڙي ٻلي، روزانو ڪُئا کائيندي هئي. جڏهن هن ڏٺو ته ڪُئا، ڪائڻس تنگ آيا آهن، تڏهن کين گهرائي، دلداري ڏئي، چيائين ته، ”مان حج جو ارادو رکڻ آئي. بچاڙيءَ ۾ چاهيان ٿي ته اوهان کان ڪنهن سهڻي نموني موڪلايان. تنهنڪري مرضي اندر ته سمجهي گڏجي، منهنجي آڻ تي خوشي ڪيو.“ ڪُئن کي به اهائي ڳالهه ڪهندي هئي، سو وٺي نچڻ شروع ڪيائون. ايترو ته نچيا، جو زمين کان مٿي اڏاڻ لڳي. ٻلي، اهو وجهه وٺي، هڪ ڪُئي کي هڻو ڪري، وٺي. جڏهن ڪُئن ناچ بند ڪيو، تڏهن ٻليءَ چين ته، ”ٻيو ڀيرو به نچو.“ ويچارڻ، هن دفعي به اهڙو ئي ناچ ڪيو ۽ ٻليءَ وجهه وٺي، وري به هڪ ڪُئو کاڌو. اهڙيءَ طرح سَتَ دفعا ناچ ڪرائي، سَتَ ڪُئا گهرڪاٺي ويئي. ڪُئا ويچارا ڪهڙي وهم وڃڻ! ڏسن به پيا ته پيري پيري سان، هڪ ڪُئو ڪَٽي ٿو، پر ڪير ڪَچي! ٻلي چين ته، ”هي آخري ڀيرو ناچ ڪيو، پوءِ مان هلي ويندس.“ زور اڳيان زاري! وري ويچارڻ نچڻ شروع ڪيو. ٻليءَ چين ته ”زور سان ناچ ڪيو.“ تنهن تي هڪ ڏاهي ڪُئي، سڀني کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ نفرت وڃان چيو ته، ”پري پري ٿي نچو، متان حاجائيءَ چنبي اچو. پري پري ٿي نچو، متان حاجائيءَ چنبي اچو.“ ڪُئا، هڪدم ٽٽڙي پکڙي، نچڻ لڳا. هن ڀيري، ڪُئن جي خبرداري کان،

ٻليءَ کي وجهم ڪونه مليو. پوءِ ٻليءَ لاچار ٿي، ڪئن کان موڪلايو.

هڪ ڪٺي، ٻليءَ جي انهيءَ حالت کي ڏسي، ائين چيو. مطلب - جڏهن ڪو ٻرو فعل ڪندو رهندو آهي ۽ وري ائين به چوندو رهندو آهي ته مان انهيءَ ٻريءَ عادت کان باز آيو آهيان، تنهن لاءِ ائين چئبو آهي.

۳۲- ٻلي شير پڙهايا، ڦِر ٻلي ڪون ڪاوڻ آيا.

جڳائيءَ جو بدلو ٻرائيءَ ۾، لڄ سان چڱائي ڪرڻ، پنهنجي لاءِ مصيبت خريد ڪرڻي آهي.

هڪڙي ماڻهوءَ، شينهن جو ٻجڙو ڦاريو. گهر ۾، ٻليءَ سان گڏ، کائيندو پيئندو ۽ گهمندو ڦرندو هو. ٻلي، ڪتن کي چئبو هئي، ڦاسائيندي هئي ته هي به ڏسندو هو. آخر ٻليءَ کان، چنبي هٿن جي استادي به سکيو. هڪ دفعي، جيئن ٻلي، پنهنجي خيال ۾ ويٺي هئي، تيئن شينهن جي ٻجڙي، پٺيان چئبو هئيس پر ٻلي ڪسائي، وڻ تي چڙهي ويئي ۽ چيائين:

ٻلي، شير پڙهايا، ڦِر ٻلي ڪون ڪاوڻ آيا،
چڱا ٿيا جو مين ٽيڪون، چڙهن نه سڪلايا.

۳۳- ٻليءَ جي ”سيائو مياڻو“ ڊيڄاري ٿي.

ظالم جو خوف ۽ ان جو رعب، غريبن کي هميشه ڊيڄاريندو رهندو آهي.

هڪڙي ٻليءَ، ڪئن کي ڏاڍو تنگ ڪيو هو ۽ منجهانئن ڪيترن کي ته ڪاٺي ڪپائي به ڇڏيو هئائين. هاڻي جيڪي بچيل هئا، تن هڪڙي ڏينهن، پنهنجي بچاءَ لاءِ، صلاح مصلحت ڪرڻ شروع ڪئي. هڪڙي چيو ته ”جيڪڏهن ٻلي، مون کي هٿ اچي وڃي، ته مان جيڪر هڪدم ساڻس چنڀري وڃان ۽

سندس ننهن، پنهنجي تيز ڏندن سان ڪٽري، بيڪار ڪري ڇڏيان! ”ٻئي چيو ته ”آءٌ جيڪر سندس نڪ ۾ چڪ پائي، لڙڪي پوان!“ ۽ ٽئين وري الڀيو ته ”آءٌ جيڪر ڪن ۾ هٿ وجهي، پڪڙي ڪٽي وڃان!“

اهڙيءَ طرح خيالي پلاءَ پڄاڻي رهيا هئا. هڪڙو پوڙهو ۽ تجربڪار ڪنو، جو جُپ چاپ سندن ڳالهائون ٻڌي رهيو هو، تنهن کي چيائون ته ”ڇاڇا! اوهين ماٺ ڪيو ويٺا آهيو، ڇو ڪجهه ڪڇوئي نٿا؟ ڪا صلاح ته ڏيو!“ پوڙهي جواب ڏنن ته ”ٻُٽ، اوهين آهيو نادان. اجايون ڳالهائون ڪري، ٻيا ٿا خوش ٿيا! جڏهن هن رکيو هڪ دفعو ”ميائو“ ڪئي ته ڪوليا به نه لپندا. ٻليءَ کي بعد ۾ پڪڙجو، پهر پائين رکيو ان جي ”ميائو“ کي ته پڪڙيو!

اهو ٻڌي، سڀيئي ڪٺا، ٻليءَ جي ”ميائو“ کان ٻڄي پڄي ويا!

۳۴- ٻئي سائي جي سائي، گاهي بکڻي جو بکيو:

هڪڙي ڪڙيءَ کي، شهر جي ٻاهران، ڪو زمين جو ٺڪرو هو، جنهن ۾ ٻوڪ ڪندو هو. ڪڙي ويچارو، ”کيتي سر سڀيئي“ تي عمل ڪندڙ هو، پر تڏهن به ڪو گاهي (گاهه ڪندڙ)، سندس ٻنيءَ مان، گاهه ڪري ويندو هو، ڪڙيءَ ڏاڍي تاز رکي، پر گاهي، اهڙي اک وٺي، گاهه ڪندو هو، جو ڪڙي کيس پڪڙي ئي نه سگهندو هو. جڏهن ڪڙي تنگ آيو، تڏهن ڪنهن سڄڻ سان سور سٽيائين، جنهن چيس ته ”مون کي سر زمين هلي ڏيڪار“. جڏهن ٻئي زمين تي آيا، تڏهن ڪڙيءَ، هن کي اهي گاهه وارا هنڌ ڏيکاريندو رهيو، جتان گاهيءَ گاهه ڪيو هيو. جڏهن سڀ هنڌ ڏسي رهيو، تڏهن دوست چيس ته، ”گاهي ته گاهه ڪري ويو، پر انهن

جاين تي ٻني سائي لڳي پيئي آهي. ٻني سائي جي سائي،
گاهي بکئي جو بکيو.

مطلب-جڏهن ڪنهن جي چوري ٿئي، تڏهن ان کي
دم دلاسي ذبح لاءِ ائين چون. جيئن گاهي سڄو هوندو آهي ۽
ٻني سائي. اهڙي نموني چوري ڪندڙ کي به ”روهين رلا
مئي ڪٽلا“ هوندا.

(پ)

۳۵۔ پاڙين مٿان پٽ، ڪانون ڪيرائي:

هڪڙو شخص زال سوڌو، ڪنهن دوست جي شادي خانم آبادي تي پئي ويو ته، وات تي ٻه شاهينگ مليس، جن سندس زال ۾ ٻچڙي نگاه وڌي ۽ ڦيري آيس. ويچارو اڪيلو ڇا ڪري! آخر انهن ماڻهن کي چيائين ته، ”اڳيان هئو ڪوهم ڏسجي ٿو، اتي هلو ته ٽپ-هاري نماز پڙهي، پوءِ گهر واريءَ کان موڪلايان.“

ڪوهم جي ڀرسان ڪن اڀاسن جي پراڻي پٽ بيٺل هئي، جنهن جي ڀرسان هيي ٻه رهڙن ويهي رهيا. پوءِ هئو ويچارو وضو ساري، نماز جو فرض ادا ڪرڻ لڳو ۽ سندس گهر واري، ڀرسان ويهي رهي. جڏهن هئو، يوئين سجدي ۾ آيو ته، ايڏو ته سڄو ۽ مستغرق ٿي ويو، جڏهن سجدي ۾ ئي پيو رهيو.

هوڏانهن سڄ لهن تي هو ۽ ڪانون به ڪوهم تي اچي، ڪانگيرو شروع ڪيو. ڪي وٺن تي پيا ويهن ته ڪي پٽ تي! پٽ تان، ڪانون هر آڏاڻ ۽ هر ويهن. هڪ دفعي، جڏهن ڪانون پٽ تان جيهر ڪائي آيا ته پٽ لوڏو ڪاڏو ۽ ڏو وڃي رهڙن جي مٿان ڪيائين. ٻئي هيٺان ۽ پٽ مٿان!

مائيءَ، گهر واري کي چيو ته، ”ميان، آت آت، جو پاڙين جي مٿان ڪانون پٽ ڪيرائي وڌي آهي“ پر هو سجدي ۾ ئي پيو رهيو. آخر گهر واريءَ جي زور ڀرڻ تي آيو ۽ پاڙين مٿان پٽ ڪيريل ڏسي، ٻارگام الاهي ۾ دست باعا ٿيو. مطلب— ٻچڙي ماڻهوءَ کي، پنهنجي ٻچڙي نيت جي سزا، اوس ملندي آهي.

۳۶۔ ڀاءُ، آهي ڀاءُ، پر جي ڏٺي دشمن ته ڪڍي ساهه،

جهڙو نفعو، ڀاءُ کان ٿيندو، تڙو پئي کان هرگز ٿي
نه سگهندو. پر جي ڀاءُ ڦيري، دشمن ٿئي ته ان جهڙو نقصان،
ٻيو پهچائي نه سگهندو.

حضرت آدم عليه السلام جي ٻن پٽن هابيل ۽ قابيل جي
وچ ۾ تڪرار ٿي پيو. قابيل، شيطان جي برغلائڻ تي، هابيل
کي مٿي وارو اهڙو ڏنڊو ڏوڪيو جو هو مري ويو ان جي
فوت ٿيڻ ڪري، قابيل ڊپ کان ڪيترو سارو زمانو جهنگن ۾
جبلن ۾ پٽڪندو رهيو. آخر ٻن جي ملڪ ۾ پهچي، خدا جي
نافرماني ۽ ڪفر اختيار ڪيائين.

دنيا ۾ اهو پهريون ئي ڀيرو هو، جو ڀاءُ ڀاءُ کي ماريو.
انهيءَ وقت کان بهاڪو مشهور ٿيو.

۳۷۔ ڀائر ڪوٽ جا ڪنگرا پٽ گهر جي سونهن،

وينا ڪن ورونهن، ڏڄڻ، ڏورائين ڏري.

ڪنهن غريب کي، اهڙو ته ڀاڳ لڳو، جو جنهن شيءِ
۾ هٿ وجهي، تنهن ۾ برڪت! کيس، ٽي ڀائر هئا، جي ٻن
لڏي لڏڪي لائق ٿيا ۽ سڀ ڪمائڻ کي لڳي ويا. هن کي
چار پٽ به ٿيا، جي اڄ ننڍا سڀان وڏا جي مثال، جوان
ٿي پيا. مطلب ته غريب جو ويڙهوئي پنهنجو! جڏهن ڀائر،
پاڻ ۾ رهاڻ ڪندا هئا، تڏهن مخالفن جي چاٽي چڄي پوندي هئي.
وري جڏهن پٽ به، ڪٽيرو ڪري اچي آندو ويهندا هئس،
تڏهن ته دشمنن کي، آتان سينو ساهي، لنگهي سگهڻ جي
مجال ٿي نه ٿيندي هئي.

انهن جي ايڪي ۽ الفت کي ڏسي، ڪنهن سالڪ

اٿين چيو

”پائر ڪوٽ جا ڪنگرا، پُٽ، ڪهتر جي سونهن،
ويٺا ڪن ورونهن، ڏُڄن، ڏورائين ڏري.“

مرحوم رئيس فتح خان اها چوڻي وري هيئن ٻڌائي:

”پائر، ڪوٽن ڪونگرا، پُٽ ڪهترن جي سونهن،
ڏيون، ڌرم پاليون، جي آبي-اما ورونهن، (۱)
سُجڻ ساڻوري ٿيا، ڪوٽن سنڌي ڪوٽنهن، (۲)
ڏُڄن ۽ ڏونهنهن، پريان ئي پوءِ پيا.“ (۳)

۳۸- پيري پيرِيءَ ۾ وائيو ڳورو:

غريب جو واهي الله.

اڳي، درياه تي گهڻو ڪري پليون ڪونه هونديون.
هيون، جنهنڪري واپار ۽ ماڻهن جي اچ وڃ، پيرين تي
ٿيندي هئي. هيئر به درياه تي اهڙا ڪيترائي پتڻ آهن،
جن تان پريون اچن وڃن ٿيون.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙي پيرِي، اڃا ڪناري کان
ٿورو اڳي واهي ته پيرِي ٻڏڻ جو انديشو نظر آيو. ناڪئي
چيو ته ”ڪجهه ماڻهو لهن، ورنه پيرِي درياه داخل ٿيندي.“
هرڪنهن ائين پئي چيو ته: ”مان نه لهان!“ ڀلا، ٺهي سو
لهي ڪير! آخر انهيءَ ڳالهه تي متفق ٿيا ته سڀ ماڻهو
صف ٻڏي پنهن، جنهن جو به ”نائون“ نمبر اچي، سو پيرِيءَ

(۱) ڌرم هاليون ڏهون = نڪاح واريون، شريف، سلجڻيون.
ورونهن = وندر.

(۲) ساڻوري = ساٿ ڏيندڙ، مددگار، ڪوٽن = هلاوالن.
ڪولهن = طاقت.

(۳) ڏُڄن = ڏسڻ. ڏولهن = ڏسڻ، طعنو ٺڪو، هرمان ئي پوءِ
ايا = پري کان ئي پهچي ويا.

مان لهي. گهٽ شروع ٿي. اول ٽي اول ٺاڻون نمبر، خير سان هڪڙو وائيو آيو. ٻيو ٺاڻون نمبر به وائيو آيو. ٽيون لڳا ٺاڻون نمبر به وائيو آيو.

مطلب ته ائين ڪرڻ سان پنجويهن ماڻهو لهي پيا، جي سڀ ٽي وائيا هئا. وائين جي اهڙيءَ رحم جو گهيءَ حالت کي ڏسي، ڪنهن ائين چيو.

۳۹- ڀڳي سان ٽي ڀير، جيسين رتو راس ٿئي.

ٿوري گهڻي يا سادي سودي چيز سان ٽي ڪم ڪي هلائڻ ڪڍي.

اڳي چرخي يا انٽ هو رواج گهڻو هوندو هو، شاهوڪار زالن جا انٽ رنگين، سهڻا ۽ قيمتي هوندا هئا.

هڪڙيءَ عورت جو انٽ ڀڄي پيو. هاڻي ويچاري سٺ ڪيئن ڪئي! ڪنهن ڏاهيءَ کي انٽ ڏيکارڻاين، پر هن چيس ته، ”ڪنهن ڪاريگر کي ڏيکار.“ هاڻي ويچاري ڇاڪري! ويهن به نه پيو اچيس، ڇاڪاڻ ته زالن جي وندر ٽي گهر جو ڪم ڪار آهي. پنهنجي ساهڙيءَ کي چيائين ته: ”ادي، ٻن چئن ڏينهن لاءِ، چرخو ته اڌارو ڏينم، جو سندن چرخو ڀڄي پيو آهي.“ تنهن تي ان ساهڙيءَ آساکه چئي ڏنس ته، ”ادي، ڀڳي سان ٽي ڀير، جيسين رتو راس ٿئي.“

مطلب ته ڀڳل انٽ سان ٽي ٿورو گهڻو ڪم ڪار ڪندي رهڻ، جيسٽائين رتو (گاڙهو، جنهيءَ جڙهيل انٽ) ٺهي تيار ٿئي.

۴۰- ڀلي ڀلي ڀاڻ آئي، سا به نه چڻجي ڀلي.

بهرڙيءَ جو مال اڪثر ڀلي ۾ پيو چرندو آهي، ۽ رات جو وٽان ورنندو آهي. اهڙي مال کي ”گور“ چئبو آهي.

جيڪڏهن ڪو ماڻهو، ”گور“ ڏور ڪي وٺڻ جي ڪوشش ڪندو ته هرگز وٺي نه سگهندو.

هڪ ماڻهو جا ڏور، ٻيلي ۾ چرڻ ويا. سڀ ڏور، شام جو، پنهنجي وٽاڻ (ڀاڻ-ڀاڻو) تي وريا، باقي هڪ ننڍڙي وچ نه موٽي. مالڪ کي ڏاڍو خيال ٿيو. رات جو ڳولهن به ڳولهن ڪئي! آخر پوئين رات آس جو پاڻهي، پنهنجي ڀائي تي آئي. تنهن تي گهر جي مالڪ ائين چيو.

مطلب، جيڪڏهن ڪو ٻچڙي ڪم کان باز اچي ته چئبو ته هن گویا اهو ڪم ڪيوني ڪون.

۱- ڀنگان جيهان چيز پڻ، ٺنڊي روي ڪڙڪ ڪون؛

هر ڪنهن کي پنهنجي دل واري شيء وٺي.

ڪڙڪ ۽ ڀنگ جي ٻوڪ، هڪ ٻئي جي ڀرسان ٿيل هئي، وچان صرف وڏو پٿر ٻڌل هو. اوچتو مينهن اهڙو وسيو، جو ٻئي فصل، پاڻيءَ هيٺ اچي ويا. ڪڙڪ جي ٻوڪ ڪندڙ هاريءَ جي زال، اهو زبان ڏسي، روئڻ لڳي. موالِي به آتان لاکڙهائو ٿيو، جنهن ماڻيءَ کي روئندو ڏسي، ائين چيو.

(ت)

۴۲- تپ ڙي دانگي ڇهه مهينا، کپ مهمان ٻارهن مهينا.

ڪنهن ماڻهوءَ وٽ، سندس هڪڙو دوست مهمان ٿي آيو. چوڻيءَ مطابق: مهمان: تاهه سم روزا پرهيءَ پار، ته چٽو منهي لاهي ويهي رهيو ۽ موٽڻ جي ڪري ئي ڪانه پيو! جڏهن هفتو کن گذريو، تڏهن سرس سندس وٽان اهي لفظ نڪتا ته، ”سڀاڻي صبح جو ويندس“. مائي ويڇاري، جا رڌ پڇاءَ ۽ مختلف ڪاڌن رڌڻ کان بيزار ۽ ڪڪڻي پيئي هئي، تنهن کي دل ۾ البت خوشي ٿي. ٻئي ڏينهن صبح جو سويل، مائي ڇا ڏسي ته مهمان اڃا سٺو سمهيو پيو آهي ۽ کيس گويا ويڻ واري وائي آهي ئي ڪانه! سو سڏ ڪري چيائينس ته، ”ادا، سچ ٿو آڀري، آڻو“. مهمان چيو ته، ”ادي، چڱو جو آڻاڻيءَ، مون کي پاڻ وڃڻو آهي، پر جلدي ڪري، ڪو نيرن لاءِ ٽڪر پور تيار ڪري وٺ!“

مائيءَ جي ته کيس، نيرانِي ٿي آسائڻ جي مرضي هئي، مگر هن جو نيرن جي فرمائش ڪئي. سو خيال ڪيائين ته هاڻي ڏريءَ رفتار سان ڪم ڪريان، ته من دير ٿي وڃڻ جي ڊپ کان، هيءَ نيرانو ٿي هليو وڃي. اهو ارادو ڪري، دانگيءَ کي چيائين ته، ”تپ ڙي دانگي ڇهه مهينا!“ مهمان ٺهه ٻهه ورائيو، ”کپ ڙي مهمان، ٻارهن مهينا!“

مائيءَ مجبور ٿي، آخر تڙ ٽڪڙ ۾، ٻه لولا ٽٽي، مهمان سان جانِ خلاصي ڪئي، جو هونءَ سمجهيائين ته، ”هيءَ ماريو نيرن ڪرڻ کان سواءِ، هرگز ڪونه ويندو.“

۴۳۔ تيسمار خان:

ٺيهن سان لڙڻ وارو يعني وڏو پهلووان.

هڪڙو سپاهي، گهڻو وقت بيڪار ويهي ويهي، گهر جي سڄي ملڪيت وڪڻي، کائي وينو. جڏهن ڏٺائين ته ڪجهه به نه بچيو آهي، تڏهن زال کي چيائين ته ”مان، سپاهي روزگار جي تلاش ۾ ٻاهر ويندس. تنهنڪري وات جي کاٽ خوراڪ لاءِ ڪجهه تيار ڪري وٺ.“ سندس زال، چوريءَ جا ٺيهه لڌون تيار ڪيا. اتفاق اهڙو ٿيو، جو جنهن آڪريءَ ۾ ڪٽ سٽ ڪري، لڌون ٺاهيا ويا هئا، تنهن ۾ ڪو ڪاريهر ناڪ وڃي ويٺو هو. رات جو ڪٽ سٽ ۾، اهو ناڪ به ڪڍجي مڄي، ذرا ذرا ٿي، چوريءَ سان چوري ٿي ويو! ان مان ٺيهه لڌون ٺهيا. جوڻس، لڌون تيار ڪري، ڪنهن ڪپڙي نڪر ۾، هٿ ٻڌي ڏنس، جا کڻي، صبح جو ڪنهن طرف راڻي ٿيو. هلندي هلندي، جڏهن ڏينهن ٿيو، تڏهن آڃ ۽ بڪ سٽائيس، تنهنڪري هڪڙي ڪوهه جي مٿان بيٺل وٺڻ جي ڄاڻو هيٺ وڃي ويٺو، ته اوچتو اُتي هڪڙا ٺيهه رهڙن اچي نڪتا. انهن کيس ڏمڪائي چيو ته، ”جيڪي اٿي، سو ڪڍي ڪر ٻاهر، نه ته تون سان ٻه-ٻائي ڪرڻا پوندا.“ هن پنهنجي بي ڪسي ۽ بي وسي جو بيان ڪيو، مگر رهڙن کي ڪوبه رحم روح ۾ ڪونه پيو. جڏهن سپاهيءَ ڏٺو ته، ڪجهه وٺڻ کان سواءِ نه ڇڏيندا، تڏهن کين ٻڌايائين ته، ”مون وٽ، فقط ٺيهه لڌون آهن، ضرورت ۾ اچن ته حاضر آهن.“ انهن بدمعاشن، اهي لڌون به نه ڇڏيا! پاڻ ۾، هڪڙو هڪڙو ڪري، ورهائي کنيائون ۽ کائي اُتي جو آتي خلاص ڪيائون.

سپاهي، اڳتي هلي، ڪنڌ ڦيرائي ڏسي ته سڀني جو حال آيتن ٿي رهيو آهي! ڪو ڪريو پيو آهي، ته ڪو چڙيون پيو هڻي، ته ڪنهن کي وري سڪرات اُٿي آهي! سپاهيءَ خيال

ڪيو ته هئا ته سڀئي سگهارا ۽ تندرست، مگر اوچتو ئي اوچتو هيءُ ڇا ٿي وين! موٽي اچي ڏسي ته سڀئي رب کي وڃي برتا آڏن! سڀاهيءَ وري سڀاهيانم نونو اختيار ڪري، ٽيهن ئي جي نڪن ۽ ڪنن جون چوٽيون ڪپي، آڻان پنهنجا پير پٽيا. هلندي هلندي اچي، هڪڙي شهر ۾ پهتو. انهيءَ شهر جو دستور هو ته هرڪو نئون آيل ماڻهو، پهريائين بادشاهه وٽ ضرور پيش ڪيو ويندو هو. جڏهن هيءُ سڀاهي، بادشاهه وٽ پيش ٿيو ۽ کائس خبر چار پيچي ويئي، تڏهن هو، پنهنجن وڏن جي بهادريءَ جي ساراهه ڪرڻ لڳو. بادشاهه چيس ته ”وڏن کي ڇڏي، تون پنهنجي پهلوانيءَ جي ڪا ڳالهه ڪر.“ اهو ٻڌي، بادشاهه کي چيائين ته، ”تبلا سائين! هيڏانهن ايندي، مون ٽيهه رهن ساريا آهن، ثابتيءَ لاءِ، سندن نڪن ۽ ڪنن جون چوٽيون اجهي عرض آهن.“

آهي ٽيهه ئي ڌاڙيل هئا، جن سڄيءَ حڪومت ۾ انڌير مچائي ڏنو هو. سوين قافلا ڦريا هئا، ٿون ۽ هزارين ماڻهو ماري هئا، مگر ڪنهن کي به هٿ ڪين ايندا هئا. بادشاهه اها ڳالهه ٻڌي، نهايت خوش ٿيو ۽ سڀاهيءَ کي گهڻو انعام سان سرفراز ڪيائين.

اهو سڀاهي، رستي ويندي، جڏهن ماڻهن کي نظر ايندو هو، تڏهن هو هڪ ٻئي کي ٻڌائيندا هئا ته، ”اهو تيسمار خان وڃي رهيو آهي.“ اهو ٻهاڪو، انهيءَ وقت کان وٺي رائج ٿيل آهي.

(ٺٽا)

۴۴- ٺٽا ۽ ڪٽي هڪڙو ۽ ڏڪر ڀڄي گهٽن تي؛

ڏوهه هڪڙو ڪري ۽ ان جي عوض لوڙهين گهٽا.

چون ٿا ته مسٽيءَ جي مزار تي آيل هر مسافر کي ٻه
مانيون ۽ وٽو کير جو ملندو هو. هڪڙي دفعي ڪو آيل
مسافر، کير کائڻ بعد، وٽو پاڻ سان کنيو ويو. انهيءَ کان پوءِ
ماني ته بدستور ايندي رهندي هئي، مگر کير، وٽي جي بدران
لڪر جي جمني ۾ ملڻ لڳو!

انهيءَ تان ڪنهن سالڪ چيو آهي:

”ٺٽا ۽ ڪٽي هڪڙو ۽ لڪر ڀڄي گهٽن تي.“

(نٽ)

۴- ٺڳا ٺڳي، جڳا، ڪي،

سياڻو ٺڳي، ٺڳا، ڪي؛

چون ٿا ته ڪنهن شاهوڪار جي، پيريءَ ۾ پُٺ پڌري
 ٿي، تنهنڪري شهر جا ماڻهو، توڙي آس پاس جا، کيس
 مبارڪون ڏيڻ ويا ۽ ڪيترا ته مصرين جا ٿالھ ۽ ٻيا تحفا
 کڻي ويا. هڪڙو مهاڻو، جو سندس در جو دائما دعاگو هو،
 سو به ٻه ٻه ڀلا ڪٺي، وٽس ويو، شاهوڪار جي دل ۾، هن
 غريب مهاڻي جي غريبائي تحفي ايڏو ته اثر پيدا ڪيو، جو
 کيس ڏهه ڪٽلدار رپيا ڏنائين. جڏهن ڪنهن لوييءَ، هيءَ ڳالهه
 ٻڌي، تڏهن خيال ڪيائين ته: شاهوڪار کي مبارڪ ڏيڻ لاءِ،
 هڪڙو سادو سڌو تحفو ڪٺي وڃان ته جيئن ان جي عوض
 ڪجهه وڌيڪ ڪمائي اچان. اهو خيال ڪري، هڪڙو
 متارو ڏٺو، ايڏي روپين ۾ خريد ڪري، شاهوڪار وٽ
 تحفي طور ڪٺي ويو. شاهوڪار ته هن کي ڦرڻون ٿي
 مچائيندو هو، سو عجب ۾ پئجي ويو ته ڪيئن اڄ هن ڏٺو
 آندو آهي! پڇيائينس ته، ”ڏٺو گهڻي خريد ڪيو اٿئي؟“
 چيائين ته، ”سائين، ايڏي روپين ۾“. شاهوڪار قصي کي
 تاڙي ويو، سو هن کي چيائين ته، ”تو به تحفو آندو آهي،
 ۾ مان توکي، ان کان به سٺي چيز ٿو ڏيان“. لوڻي ڏاڍو
 خوش ٿيو. ٻه ڏينهن ڏٺائين ته شاهوڪار، هن لاءِ هڪ ٻلو
 آندو آهي، تڏهن تروئي لڳي ويس. شاهوڪار چيس ته،
 ”تو گهٽو، ايڏي روپين ۾ آندو آهي ته مون وري هي پٽو،

ٻنجن روپين ۾ ورتو هو، جو توکي ڏيان ٿو: ”لوپيءَ
 دل ۾ چيو ته، ”مون به گهڻن کي ٺڳيو، پر هن ته
 مون کي به ٺڳي ورتو. جڏهن ماڻهن ۾ اها ڳالهه عام ٿي،
 تڏهن ڪنهن ائين چيو.“

مطلب. جيڪو گهڻو لوپ ڪندو، سو ضرور
 نقصان پائيندو.

(پ)

۴۶۔ پارسي، گهوڙي ڇاڙهي:

سنڌ ۾ عربن، عربي علم جو رواج وڌو. ٺٽو، نصرپور ۽ ڇوٽياريون (ضلع سانگهڙ) عربي علم جو مرڪز هئا. ٺٽو، ته سومرن کان وٺي، عربي ۽ پارسيءَ جو خاص مرڪز هو. جڏهن سنڌ ۾، مغلن جو دور آيو، تڏهن ٺٽو، حيدرآباد، نصرپور، هالا، قنبر، بکر، شڪارپور وغيره تعليمي گهر هئا. دفتر جي زبان پارسي، ته خلجي ۽ ارغونن کان وٺي هلندي آئي. حڪومت به ڪن مدرسن کي گرانٽون ڏيندي هئي، خاص ڪري ميان يار محمد ڪلهوڙي جي وقت ۾. ٺٽو، جو ايراني مسافرن جو گهر هو، تنهن پارسيءَ کي خوب زور وڌايو، ايتري قدر، جو حڪومت ۾ وڏا عهدا به پارسي دانن کي ملڻ لڳا. ميرن جي وقت ۾ به، دفتری ٻولي پارسي هئي، جنهنڪري هر هنڌ پارسي علم ادب جو چرچو وڌي ويو.

ڪنهن ڳولائي جو چوڪرو پارسيءَ جي تحصيل ڪري، جلد ئي ممتاز عهدي تي فائز ٿيو. ٻيا ڳولڻا، هن کي خوشحال ۽ مڪيو ستابو ڏسي، چوڻ لڳا:

”پارسي، گهوڙي ڇاڙهي.“

مطلب ته علم واري جو مان آهي.

پر جيڪڏهن بڙعئي کانپوءِ به، ڪنهن کي نوڪري نه ملي، ته چئبو ته ڪرمن ۾ ڪا ڪا اٿس، جو سندس بخت نه پٽايو. تنهن تي ڪنهن چيو آهي:

”بڙهي پارسي، وڪڻي ڪٽڙ تيل“

ڏسو، هيءُ قسمت جو ڪيل.“

۴۷۔ پاڻ ڏاڍن سان پاند اڏڪائڻ:

هڪڙي لومڙي، شڪار جي ڪولا ۾ نڪتي. هڪڙي اٺ کي سمهيل ڏسي، ڏاڍي خوش ٿي. سمجھائين ته مٿل آهي. هن جي اوجھري ڪوٽر گيللي ھلجي ته بهتر سو ڇا ڪيائين، جو پنھنجو پچ، اٺ جي پچ سان ٻڌي، گھلڻ تي ھڻي ته اٺ سجاڳ ٿي، اٿي بيٺو. ويڄاري لومڙي ٺنڪجي پئي. اٺ ھلي ته ھيءَ به ويڄاري لڙڪندي ھلي. وات تي، ٻيءَ لومڙيءَ پڇيس ته، ”ادي، اڄ ڪاڏي چڙھائي آھي؟“ ورائيائين ته، ”پڻ پاڻ ڏاڍن سان پچ اٽڪايو اٿم، سندن مرضي، جيڏانهن ڪٿي ھلن.“

ٻي چٽوڻي آھي: پاڻ ڏاڍن سان پلٽو اٽڪائڻ.
مطلب۔ پاڻ ڏاڍن سان وھنوار ڪرڻ يا دوستي رکڻ ڪري ضرور نقصان پوندو.

۴۸۔ پڪي ماني چڏجي، پر سنگت نه ڇڏجي:

ڇڱا ماڻهو پنھنجو نقصان سھندا آھن، پر دوستي نه ڇڏيندا آھن، پوءِ ڀل ته آھا ڪٿي ڪيتري به ٿوري وقت جي ھجي.

گالھم ڪندا آھن ته هڪڙو شخص، رستو وٺيو پئي ويو ته وات تي هڪڙو ماڻهو مليس، جو پڻ انهيءَ طرف وڃي رهيو هو. گپل ٻنڌ ڪرڻ کان پوءِ، سانجهيءَ ڌاري، ٻئي ڄڻا اچي، هڪڙي گھوٽ وٽ پهتا. انهيءَ گھوٽ ۾، پھرئين ماڻهوءَ جو هڪڙو دوست رهندو هو، تنهنڪري هي ٻئي ڄڻا، انهيءَ وٽ آيا، انهيءَ خيال سان ته رات، انهيءَ دوست وٽ رهي، وري صبح جو راهي ٿجي. مگر حالي احوالي ٿيڻ کان پوءِ، جڏهن ماني تيار ٿي وئي، تڏهن هو ٻيو دوست، پنهنجي دوست کان موڪلائڻ لڳو ۽ چيائينس ته، ”رات، اسان جو هن گھوٽ ۾ رهڻ ليڪ نه ٿيندو، ڇاڪاڻ ته اسان کي،

جنهن ڳوٺ ڏانهن هئا، اهي، سو هتان گهڻي پنڌ تي آهي. اڃا پنڌ ڪري ٻه سگهون ٿا، تنهنڪري هل ته فلاڻي ڳوٺ ۾ هلي رات گذاريون، صبح جو اتان نڪرنداسين ته پوري وقت تي پنهنجي منزل مقصود تي پهچي سگهنداسين.“ هن، اها ڳالهه ٻڌي، جواب ڏنس ته ”دوست، پڪي ماني ڇڏيندس، ليڪن توکي نه ڇڏيندس، هل ته هلون.“ ائين چئي، ميزبان کان موڪلائي، اڳتي روانا ٿيا ۽ وڃي گهر ٻل ڳوٺ ۾ رات گذاريائون.

جڏهن ڪم ڪار لاهي، ٻئي دوست مونيا، تڏهن انهيءَ ڳوٺ ۾ آيا، جتان پڪل ماني ڇڏي هليا هئا. ماڻهن ٻڌاين ته، ”انهيءَ اوهان جي دوست جي گهر تي، ان رات ڌاري ٻن چوڙهائي ڪرڻي، مالڪن کي ماري، سندن سڀ مال متاع ڪئي ويا. جيڪڏهن اوهين ان رات اتي رهو ها ته اوهين به ضرور موت جو شڪار ٿي وڃو ها.“

سچ چيو ائين ته: پڪي ماني ڇڏجي، پر منگت نه ڇڏجي.

۴۹- پنج ٿي آڱريون برابر نه آهن:

سڀ ماڻهو هڪجهڙا نه آهن.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙو شخص، ڪنهن ماڻهوءَ وٽ وڃي مهمان ٿيو. جنهن پوريءَ طرح مهمانداريءَ جا فرائض بجا آندا، جنهنڪري اهو ماڻهو خوش ٿيو. موڪلائڻ مهل، ان شخص چيس ته، ”دوست، جڏهن جڏهن اوهان جو هن شهر ۾ اچڻ ٿئي، تڏهن منهنجي گهر کي، پنهنجو گهر سمجهي، بي حجاب ايندا ويندا ڪريو.“

اتفاق مان ڪجهه سالن گذرڻ کان پوءِ، اهو شخص، وري انهيءَ شهر ۾ آيو. جڏهن انهيءَ ماڻهوءَ جي دروازي تي پهتو، جنهن وٽ اڳ مهمان ٿي، رهي ويو هو، تڏهن معلوم

ٿيس ته گهر ڏيئي فوت ٿي ويو آهي ۽ هاڻي سندس ننڍو ڀاءُ گهر جو وڏو ۽ سنڀاليندڙ آهي. هيءُ شخص، انهيءَ سان مليو ۽ کيس ٻڌايائين ته، ”مان اڳ ۾ به اوهان جي ڀاءُ وٽ هتي رهي ويو هوس ۽ هينئر به آڃي اوهان جو مهمان آهيان.“ هن جواب ڏنس ته، ”ڀلي رهو، جيڪو حال هوندو، سو وٺينداسين.“ ائين چئي مهمان کي، اوطاق ۾ ويهاري، پاڻ گهر هليو ويو. مهمان کي رات جي ماني ته نه ملي، پر سياري جي موسم هوندي، بسترو به ڪونه مليس! انهيءَ ڪري ويچارو مهمان، ڪجهه پئڪ جي ڪري ۽ ڪجهه ٽڙ جي ڪري، نهايت پریشان حالت ۾، آسٽر ڏيئي، اتان نڪتو ۽ سڌو مسجد ۾ اچي، ساڻهه پڙهائين. اتي نماز پڙهڻ بعد، جڏهن ڪانئس احوال پڇيائون، تڏهن سڄي ڪالهم ٻڌايائين ته، ”هن نموني، آڃي فلاڻي، شخص وٽ رهي ويو هوس. جنهن ڏاڍيون خدمتون ڪيون هيون. وري ڪالهم شام آيس ته منهنجي دوست جو ڀاءُ، جيڪو هاڻي گهر جو وڏو ٿيو آهي، تنهن مون کي ماني ته ڪانه ڪارائي، پر آڏو ساري رات سڀيءَ ۾ سڪايو اٿس. مان تعجب ۾ آهيان ته هو ڪهڙو نه لائق انسان هو ۽ هيءُ ان جو ڀاءُ ٿي ڪري، ڪهڙو نه نالائق ۽ ذليل ثابت ٿيو آهي.“ سڀني پڪ زبان ٿي جواب ڏنس ته، ”ادا، هڪڙي هٿ جون پنج آڱريون ٺهي هڪ جيڏيون يا برابر نه آهن ته پوءِ به ڀائر، هڪ جهڙا ڪيئن ٿي سگهندا؟“

ان کان وٺي اهو ضرب المثل ٿيو آهي ته: پنج ٺي آڱريون برابر نه آهن.

۵- پنهنجي ڪميءَ جو ڏکو ويڃ، ڏکو طبيب؛

هڪڙي ڪڙميءَ کي، جهنگ جي ڀر ۾، پٺيءَ جو ٽڪرو هو، جتي سندس گهر به هو. هڪڙي لوڙي، روزانو رات جو، ان ڪڙميءَ جون اڇي، ڪڪڙيون چورائي ويندي هئي.

ڪڙمي ويچارو، ڪافي ڪوشش ڪندو هو، پر هوڻ هٿ ئي
نٿو ايندي هيس.

هڪڙيءَ رات، لومڙيءَ کي ڪنهن ڦٽل سان ڦاسايائين.
کيس، اُن تي ڏاڍا خار هئا، تنهنڪري لومڙيءَ کي سخت
سزا ڏيڻ جي خيال کان، سندس پُڄُ کي گهٽيون اڳڙيون
ويڙهي، کڻي باهم ڏنائين. لومڙيءَ کي جو تُو آيو سو
ڪڙميءَ جي پٺيءَ مان، تڪڙي پڄندي ويئي. نتيجو اهو
نڪتو، جو ڪڙميءَ جو سارو ڪٺڪ جو پٽڪل فصل سڙي
خاڪ ٿي ويو. ڪڙميءَ گهٽوئي پيئيو ڪٽيو، پر ڏوھ
ڪنهن کي ڏني!

”پنهنجي ڪٽي جو نڪو ويڄ، نڪو طبيب!“

مطلب، هٿ جي ڦٽي، ڌارو نه پئي.

۵- پهرئين ڏينهن ٻلي سارڻ:

پهرئين ڏينهن (بروقت) رعب ڄمائن.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪي پنج دوست، جن پاڻ ۾ وعدو
ڪيو هو ته، ”اسان مان ڪوبه شادي نه ڪندو. ڪجهه
وقت تائين ته هو پنهنجي انجام تي پورا رهيا. آخر منجهانن،
هڪڙي جي شادي، ڪنهن بد مزاج عورت سان ٿي. اهڙيءَ طرح
هڪ ٻئي پٺيان، ٻين ٽين به شادي ڪئي، جن مان هر هڪ
کي به اتفاق سان پهرئين جهڙيون عورتون پيو! باقي
پنجون، جنهن جي پڇاڙيءَ ۾ شادي ٿي، تنهن جي زال، خوش
خصال ۽ نيڪ افعال هئي.

هڪ دفعي، پهريان چار دوست، اڇي پنجين وٽ مهمان
ٿيا. هُو، انهيءَ جي عورت جي پنهنجي مڙس سان فرمانبرداريءَ
واري روشن، حسن اخلاق ۽ فهم و فضيلت ڏسي، عجب ۾
پئجي ويا، جو هُو پنهنجي زال جي طرفان، حد کان وڌيڪ

ڏکويل هئا! آخر، ڪو خلاصو وقت ڏسي، ڪانئس سندس زال جي پير پٽ پڇائون ته، ”دوست، تنهنجي زال هڪڙي فومانبردار ڪيئن ٿي!“ هن جواب ڏنو ته، ”پاڻو رات جو خير جي شادي ٿي گذري، صبح جو آءُ ناستو ڪري رهيو هوس ته هڪڙي ٻلي ”ميائو ميائو“ ڪندي مون ڏانهن اچي رهي هئي. مون ڇا ڪيو، جو ڀرسان پيل لٽ کڻي، اک وٺي، اهڙي لڪاءَ ڪرائي مانس، جو چڙي ٿي ڪانه هنيائين. بس، آهو ڏينهن، آهو شينهن! منهنجي زال جي دل تي منهنجي رعب جو اهڙو ڪو ڏڪو ويهجي ويو، جو مڃال، جو ڪا چئون چران ڪري!“

هي چار ٿي دوست، ڪانئس موڪلائي، جڏهن پنهنجي پنهنجي گهرن ۾ پهتا، تڏهن ماني ڪاٽيندي، جيئن هر هڪ جي آڏو ٻلي ”ميائو ميائو“ ڪندي، ٿي آئي، تيئن ان کي ڏنبي جي ٽوڪر ڏيندا ماريندا ويا! مگر هر هڪ کي سندس زال وٺان، ساڳيوئي اهو جواب مليو:

”ٻه رڻن ڏينهن ٻلي ماري مڙسي ڏيکارين ها، هاڻي ڇا هٿ ايندو.“

۵۲- پيٽ ۾ ڪٿا:

سخت بڪ-چتي بڪ.

هڪڙي ماڻهوءَ کي هميشه پيٽ ۾ سٺو رهندو هو. هڪڙي ڏينهن ان کان نهايت پيٽاب ٿي، بادشاهه وٽ لنگهي ويو ۽ وڃي عرض ڪيائين ته، ”جهان پناه، پنهنجي حڪيم کي حڪم ڪيو ته: مون کي پيٽ جي سٺو ڪان ڇڏائي يا اهڙي ڪا دوا ڏئي، جو آءُ هن عذاب جي جيئن ڪان مري وڃان!“ بادشاهه پنهنجي حڪيم کي، هن غريب جي علاج لاءِ، حڪم ڪيو. حڪيم، اهو حڪم ٻڌي، ٻه اڏائي سیر ڀڳڙا گهٽرايا، انهيءَ شخص کي حڪم ڪيائين ته، ”هي ڀڳڙا ڪاه.“

هٿو، جيترا گهڻي ۾ گهڻا ڪاٺي سگهيو، اوترا ڪاڏائين. ڀڳڙن ڪاٺن کان پوءِ، کيس اچي سخت آڇ لڳي. حڪيم کي عرض ڪيائين ته، ”مون کي پاڻي پياريو.“ حڪيم کيس پاڻي ته ڪونه پياريو، آڏو حڪم ڏنائين ته، ”هن جون ٺنگون ۽ ٻانهون ٻڌي، کيس وڻ ۾ اهڙيءَ طرح لڙڪايو، جو سندس ٺنگون مٽي ۽ ڪنڌ هيٺ ٿئي! هڪدم حڪم جي تعميل ٿي وئي. سندس هيٺان هڪڙو ڪُونار پاڻيءَ سان ڀريل، رکايو ويو. لڙڪڻ شرط، گهڻي خشڪي ۽ آڇ سبب، ان غريب جو وات ڦاٽي ويو. هيٺان پاڻي ڏسي سندس وات مان هڪ ٻئي پٺيان ٽي ڪٺا، پاڻيءَ جي ڪُونار ۾ ٽپي پيا. ڪُن جو ٻيٽ مان نڪرڻ ۽ سندس ٻيٽ جو درد هڪدم دفعي ٿي وڃڻ.

بادشاه پڇيس ته، ”تو کي ڪيئن خبر پئي ته هن جي ٻيٽ ۾ ڪٺا آهن؟“ حڪيم عرض ڪيو ته، ”سائين، آڇ پاڻ هن وانگر ڪاٺير هوس. روزانو شام جو جهنگ مان ڪاٺيون ڪري، گهر موٽندو هوس، هڪ دفعي ڪاٺيون ڪري، سڄ ٻيئي گهر آيس، پاڻي پيئڻ جي خيال کان، گهڙامنجيءَ ڏانهن ويس. ڏسان ته ننڍڙا ڪٺا، دٺن جي ڪنارن تي ويٺا آهن. اها درلي مان پاڻيءَ جو ڪهڙو ڀريان ته ڏسان ته به — چار ننڍڙا ڪٺا، منجهس پيا آهن، جيڪڏهن اوندهه هجي ها ته ضرور پاڻي ٻي وڃان ها ۽ ڪٺا به ٻيٽ ۾ داخل ٿي وڃن ها. هاڻي جڏهن ته هي ڪاٺير آهي، تڏهن مون کي يقين ٿيو ته هي ڪنهن ڏينهن دير سان گهر آيو آهي ۽ پاڻيءَ سان گڏ ننڍڙا ڪٺا به گهڙي ويو آهي. وري بادشاه پڇيس ته ”پلا مريض کي ڀڳڙا ڇو ڪارايو؟“ عرض ڪيائين ته، ڀڳڙا، مريض کي هن ڪري ڪارايو ته جيئن ڪُنن کي خشڪي ڪئي. پاڻيءَ جو ٿانءِ، هن ڪري رکيو ته جيئن مريض کي اکين جو ڍو هجي.

بادشاهه حڪيم جي حڪمت ڏسي، ڏاڍو خوش ٿيو ۽ کيس جهجهو انعام ڏنائين.

۵۳- پير کي ڪم ٺڪاءُ سان:

هڪڙي ماڻهو ڪنهن پير تي باس باسي ته: جيڪڏهن منهنجي دل جي مراد پوري ٿيندي ته تنهنجي در تي اچي، ناريل پيچندس (۽ بعد ۾ ورهائي ڇڏيندس). جڏهن هن جي مراد پوري ٿي، تڏهن ڏوڏو (ٻڙن جو) ڪٽي اچي، پير جي در تي پکائين. ڪنهن چيس ته، ”پيرن سان به ائين لڳي!“ تنهن تي ورائيائين ته، ”پير جو ڪم ٺڪاءُ سان.“

۵۴- پيروءَ وارا پنج سهارا:

پيرو، ذات جو پندڙ هو. قرآن شريف ياد پڙهندو هو. مائٽ پڇندا هئس ته، ”ڪاوان سهارا پڙهنداهين؟“ چوندو هو ته، ”پنجن سهارا“ وري جڏهن مهيني ڪن کان پوءِ پڇنس، ته به پيرو جو اهوئي پنجن سهارن وارو جواب! پڇاڙيءَ تائين پنجن سهارن کان مٿي نه چڙهي، نه چڙهيو. تنهنڪري ائين ئي مشهور ٿي ويو.

مطلب، جڏهن ڪو، ڪم جي رفتار ۾ اضافو نه آڻيندو آهي ۽ ساڳين انهن تي قائم هوندو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

۵۵- پيسا ئي پاڻي ۾:

رقم ئي ڇٽ.

گالهه ٿا ڪن ته هڪڙو واڻيو، گهوڙي تي چڙهيو، ٻهراڙيءَ مان، سڪڻ توري وٺڻ پئي ويو، وات تي هڪڙو واه هو، جنهن مان لنگهڻو پيس. جڏهن گهوڙو، واه جي پيءَ ڀر تي آيو، تڏهن گپ ۾ گپي پيو. واڻي ويچاري گهوڙي کي

گهڻو ئي ڪٽيو، پر گپ کان پير ٻاهر نڪرڻ تي نه ا
ڪنهن ڌنار کي چيائين ته، ”گهوڙي کي پويان، ٻه-چار لکڻ
هن“ ڌنار، گهوڙي کي اهڙا ته ٻه-چار لکڻ هنيا، جو گهوڙو،
اڳتي اچل ڏيئي، ڪناري تي پهتو، پر گهوڙي جو تنگ
چيچي پيو، جنهن ڪري وائيو ويچارو، سامان (ٽين، ٻورو،
تارازي، وٽ، پيسا وغيره) سوڌو، پوئتي پائيءَ ۾ ڪيري پيو.
وائيو ته نڪتو، پٿر ويچاري جي هٿ، جنهن ۾ پسا ٻڌل هئا،
سا پاڻيءَ ۾ گرم ٿي ويئي. انهيءَ تان چوڻ ۾ آيو ته: پسا ئي
پاڻيءَ ۾ يا هٿ ئي هلاڪ.

۵۶- پنهنجن ۾ پرميشر:

مُسڪيءَ جي پُٽ، هڪڙي دفعي پيءُ کان پڇيو ته،
”هي جو عام جوئي آهي ته: پنهنجن ۾ پرميشر آهي، سا اها ڳالهه
ڪيئن آهي؟“ پُٽس جواب ڏنس ته، ”وقت اچڻ تي پاڻهي ڏسي،
ثابت ڪندين. هن وقت، انهيءَ ڳالهه کي ڇڏي ڏي.“ اها
ڳالهه چوڪري کي نه وئي، سو پيءُ کان ڪاوڙجي منهن
ڏيئي نڪري پيو ۽ سڄ لٽي ڌاري وڃي ڪنهن ٻئي گهٽ
۾ پهتو. اتي هڪڙي پائيند کي چيائين ته، ”اڄ رات تنهنجو
مهمان آهيان.“ پائيند ڏٺو ته هيءُ مُسڪيءَ جو چوڪرو آهي،
تنهنڪري کيس گهڻي خاطريءَ سان، پنهنجي گهر ۾ رهايائين.
چوڪري کي سمجهڻ لاءِ، جيڪا ڪٽ ميليل هئي، تنهن ۾
ڪي ڏاڍا منگهڻ هئا، جن سڄي رات نٺل ڪرڻ ئي
ڪانه ڏنس.

انهيءَ پائيند کي ٻه زالون هيون. وڏيءَ مان اولاد
ڪرڻ نه هوس، باقي ننڍيءَ مان هڪڙو پُٽ هوس، جو اڃا
ماڻه کي ٽٽڻ تي هو. پائيند جي ننڍي زال جو ڪو آشنا
هو، جنهن سان، ان رات ڳالهيون ٻولهائڻ جو انجام هوس.
اڌ رات جو، اهو آشنا اچي ويو، مگر اوڏهه سبب، بيخبريءَ ۾

۾، معصوم ٻار تي چڙهي ويو، جنهنڪري اهو لتاڙجي مري ويو. زال اهو حال ڏسي، آشنا کي ڀڄي وڃڻ لاءِ چيو ته، مٿان مٿس الزام اچي. مٿسڪيءَ جي چوڪري، سمورو لقاءَ پئي ڏٺو. پوءِ رَنَ وٺي دانهون ڪيون. جي: منهنجي پهاڄ، وير وڃان، منهنجي آبهڙي ڀڄڙي کي، گهٽي ماري ڇڏيو آهي. صبح جو، اهو فيصلو، مٿسڪيءَ وٽ ويو. مٿسڪي جو پُٽ به وڃي، پيءُ جو پاسو وٺي، ويهي رهيو ۽ خيال ڪيائين ته، ”اڄ سڀ پنڄ ڪٺا ٿيندا، ڏسان ته ڪيئن ٿو پنڄن ۽ ٻر ميسر ٻر گهٽ ٿئي. جڏهن سموري پنڄاٽ گڏ ٿئي، تڏهن مٿسڪيءَ انهيءَ پائيند جي پنهني زالن کي، ڦار ڦار ڪولين ۽ بند ڪرائي ڇڏيو.“

ٻه ڀائرن پائيند جي وڏي زال کي سڏ ٿيو، جنهن تي معصوم ٻار جي مارڻ جو الزام هو. انهيءَ مائِيءَ کي، مٿسڪيءَ حڪم ڪيو ته، ”پنهجي پيشڪير (پٿري) کي اهڙيءَ طرح هٿ ۾ ڪري، گهٽي ڏيکار، جيئن تنهنجون پنيون ظاهر ٿين ته پوءِ توکي ٻي تصور سمجهي ڇڏيو ويندو.“ مائِيءَ جواب ڏنو ته، ”ذات جي زندگيءَ کان، عزت جو موت بهترهه ڀلي مون کي ماري ڇڏيو، باقي مان ائين هرگز نه ڪندس“ ان جو اهو جواب ٻڌي، مٿسڪيءَ ان کي ساڳيءَ ڪوٺيءَ ۾ بند ڪرائي، فريادي عورت کي گهرائي، ساڳي فرمائش ڪئي. انهيءَ مائِيءَ خيال ڪيو ته: منهنجي پنين ظاهر ڪرڻ سان، منهنجي پهاڄ جو سيرُ ويندو، تنهنڪري جلدي ڪري، پنيون ظاهر ڪريان ته عمر جو لُڙُ لهي پوي. تنهنڪري هڪدم پنيون ظاهر ڪري، اڃا هلڻ جو خيال ڪيائين ته مٿسڪيءَ هڪل ڏيئي، چيس ته، ”او بي شرم عورت، تون پنهنجي پُٽ جي پاڻ جوابدار آهين. تون شريف عورت نه ٿي ڏسجين. ضرور تو وٽ، ڪو تنهن جو آشنا آيو هوندو، جنهن اونداهه ۾

تڻهنجي پُٽ کي لتاڙيو هوندو. ۳ پوءِ ان عورت کي
سزا ملي.

مُڪيءَ جي پُٽ، جڏهن پيءُ جو اهو فيصلو ٻڌو ڏٺو،
تڏهن دنگ رهجي ويو ۽ دل ۾ چوڻ لڳو ته: پٽنجن ۾،
برابر ڀرميشر آهي.

مطاب. پٽنجن ۾ گویا ڌڻي پاڻ آهي. جيڪي چون،
سو ۽ ڇڻ گهرجي.

(ج)

۵۷- جتي لويي هجن، تني ٺوگي بک نه مرن.

هڪ دفعي ٺوگيءَ، لوييءَ کي اچي، چيو ته ”ادا، مهمان آيا آهن، ڀلائي ڪري ديگڙو ڏينء.“ ٺوگيءَ ٻئي ڏينهن ديگڙي ۾، هڪ ننڍي ديگڙي وجهي، اُٺي ڏٺس ۽ چيائينس ته، ”ادا، تنهنجو ديگڙو، منهنجي گهر ويامي پيو هو، اها ديگڙي ڏنائين“

ٻئي دفعي، ٺوگيءَ چيس ته، ”ادا، اڄ گهڻا مهمان آيا آهن، جيڪي ديگڙا هجڻي سي ڏينء.“ لوييءَ ڇا ڪيو، جو گهر جا سڀ ديگڙا ميڙي ميڙي ڪئي ڏٺس.

ڪيترا مهينا گذري ويا ته ٺوگيءَ، لوييءَ کي منهن به نه ڏيکاريو. هڪ دفعي وات بند، ٻئي گڏجي ويا. لويي چيس ته، ”ادا، ديگڙا؟“ چيائين ته، ”ادا، افسوس، جو تنهنجا ديگڙا ته سڀ مري ويا.“ لوييءَ چيس ته، ”اهو وري ڪيئن؟“ ٺوگيءَ چيس ته ”ادا، جيڪڏهن ديگڙا ويامندا آهن ته مرندا به آهن“ تنهن تي ڪنهن ٻڌي، ائين چيو.

۵۸- جَرُ ڏٺيس، پر جيڏي نه ڏٺيس.

ڪنهن ماڻهيءَ، درياھ جي ڀر تان، مڇيءَ جو ڏٺو ۽ لڌو. ٻيءَ چيو ته، ”اهو منهنجو آهي“ هن جي ڏيڻ کان، ڏٺري لهڻ واريءَ، ماڳهين ڏٺو ۽ ڪٿي درياھ ۾ اُچليو. اڪري معنيٰ ته: جَرُ = جَل (ٻاڻي) ڀلي ڪٿي، پر ڪا جيڏي، سرتي نه ڪئي. جيڪي ٻڌو سٺن، پر ڏٺو نه سھنائن، تن لاءِ ائين چئبو. (گل شڪر)

هڪ سٺ سال جي پوڙهي مپورنج ڳالهه ڪئي ته،
 ”جڏهن ۲۰ سالن جو هوس، تڏهن آڻهيءَ بهاڪي جي اصليت
 حاذق حڪيم ميان سعدالله بوبڪائيءَ، هن ريت ٻڌائي:
 بوبڪن جي ڀر واري مهاڻڪي ڳوٺ ”آريرو“ جا
 مير بحر، منچر تي مچي ۽ بڪي ماريندا آهن ۽ سندن زالون
 وري ڪڙهي ڪڙهي ڀر واري پٽ جي دوري مان مچي
 مارينديون آهن. ٻن ڏيرائين مچي ٿي ماري. ننڍيءَ ڏيرياڻيءَ
 جي واري ۾ ٿوريون ننڍيون ڪڙڙيون آيون، پر وڏيءَ
 ڏيرياڻيءَ جي واري ۾ هڪڙو ڪڙڙو ۽ ٿوريون ڪڙڙيون
 پڻ آيون. ننڍيءَ ڏيرياڻيءَ دعويٰ ڪئي ته ڪڙڙو کيس
 ملي، ڇاڪاڻ جو ڪڙهي سندس هئي. آڏو آڏ حصي تي
 به نه لهيون. ساڙ وڃان وڏيءَ ڏيرياڻيءَ ڦٽڪندڙ ڪڙڙو، ڪڙهي
 ٻائيءَ ۾ آچايو! جي:

”جرڻ نئيس، ڀر جيڏي نه نئيس!“

۵۹- جنهن پنهنجي لاهي ڪڇ ۾ ڪئي،

تنهن کي ڀرائي لاهڻ ۾ ڇا؛

جنهن کي عزت ٿي ڪانهي، تنهن کي ٻين جي عزت جو
 ڪهڙو قدر.

نقل آندل آهي ته: هڪڙي ڪمڻي ماڻهوءَ جي دل،
 ايتري قدر ته وڌيل هئي، جو سڀ ڪنهن تي آيو رهندو هو.
 نه ڏسندو هو ڇڱو، نه لڱو، هر هڪ سان ڳنڍيو بيٺو
 هوندو هو.

هڪڙي پيري، هڪ نيڪ مرد، سان اچي جهيڙو جوڻيائين
 ۽ هن ويڇاري ڪي، ڏاڍو گهٽ وڌ ڳالهائين. مگر هن پير مرد
 ماڻ ڪيو ويٺي ٻڌو ۽ آخر بنا ڪڇڻ جي اتان هليو ويو.
 اهو حال ڏسي، ماڻهو ڏاڍو حيران ٿيا. هنن کي ڳڻڻو تعجب
 آهيءَ ڪري ٿيو، جو اهو نيڪ مرد، جيڪڏهن صرف اٺاڙو

ڪري ها، ته انهيءَ ڪمبيني کي، بئج پئڻ ڪري ڇڏين ها. آخر انهن ماڻهن مان هڪڙي ڄڻي، ڪائس خاموشيءَ جو سبب پڇيو. نيڪ مَرَد جواب ڏنو ته، ”بابا، هو پنهنجي ٻڳ لاهيو، هٿ ۾ ڪيو پيئو آهي، تنهن کي پين جي ٻڳ لاهيندي، ڪهڙي ويرم لڳندي! جيڪڏهن ڳالهه کي ڏکيو ڪنداسين، ته اڃا به اسان جي وڌيڪ بي عزتي ٿيندي، ڇاڪاڻ ته گهڻا ماڻهو ٻڌندا، تنهنڪري ايتري ۾ ئي خير!

۶۰۔ جنهن جو بد بنياد، تنهن جو ميوو ملو نه ٿئي. چون ٿا ته هڪڙو بادشاهه، پنهنجي اميرن وزيرن سان، شڪار تي نڪتو. بياڻن مان لنگهندي، بادشاهه سلاست هڪڙو آڪ جو پُونُو ڏٺو، جو ڏاڍو سهڻو پئي لڳو. ڪهوڙي تان لهي، پُونِي کي چڱيءَ طرح ڏٺائين ۽ سمجهائين ته ڪنهن ولایت جي ميوِي جو ٻج اڏامي، هت آيو آهي، ڪوشش ڪري هن جو قَرُ (ميوو) کائجي. حڪم ڏنن ته، ”هن پُونِي جي پوريءَ طرح پرڏاخت ڪئي وڃي. جڏهن تيار ٿئي، تڏهن درٻار ۾ پهچايو وڃي.“ هتي ته فقط اشاري جي دير هئي. ڪوھم ڪجي ويو ۽ ڪمند جا چيچڙا لڳي ويا. هر روز ڪمند جي رَمَس، پُونِي کي ملڻ لڳي. ٿوري وقت کان پوءِ، پُونِي به قَرُ جهليو. جڏهن آڪ جون انڙيون وڏيون ٿيون، تڏهن مالهِي ٺالهيءَ ۾ وجهي، درٻار ۾ کڻي آيو. بادشاهه، ڏاڍو خوش ٿيو ۽ اميرن، وزيرن خواه دوستن کي گهرائائين. جڏهن البيٿيون ڪيون ويون، تڏهن اندران، ڪجهه جيان تانورا نڪتا! بادشاهه اهو ڏسي، حيران ٿي چيو ته، ”محنت ئي راڻڪان!“ اتي ڪنهن وزير جهڙو ته:

ڪوڻ کي پاڻيءَ جيان، پيڙي پياريم ڪمانڊ،
 نڪو زهر زمين ۾، نڪو قاتلوري ڌڙپانڊ،
 ڪمائي ڪس ذات سان، وڃي ٿي وڙوانڊ،
 جنهن جو بد بنياد، تنهن جو ميوو ملو نه ٿئي.

ڪوٺڻ ۽ ڪوٺڻ = خراب + وڻ = خراب وڻ. ڪمانڊ = ڪمند. ڌاتورو = هڪ نشيدار قسم جو ٻوٽو. ڌڙپاند = ٻوٽو، ڌرتي يا زمين ۾ لڳل پاسو يا بيخ (؟). وڙوانڊ = نيچ، ذليل، مفت، بي فائده.

مطلب آهي ته نيچ ماڻهوءَ مان، ڪڏهن به چڱائي نه ٿيندي، ڇاڪاڻ ته هو اصالت کان مجبور آهي.

ڪل شئيءَ ۽ ترجيعُ الٰهي اصليه (سپڪا شيءَ پنهنجي اصليت ڏي موٽندي آهي).

ٻيون چوڻيون:

۱- بيچُ خرابو ته نيچُ خرابو.

۲- ڌوبي منجهه درياءَ، ته به اوجهم نه ڇڏي اوجھري.

ڪنهن گھوٽ ۾، هڪڙو سُست آدمي رهندو هو. هن کان ڪوبه ڪم ڪونه پڄندو هو، تنهنڪري گهر وارن جي هر وقت مٿس ڦيٽڪار پيئي پوندي هئي. پوءِ هن، پاڻ جهڙي دوست کان صلاح پڇي، ته هاڻ ڇا ڪرڻ گهرجي؟ دوست چيس ته، ”مٿو ڪوڙائي، ساڌن جي سٺ ۾ داخل ٿي وڃ، جو کين مفت جي ماني ملندي آهي.“

۶۱- جني لاءِ موند سونڊايم،

سئيئي سور سامهون آيم.

هن ائين ڪيو ۽ پوءِ ڪنهن ساڌوءَ وٽ ويو، جنهن پڇيس ته، ”هڪڙو ڪم ڄاڻندو آهين، اسان جي جماعت ۾ توکي ضرور ڪو نه ڪم ڪرڻو پوندو؟“

هن چيو ته، ”جيڪڏهن ڪم ڪرڻ اچم ها ته گهر کان ٻاهر ڇو نڪران ها؟“ پوءِ دل ۾ چيائين ته، ”مارا جني لاءِ موند سونڊايم، سئيئي سور سامهون آيم.“

۶۲- جيسي ڪو تيسا ملا:

هڪڙو ساڌو، تيرڻ تي ويڃن وقت پنهنجي هڪ پاڙيسري وٽ، ٻتل جا باسڻ، اسانت رکي ويو ۽ جڏهن موٽي آيو، تڏهن اچي پاڙيسريءَ کان ٿانون جي گهر ڪيائين. هن جواب ڏنس ته، ”مون کي نهايت افسوس آهي، جو تنهن جي ٿانون جي حفاظت به ڏاڍي ڪيم، ليڪن انهن کي گهڻا ڪاٺي ويا! هو ويچارو، اهو جواب ٻڌي، ڪيڪو وڪو ٿي ويو، مگر دل جي ڳالهه، دل ۾ رکيائين.

هڪ دفعي ان ساڌو، پوچن تيار ڪري، پاڙي جي ٻارڙن کي ڪارايو. ٻيا سڀ ٻارڙا ڪاٺي ويا، مگر انهيءَ پاڙيسريءَ جي ٻارڙي کي، پنهنجن ٻارن سان الڳ ويهاري ڪارايائين. ڪاڏي ڪاٺ بعد، اهو ٻار، ساڌو جي ٻارن سان راند روند ۾ لڳي ويو ۽ ڪانئس چڻ ته گهر ويڃن ٿي وري ويو. جڏهن ان پاڙيسريءَ، ٻين ٻارن کي آيل ڏٺو ۽ پنهنجي ٻار کي ڪونه ڏٺائين، تڏهن راجا وٽ دانهين ويو. راجا چيس ته، ”تنهنجو جنهن ۾ شڪ شهبو هجي، تنهن جو نالو ٻڌاء.“ هن پنهنجو شڪ، ساڌو ۾ ظاهر ڪيو، جنهن جي گهران ڪاڏي ڪاٺ کان پوءِ، چوڪرو موٽيوئي ڪونه هو.

اهو احوال ٻڌي، راجا هڪدم ساڌو کي گهرايو ۽ ڪانئس پاڙيسري جي چوڪري لاءِ، پڇا ڪيائين. ساڌو جواب ڏنو ته، ”مهراج، مون ڏٺو ته هن کي منهنجي روبرو سيرڻ ڪڍي ويئي!“ راجا حيرت ۾ پئجي، چيس ته ”بيوقوف، هيڏي ساري چوڪري کي سيرڻ، ڪيئن ڪڍي سگهندي؟“ هن عرض ڪيو ”مهراج، چوڪري کي سيرڻ ائين ڪڍي ويئي، جيئن ٻيٽل جي ٿانون کي گهڻا ڪاٺي سگهن ٿا.“

مهراج پڇيو ته، ”اها ڳالهه ڪيئن آهي؟“ ساڌو جواب ڏنو ته، ”منهنجي هن دوست کان پڇيو.“ راجا کي

جڏهن پوري قصي جي خبر پيئي، تڏهن ان کي ٻيٽل جا برتن
ڏيارين ۽ ٻيءَ ڌڙ کي ڇوڪرو مليو.

اصل چٽوئي هين نموني آهي:

جيسي ڪو تيسا ميلا، سڻي راجا پييل،
ٻيٽل ڪو گهڻ ڪا گهي، چوري ڪولي گهي چيل.

۶۳- جيڪي ڪلهو ڏيندا، سي توڙ رسائيندا؛

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙو شخص، پنهنجا ٻار ٻچا وٺي،
ڪنهن وهان تي پئي ويو. اڌ رات جو مرد جي اک لڳي
ويئي ۽ گاڏي هلندي رهي. اوچتو جو عورت ڏسي ته مار، هڪ
ڏاند ۽ هڪ مرد، گاڏي ڪاهيندا ٿا هلن! اهو حال ڏسي،
عورت، آهستي پنهنجي مرد کي چيو ته، ”ميان، آڻو، جو چور
هڪڙو ڏاند ڪاهي ويو آهي ۽ ان جي عوض پاڻ ڪلهو
ڏيو ٿو هلي.“ تنهن تي مرد چيس ته، ”چري، جيڪي ڪلهو
ڏيندا، سي ضرور توڙ رسائيندا.“ اهي لفظ ٻڌي، چور ڏاڍو
ڳڪو ٿيو ۽ ڏاند موٽائي ڏنائين.

مطلب. ٻار ڪڍندا باري، ناهي ڪم ڪڍن جو.

۶۴- جيسين ٿلو ڪڍي لٽ،

تيسين ڪره وڃي آجهائي؛

هڪ دفعي ٿلي جي ماڻ سان ڪو پاڙيسري وڙهيو.
جڏهن ٿلي کي خبر پيئي، تڏهن جوش وڃان اٿيو لٽ ڪڍڻ.
آخر لٽ لڌائين، وري پٽڪو ٻڌائين، وري جوٽو پاتائين.
جهستائين منبري ٿي سنبري، تيسائين جهڙو ڪره (ٿري) آجهامي
ويو. ڪنهن اهو رنگ ڏسي، ائين چيو.

چوڻي: جيسين ڍاڻو مٽو ڪڍي،

تيسين ٻڪري جو سامه وڃي.

مطلب، جيڪڏهن ڪو ڪم ڪرڻو هجي ته هڪدم ڪجي،
ڪم - همت ماڻهوءَ جي مدد تي اعتبار نه ڪجي.

۶۵- جمن چارڻ وارو سوال:

جمن، ذات جو چارڻ، ضلعي خيرپور ميرس جو ويٺل
هو. نابين، مسڪين ۽ ڪمزور هو. اکين جي روشني ۽
نريني اولاد لاءِ، حضرت پيران پير عليه الرحمت جي مدح
چئي اٿس.

فرزند تون حسنين جو، آءٌ سائل تو ٽقلين جو،
دارگهه مٿي دن رين جو، اوچر سنگان عينين جو،
دارون ٿين دارين جو، يا پير پيران بادشاهه.

مٿين بند ۾ اکين جي پينائيءَ لاءِ، ”اوچر سنگان عينين
جو“ چيو اٿس. ٻئي بند جي هڪ مصرع ۾ چوي ٿو:
”تو کان سنگان، هڪڙو پيسر.“

سندس مدح مقبول ٿي ۽ کيس ارشاد ٿيو ته: جيڪڏهن
تون هڪڙو سوال گهريندين، ته اهو بارگاه ايزدي ۾ اجابت
۾ ايندو. جمن هي سوال ڪيو:

”ماڙيءَ تي ننهن ڏڏو“ ولوڙيندي ڏسان.“

هي هڪ وڏو سوال هو، جنهن ۾ جمن جا مڙئي مطلب
اچي وڃن ٿا: پهرين ڳالهه ته وري جوانيءَ ۾ اچي، ٻيو ته کيس
پُٽ ڄمڻي، ٽيون ته سندس پٽ شادي ڪري ۽ چوٿون ته
پُٽ جي زال يعني سندس ننهن، ماڙيءَ تي ڏڏو“ ولوڙي!
اهي سڀئي سوال گڏي، مٿيون هڪڙو سوال گهريندين.
انهيءَ ڪري عام چوڻي ٿي ويئي ته: جمن چارڻ وارو
يڪو سوال.

چون ٿا ته سندس من گهريا مطلب پورا ٿيا.

جمن چارڻ جي باري ۾ مورخن ۽ محققن جا مختلف خيال آهن، جي هيٺ درج ڪجن ٿا.

مرحوم محمد صديق پيرزاده لکي ٿو: (۱)

”تمام مسڪين هو ۽ نامرد، بيمار سخت، سڄو جسم
ڦٽ ڦٽ ٿي پيو هوس، جنهن درد کان مداح
حضرت غوث اعظم جيلانيءَ جي چيائين.....
”فقير، جڏهن لاچار ٿي پيو، تڏهن ڪي ماڻهو ڪٿيءَ
جي جهولي ۾ کڻي، وڃي سخي سپڙ ڌاتار جي مسافر خاني
۾ ڦٽو ڪري آيس. ڄام سپڙ کي سندس زال بيبي
گنجانم چيو ته، ”اسين ٻئي زال مڙس، هن فقير جي
واسطي ڏئيءَ جي درگاه ۾ متوجه ٿي، دعا گهڙون
ته مالڪ شيفا ڏيس“ پوءِ ٻئي متوجه ٿيا. ارشاد
ٿين ته اوهين ٻئي ڪنڊريون کڻي، وڃي حسبِ
نڌيءَ جي ڀرسان، ڪپڙن مان پيرون چونڊي، کڻي
آئي جمن کي ڪارايو. هنن ائين ڪيو ۽ جمن
چڱو ڀلو ٿيو.“

”پوءِ سخيءَ چيس ته، ”هاڻي فقير، توکي موڪل
آهي، پنهنجي ڳوٺ وڃ.“ فقير چيو ته، ”ڳوٺ ڪجهه به
ڪونه آهي.“ ڄام، چيو ته، ”تو کي فجر جو ذات ڏيندس.“
ڄام رات جو گهر ۾ ڳالهه ڪئي ته: فجر جو ٿالھ
سُهرن ۽ موتين جو ڀري رکندس، پوءِ فقير جمن کي
چونڊس ته پنهي هٿن ۾ جيڪي کڻي سگهين، سو کڻ
پوءِ فقير کي بيبي گنجانم اچي چيو ته، ”جڏهن ڄام
آيو ڪري ٻئي ته جيڪي پنهي هٿن ۾ کڻي سگهين،
سو کڻ، تڏهن گهوڙن جي طنبيلي ۾ وڃي، هڪ

هٿ اولاهين ڪيليءَ ۾ وجهج، پيو هٿ اوڀارين ڪيليءَ ۾ وجهج ”فجر جو جڏهن فقير اچي حاضر ٿيو، تڏهن ڄام ڏاتار، آر ڪيس ته، ”جيڪي ڪٿين، سو ڪن.“ فقير ڄمن، گهوڙن جي ڪڙهم ڏي هليو. ڄام ۽ اسير وزير گڏيا ويس. ڄمن هڪ هٿ، گهوڙن جي طنڀيلي جي ڪيليءَ ۾ وڌو ۽ پيو هٿ، ٻيءَ ڪيليءَ ۾. انهيءَ طناب ۾ ۳۰۰ گهوڙا هئا، جي ڄام سڀ ڏٺس. ڄام پڇيس ته ”اها صلاح ڪنهن ڏني؟“ چيائين ته، ”بيبي گنجانءِ.“ ڄام چيو ته، ”اها سخا بيبي گنجانءِ جي آهي. هاڻي ترس ته سٺج سونهري لهرائي وٺون ۽ پوءِ ٻانها ۽ سٺس گهوڙن لاءِ ۽ خچ راه جو، سڀ ڄام ڏيئي، روانو ڪيس.“ جڏهن هٿ لڳو، تڏهن بيبي گنجانءِ چيس ته، ”منهنجا ڀائر، ڪوهستان ۾ آهن، انهن وٽ به مهمان ٿيڻ.“ جڏهن ڪوهستان ۾ آيو، تڏهن انهن ڄاڻ وٽ اچي منزل ڪيائين. انهن ٺڪائي، خدمتون ۽ مهمانيون ڪري ۽ روپا سٺج گهوڙي جا لهرائي ڏنس ۽ خرچ ڏيئي روانو ڪيس.“

”آخر فقير، ٻا خيريت اچي گهوٽ پهتو. پرڻيو، اولاد ٿيس، ۽ ماڙيءَ تي نهنن، ڇاڏي ڏئي جي ولوڙيندي ڏٺائين..... ان جي نسل مان پيو به ڄمن چارڻ شاعر پيدا ٿيل آهي.“

ڄمن چارڻ جو سخي سپڙ ڄام وٽ وڃڻ جو پڪو آهيڃاڻ محترم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي تصنيف ”پيلاين جا ٻول“ مان پڻ ملي ٿو (۱).

”چون ٿا ته ڪو سنڌ جو سوالي، هڪ سو گهوڙن جي گهر جو قصد ڪري آيو. سخي سپڙ ڄام

پهاڪن جي پاڙ

وٽ دير ته هئي ڪانه، سو يڪدم سؤ گهوڙن سان
 پنهنجي پست چوٽي کي ساڻس گڏ ڇڏي روانو
 ڪيائين، جو هن حوالي کي حفاظت سان سنڌ جي
 سرحد تائين آيو ۽ موڪلائڻ وقت امي سؤ
 گهوڙا کيس سونهيائين.

اسان جي خيال موجب اهو اشارو ڄمن چارڻ ڏانهن ئي آهي.

(ج)

۶۶۔ ڄاڻو پُٽ اٿئي سِڪَ، پرڻيو پُٽ پيئي پڪَ؛

ڪنهن سيڪايل کي، سالن کان پوءِ الله نوازيو، وڏا شادمانا ڪيائين، ڀلا جو پيڙهيءَ ۾ ڪن پيدا ٿيس، پوءِ خوشي جو نه ڪندو! چوڪرو، اڄ ننڍو سپان وڏو، اچي جوان ۽ شادي لائق ٿيو. پئس وڏي دل ڪري، ڪنهن بنيادي گهر مان شادي ڪرايس. ڪجهه وقت ته صلح سانت ۾ گذريو، پر پوءِ آهستي آهستي سس ۽ سنهن جي وچ ۾ ترشي وڌندي ويئي. آخر حالت اچي اتي پيئي، جڏهن گهر ۾ سڄو ڏينهن گهٽهي ۽ ڪيڪيل لڳي پيئي هوندي هئي. هڪڙي ڏينهن پيءُ، پُٽ کي چيو ته، ”ابا، زال تي ضابطو رک.“ پُٽ ورائيو ته، ”بابا، اوهان زور آور آهيو، هوءَ ويچاري ڪُنگداما، اها هر گهڙيءَ پيئي لوٽيس ۽ وڙهيس ته به ويچاري ڪڇي ئي ڪين، اوهين پاڻ پنهنجي زال تي ضابطو رکوا.“

جڏهن پئس لاهي لفظ ٻڌا، تڏهن چيائين ته:

”ڄاڻو پُٽ اٿئي سِڪَ، پرڻيو پُٽ پيئي پڪَ.“

۶۷۔ جڻيءَ سٺ پُساڍو، واٽئي وڏس وٺي؛

جڻيءَ ليکي واٽيو مٺو، واٽئي ليکي جڻي؛

اڳي دستور هوندو هو ته اٺ تي سٺ ڪتي، زالون دڪانن تي وڃي وڪنديون هيون.

ڳالهه ٿا ڪن ته ڪنهن جڻيءَ (ان پڙهيل زال)، سٺ ڪتي، پٺاڻيءَ ۾ پٺاڻي رکيو. جڏهن ٿوڙو سڪو، تڏهن واٽئي

جي دڪانن تي کڻي ويئي. واڻي هڪدم سهي ڪري ورتو، تنهنڪري مقرر وزن بدران، گهري وزن وارو وٺ، تاراڙيءَ جي ٻي پٿر وڌائين. ڇٽي ويچاري خوش ٿي ته واڻي کي ڦريو اٿس. جڏهن پيسا وٺي گهر موٽي، تڏهن ڪنهن عاقل مان اها ڳالهه ڪيائين ته مان واڻي کي، هن نموني ڦري آئي آهيان. واڻي جي حيرت کان هو بخوبي واقف هو، تنهنڪري چيائين ته:

ڇٽيءَ سٺ پساڻو، واڻي وڌيس وئي،
ڇٽيءَ ليکي واڻو مٽو، واڻي ليکي ڇٽي،
مٺي ساڻي ڇٽي.

(چ)

۶۸- پاڻ ۾ چانڊيا مگسي *

هڏ ڪٽ ويڙي، دشمن.

هيءَ ٻهاڪو، چانڊاڪا ٻرڳڻي جي پيدائش آهي، جنهن کي هينئر، لاڙڪاڻو ضلعو چون ٿا.

چانڊيا ۽ مگسي، ٻئي بلوچ قوم جا جابلو ماڻهو آهن ۽ هڪ ٻئي سان دنگڻي پٽي پڻ.

هڪ روايت مطابق، جڏهن چانڊاڪا جاگير، ميان آدم شاهه (عباسي) ڪلهوڙي کي، مغلن کان ملي، تڏهن سندس ڪارپرداز غيبي خان هو. ان وقت جهڻ جو سردار زئي خان هو، جنهن کي عام طرح مگسي خان ڪري چوندا هئا (۹) جهڻ جو ٻرڳڻو (خطم)، پوءِ ميان شاهه محمد عباسيءَ هٿ ڪيو، سو به چانڊين جي مدد سان. ميان شاهه محمد عباسيءَ جي ڪاهه جو فقط اهو سبب هو، جو مگسي، ميان جي فيصلن موجب نه هلندا هئا، جنهن کي ميان صاحب، پنهنجي بي عزتي سمجهندو هو. اگرچ چانڊيا توڙي مگسي، ٻئي سندس مريد به هئا. مگسين کي انهيءَ

---

* ”مگسي“ جو استعمال ٻي ڀاڱي ”مگسي“ آهي. ”مگسي“، چون ٿا ته اصل ”مگس جي واديءَ“ جا هئا، جا رياست جهل کان، سڙڪن ميل اولهه طرف آهي. انهيءَ واديءَ ۾ مگس يعني ماڪيءَ جي مک گهڻي هئي، پر قحط ماليءَ سبب، اها مگس، جهڻ جي چشي واريءَ واديءَ جي طرف کان آڏامي هتي آئي ۽ هنن جا ٻوٽا ماکيءَ جي مک جو ٻوٽو ڪري، اچي جهڻ وادي ۾ ويٺا، تنهنڪري هنن پاڻ کي ”مگسي“ چوايو، ورنه هو ڪن جي خيال موجب، لاشاري بلوچ جو ڪيڙو آهن.

تي سَنِيان لڳي تہ چو گهگهيرون (ساڳيو گهگهو ڍڪيندڙ ۽ هم ذات يا چاندين بلوچن)، ميان شاهل محمد جي چُرچ تي اسان تي چڙهائي ڪئي؟ جيتوڻيڪ مگسي، ظاهري طرح خاسوش رهيا، پر اندروني طرح منصوبا سيميندا رهيا تہ ڪهڙيءَ طرح بہ چاندين کان وڌيڪ وڻجي. انهيءَ ڪري توريءَ گهڻيءَ تان پاڻ ۾ پيا اڻڪندا هئا.

سندن عداوت جو ٻيو سبب اهو معلوم ٿي سگهيو آهي تہ چانديڪا جو هڪ امير ماڻهو، جهل مان هڪ خاندان تي سخت حملو ڪري آيو. مگسين، وري اهڙا ڏهه حملا ڪيا. انهيءَ ڪري گويا جهنگ کي باهم لڳي ويئي. ٻنهي جي وچ ۾ وڏو جهيڙو ٿيو، جنهن ۾ ايترا ماڻهو مئا، جو ميدان ٽي رت سان رڱجي ويو! انهيءَ واقعي کي تَرَ جا ماڻهو ”ماهو“ سڏڻ لڳا. آخر ٻنهي ڌرين جو فيصلو، ميان شاهل محمد عباسيءَ جي جرڳي ڏنو.

(نگران سنڌه، باب قديم اقوام سنڌه).

۶۹- چڻي چنيجن جي ڀرڻ تي پيڻي:

چنيجا ۽ ڀرڻ، موري تعلقي (ضلعي نواب شاھ) ۾ ۽ گڊوڻ آهن، جي هڪ ٻئي جي آميون سامهون آهن. چنيجن ۾ هڪڙو هندو ميٽرو رهندو هو، جنهن جي ڪن ماڻهن سان اڻڀٽ ٿي پيڻي. انهن ماڻهن کي، هروقت اهو خيال رهندو هو تہ ميٽري جو سر ڪٿجي. هڪ دفعي ميٽ کي ڏاڙو هڻڻ ويا، پر رات جي وڳڙي ۾ رستو ڀڄي، وڃي ڀرڻ تي ڪرڪيا. ڏاڙو تہ هنيائون، پر سندن مطلب سيد نہ ٿيو. ڪنهن، انهيءَ واقعي کي ٻڌي، ائين چيو.

مطلب، جڏهن هڪ جو ڏوھ، ٻئي تي اچي، تڏهن ائين چيو آهي.

٥٠۔ چڱو جن لکيو، مڊو سي نه پسن،

توڙي رڻ رهن، نه به کنڊون ڪاڻن ڪير سان :

جن جي قسمت ۾ چڱو لکيل آهي، سي ڪٿي به هوندا
تم مک پيا پسندا.

چون ٿا ته هڪڙي بادشاهه، جهنگ ۾ محلات ٺهرايو
هو. جڏهن راڻيءَ سان شڪار تي ويندو هو، تڏهن اتي
آراسي ٿيندو هو. هڪ دفعي شڪار ڪندي، راڻي ۽ بادشاهه
جدا ٿي ويا. راڻيءَ ته جلد ئي محلات ڳولي لڌو، پر بادشاهه
اڃا نه آيو.

هڪ مسافر، بادشاهه جي محلات وٽان لنگهيو. مسافر
کي ٿڪ مانڊو ڪري وڌو، جهنگري محلات جي ڪنڊڙيءَ
۾ ڪٺ تي سمهي پيو. جڏهن آيو، تڏهن بک بي حال ڪيس.
محلات جي اماڙي کولي ڏٺائين ته منجهس ڪنڊ ۽ ڪپر پيا
آهن. ڪير ڪنڊ پي، وري سمهي پيو. اتفاق اهڙو ٿيو، جو
بادشاهه به اتي آيو، ڏسي ته هڪ ماڻهو، ڪٺ تي آهيائو
پيو آهي. وري مٿي وڃي ڏسي ته سندس راڻي هلنگ تي
سئي پيئي آهي. بادشاهه کي غيرت آئي. مسافر کي اٿاري،
پنهنجي شهر ڏانهن سزا ڏيارڻ خاطر، وزير ڏانهن هڪ خط
لکي ڏنائينس. جڏهن شهر پهتو، تڏهن وزير کي اهو خط
ڏنائين. وزير پڙهندي، هڪدم اڌ حڪومت جو ڪيس ڏنو.
قدرت ڪريم جي، جيڪي اکر بادشاهه، غريب جي سزا لاءِ
لکيا هئا مثل سزاوار آهي = بي معنيٰ لائق آهي. سي انعام
جي صورت ۾ تبديل ٿي ويا. غريب جي اها ڳالهه ٻڌي،
ڪنهن ائين چيو.

٤١- چور جي ڏاڙهي ۾ ڪڪ.

چون ٿا ته هڪ قافلي مان ڪنهن سيٺ جو مال چوري ٿي ويو. سيٺ، هڪدم سڀني کي گڏ ڪري، چيو ته، ”منهنجو مال چوري ٿي ويو آهي، جنهن کنيو آهي، تنهن جو پتو پئجي چڪو آهي ۽ ان جي ڏاڙهيءَ ۾ ڪڪ ڪٽ آهي.“ چور به ان مجموعي ۾ موجود هو. ان کي دل ۾ شڪ جاڳيو ته، منهنجي ڏاڙهيءَ ۾ ڪڪ ڪٽجي ڇو نه ڪري ڇڏيان. اهڙيءَ طرح چور ظاهر ٿي پيو ۽ سمورو مال مليو. مطلب، عيبدار هميشه پنهنجي هر هڪ ڳالهه سان سچاڻو وڃي ٿو. يا شخص، ڪنهن جي طعني کي پنهنجي طرف گمان ڪري، تڏهن انهيءَ جي نسبت ائين چئبو آهي. اردو: چور کي ڏاڙهي ۾ ڪڪ.

٤٢- چور کي چورن ته چور، گهڙينس گهر ۾، ڀاڳي کي چون ته چور، گهر ۾ گهڙيو اٿئي:

اهو مثال، اهڙي ماڻهوءَ لاءِ ڪم آڻيو آهي، جنهن ۾ هين جِي، هين سان ۽ هين جِي، هين سان ڪلا يا شڪايت ڪري، ٻين قرين جي وچ ۾ جهڳڙي وڌائڻ جي ڪوشش ڪبي آهي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙي ڳوٺ ۾، هڪڙو اهڙو شخص رهندو هو، جنهن جي عادت هوندي هئي ته جڏهن به ڏسندو هو، ته ٻن قرين جي وچ ۾ معمولي چڪتاڻ ۽ جهڳڙو شروع ٿيو آهي، تڏهن ڇا ڪندو هو، جو جدا جدا وقتن تي، ليڪي چڙهي، ٻنهي قرين سان پيو رهندو هو ۽ انهن کي ڪجهه سچيون ڳالهيون ته ڪجهه مڙج مڙج لڳائي، اهڙي ته نوع سان ٻڌائيندو هو، جيئن هو پاڻ ۾ وڙهي پون! پر ٻنهي قرين کي اهو تاڪيد ڪندو هو ته، ”بابا، مان آهيان خير وارو، مهرباني ڪري منهنجو نالو، پٺيو پٺايو به نه ڪڍجو!“

انهيءَ شخص جي شرارت جو اهو نتيجو نڪتو، جو روزانو پنهي ڏرين جي پاڻ ۾ چڪري لڳي پيئي هوندي هئي، بعض ته رت و هائڻ تائين به نوبت پهچي ويندي هئي. آخر ڳوٺ وارن کي، سندس شرارت ۽ شيطانگيريءَ جو پتو پئجي ويو، جنهنڪري ڳوٺ ئي ڇڏي وڃڻو پيس.

۷۳- چور نه، ته چاڪي ئي سهي:

ڪنهن ڳوٺ ۾ چوري ٿي. وقت جي قاضيءَ، پوليس تي زور رکيو، ته ڪنهن به صورت ۾، چور پيدا ڪيو وڃي. هاڻي پوليس چاڪري! پيرو لڳي ته پتو پوي! جڏهن پوليس کان سچو ڏوهي ٺهي نه سگهيو، تڏهن ٻيو ڪو چارو نه ڏسي، هڪڙي غريب چاڪيءَ کي گهيلي وئي آيا. قاضي، ان چاڪيءَ کي چڱيءَ طرح سڃاڻندو هو. چاڪيءَ کي آيل ڏسي، پوليس ڏانهن منهن ڪري، چيائين ته:

”چور نه، ته چاڪي ئي سهي.“

مطلب هيءُ آهي ته: موقعي مهل تي، ڪم ٺپائڻ ۽ جند ڇڏائڻ لاءِ هڪ جيتري ڪبي آهي، ته ان وقت اهو پهاڪو استعمال ڪيو ويندو آهي.

۷۴- چورن مٿان مور:

چون ٿا ته ڪن چورن، چوري ڪري، جهنگ ۾ سامان لاٿو. جڏهن ورهائڻ شروع ڪيائون، تڏهن هڪڙو سونو هار به ڪڍي، ميدان تي رکيائون. وڻ تي مور ويٺو هو، جنهن جي نظر وڃي، هار تي پيئي. سو لامارو ڏيئي، اهو هار کڻي ويو. تنهن تي چورن مان هڪڙي ائين چيو.

مطلب. جڏهن ڪو، ناجائز طريقي سان، ڪا شيءِ هٿ ڪري ٿو ۽ پوءِ ڪو ٻيو ماڻهو، کائڻس اها شيءِ (سڄي يا اڌ) کڻي وڃي ٿو، تڏهن ائين چئبو آهي.

(چ)

۷۵- چٽي ڪوريءَ واري ڊيگهه:

ڳالهه ڪرڻ وقت، اڃائي، اينگهه ڪرڻ، بيجا ڳالهائڻ اڃائي ٻڪ ڪرڻ.

چٽو، راسڻ ڪوريءَ جو شاگرد هو. چون ٿا ته ساهتي ٻرڳڻي جو ويٺل هو. جڏهن پنهنجي استاد راسڻ ڪوريءَ وٽ آڻاوت جو ڪم ڪندو هو، تڏهن به ڳالهائڻ وقت، اڃائي ڊيگهه ڪندو هو. هڪ دفعي راسڻ پٽڪو لاهي، باسي ۾ رکي لڳو آڻڻ. سندس چيڪڙ وارو حقو پڻ، پٽڪي پريان رکيو هو. اتفاقاً هڪڙي چيٽنگ وڃي، پٽڪي تي بيٺي. چٽو، اهو حال ڏسي، وسائڻ جي بجاءِ راسڻ جو ڌيان، اينگهه ڪري، هن طرح چڪائڻ لڳو.

جناب حضرت، استاد راسڻ جي،

مٿي سان، هڪڙي چٽنگ آڏاسي،

وڃن دستار مبارڪ تي بيٺي آهي!

جيسين چٽي، اهي لفظ چئي پورا ڪيا، تيسين راسڻ جي پٽڪي جو ڪپا، حقو سڙي ويو.

جڏهن ڪم ڪري ڏنو، تڏهن جوڙيرون آئي، وڪڻڻ ويٺو هو. پيدا ڪوري پنج پنج جوڙيرون آڻائي، اچن، ٻرهيءَ وٽان، هڪ جوڙي به ڏس ڪيائي. ڇاڪاڻ ته ڊيگهه ڪرڻ، سندس عادت ٿي ويئي هئي. جوڙيهه وڪڻندي، وڏي پنهنجي آڻول هڪڙي بي تعريفي ڪيائون. چٽي: ”هيءَ جوڙي مضبوط آهي، سندس ٿيڪيري ڏسڪي“

آهي ڏاڳو پڪو اٿس، گهائي آئيل آهي، تمام گهڻو چوڙ
 ڏيندي، ڏاڍي سستِي آهي، برّ به وڏو اٿس ۽ ڪار ۾ سڳو
 نه ڳرندس وغيره!"

پٽن جيڪڏهن هر هڪ گراهڪ سان، ايڏي ڊيگهه ۽
 پڪشڪ ڪبي ته ڪم جو جلدِي اڪلائ، ڪيئن ٿيندو!

(ج)

۷۷- ڄڻوڊ ڪلاسائي واري ڪڏ.

ڳالهه ڪندا آهن ته ڪنهن سمي سيوهڻ سنڌ جو تخت گاهه هيو، جنهن جو حاڪم، همڪ نالو هيو. هو قلعي اندر رهندو هو.

هڪڙي دفعي، ڪنهن ڏورانهين ڏيه جا چار ڄڻا: بادشاهه، وزير، ڪوٺوال ۽ بادشاهه جو غلام شڪار ڪندي، منڇر ڏيئي، پڪين جي شڪار لاءِ اچي نڪتا. شڪار بعد، شام جو گهوڙن تي سوار ٿي، سيوهڻ آيا. ساڻيون بادشاهي قلعو نظر آين. خيال ڪيائون ته قلعي اندر هلي، مهمان ٿي رهجي، پر دروازو بند هو. سڌ تي قلعي اندران جواب آيو ته، ”حاڪم بيمار آهي، تنهنڪري گهوڙو گوڙ شور نه ڪريو. تنهن کان سواءِ سڄ لٽي کان پوءِ قلعي جو دروازو بند رهندو آهي.“ هنن خيال ڪيو ته ”اتي ئي قلعي ڀرسان، واري وٽيءَ تي پهرو ڏيئي، رات ڪاٺيون.“ پهر يائين ڪوٺوال جو وارو آيو ۽ باقي ٽي ڄڻا سمي پيا، اڃا اڌ ڪلاڪ مٿس گذريو ته اوچتو شينهن اچي، مٿان ڪڙڪيو، هڻي ڪوٺوال جا پيرا ڪري وڌائين. ڪجهه وقت کان پوءِ، ٻئي پهرو لاءِ وزير آيو. ڪوٺوال جا هڏا ڏسي، سمجهائين ته ”ڪوٺوال کي شينهن کائي ويو آهي ۽ هڏا ڇڏي ويو آهي.“ پهرو ڏيندي، کيس اڃ ڏاڍو ماندو ڪيو، جنهنڪري ڀر واري تلاءِ تي پاڻي پيئڻ ويو. اتي جيئن پاڻي پي پيائين، تيئن هڪ وڏي مڇي، کيس گهيلي ويئي. وري ٽئين پهرو لاءِ، بادشاهه آيو ڇا ڏسي ته ڪوٺوال ۽ وزير، ٻئي غائب! هڏن کي ڏسي، سمجهائين ته، هڪ ته شينهن جو لقمو ٿي ويو، باقي ٻئي لاءِ، خيال پئي ڪيائين ته

ڪيڏانهن ويو. بادشاهه کي آڃ ڏاڍو ستايو، جنهنڪري تلاءُ تي پاڻي پيئڻ ويو. اتي وزير جي پگڳ پئسي، يقين ٿيس ته ڪوڏوال کي شينهن کائي ويو آهي ۽ وزير، پگڳ ٻاهر رکي، پاڻي پيئڻ ويو آهي ته کيس ڪو مانگر مڇ ڪڍي ويو آهي. مٿس اهڙي ته هيبت طاري ٿي، جو پاڻي پيئڻ کانسواءِ ئي موٽي آيو. هيئر غلام جو وارو هو، پر بادشاهه، هن کي آثارن، مناسب نم سمجهيو، ڇاڪاڻ ته سمجڻائين ته ويڇاري، سڄو ڏينهن جاکوڙ ڪئي آهي. بادشاهه قلعي جي ديوار سان ٽيڪ ڏيئي، ويچار ڪرڻ لڳو ته ايتري ۾ ڪڪڙن جا دَس شروع ٿي ويا، ان وقت حنود ڪاسائي، هميشه جي دستور موجب، پنهنجي گهران نڪتو. سندس گهر ۽ دڪان گڏوگڏ مٿان هئا، جنهنڪري ڪڏ تي نالو ئي پئجي ويو: حنود ڪاسائي ۽ واري ڪڏ. هن جي عادت هوندي هئي ته سويل صبح جو اٿي، ڪنهن ماڻهوءَ کي هٿ ڪري، کيس ڪهي، گوشت وڪڻندو هو، جنهنڪري ملڪ ۾ حنود ڪاسائي ۽ جو وڏو ڏهاڪار هو. حنود کي ڪو هٿ به نه لائيندو هو، ڇاڪاڻ ته وڏو پهلاوان هو. تنهن کان سواءِ وٽس تيز اوزار به هوندا هئا. انهيءَ ڪري ڪو اڻ واقف يا شهر جو ڪو ڪمبخت سڄ اپرڻ کان اڳ ۾، گهر کان ٻاهر نڪرندو هو. اڄ صبح جو قلعي طرف گهمڻ آيو. بادشاهه تي نظر پيس، جو قلعي جي ڀر ۾ ڪُرنڊڙو ٿيو پيو هو. هن کي آثار، گهر وٺي آيو. اڃا بادشاهه کي ڪڏهن تي هو ته کيس خبر پيئي ته شهر جو حاڪم همنڪ گذاري ويو آهي، جنهنڪري شهر جر ڪاروبار بند رهندو. بادشاهه کي ڪجهه وقت لاءِ مهلت نه ملي، پر سامهه سڪي ويس.

شهر جي حاڪم کي ڪو اولاد ڪونه هو، جنهنڪري وصيت ڪئي هئائين، ته ”منهنجي مرڻ کان پوءِ، قلعي جو دروازو کوليندي، جيڪو پهريون ماڻهو منهن ٻوي، تنهن کي تخت تي ويهارجو.“ دروازو کوليندي ئي، غلام دروازي ڀرسان

سٺل ڏٺائون. سڀ امير، وزير، غلام، ادب سان، مٿان ٻيٽي رهيا. جڏهن غلام آيو، تڏهن اچرج ۾ پئجي ويو ته هي ڇا؟ تنهن تي غلام پنهنجي ٻوليءَ ۾ هن کي چيو ته، اوهان چري يا ٿيا آهيو يا مان؟“ وزير سمجهيو ته شايد ٻچي ٿو ته، ”سيوهڻ جي بادشاهي ملي آهي يا ٿئي جو ڪو ٺڪرو به.“ هنن هٿ ٻڏي عرض ڪيو ته، ”سائين، ٻئي بادشاهيون، اوهان جون آهن.“ آخر غلام کي سمجهه اچي ويئي ۽ هو سيوهڻ جو حاڪم ٿي ويو.

اها خبر، بنادير سڄي شهر ۾، وڃڻ وانگر ڦهلجي ويئي. جڏهن حنود ڪاسائيءَ کي اها خبر پئي، تڏهن ٻه هٿ ٿيون منهن پيٽڻ لڳو. جيءَ اڄ ويو به قلعي جي طرف هوس. جيڪڏهن ڪجهه وقت ترسان ها ته ضرور دروازو کوليندي سون کي ئي عملي جا ماڻهو ملن ها ۽ آڻ ٿي بادشاهه ٿيان ها.“ پوءِ ته اچي بادشاهه تي سڪيو. ڪٿان جو، ڪٿان پيو اچي! چي، ”هي نياڳو، منهن نه پوي ها ته اڄ، مان ئي بادشاهه هجان ها.“ هڪدم ڏند ڪرني، ڪاتي ڪٽي آيو. بادشاهه کي ڏکڻي وٺي ويئي. حنود کي چيائين ته، ”منهنجي مارڻ ۾ ڇا دٻت ايندو. وڌ ۾ وڌ، منهنجي گوشت مان، ٻه-چار روپيه ڪمائيندين، ٻيو ڇا! تون مون کي جيئندان ڏي ته مان توکي جهڙهو ڏنڊ ڏيندس.“ هن کي ته اهائي ڳالهه ڪپندي هئي، ڇاڪاڻ ته ٻيئي جو پٽ هو. ڪاتي ڪٽي ڦٽي ڪيائين. بادشاهه رومال جي چٽن ڪٽڻن تي، ٻه مصرعون (مصرع مصرع جو اکر هر هڪ ڪٽڻ تي) لکي، حنود کي ڏنائين ته وڃي، نئين حاڪم کي ڏي ته توکي ڏئي ڇڏيندو. مصرع هي آهي:

يڪي شير خورد يڪي خورد ماهي،

يڪي بندي خانه، يڪي بادشاهي.

ڪاسائي رومال کڻي، نئين حاڪم کي ڏنو. حاڪم کي ذرا شڪ جاڳيو، پر پوريءَ طرح پروڙي نه سگهيو؛ سو هن به وري چئن ئي ڪنڊن تي لکي موڪليو: ڪسي شير خورد و ڪسي خورد ماهي، ڪسي بندي خانم، ڪسي پادشاهي. اهو رومال، ڪاسائيءَ آڻي، بادشاهه کي ڏنو، جنهن وري لکي مرڪليس:

کوٽوال را شير خوردو، وزير را خورد ماهي،
بادشاهه بندي خانم، غلام پادشاهي.
هينئر ته هن کي سمجهڻ ۾ دير ٿي ڪانه لڳي. هڪدم بادشاهه کي آزاد ڪرايائين ۽ حنود کي به چڱو عهدو ڏنائين. هينئر جو حنود کي چڱو عهدو ملي ويو، جنهنڪري ڪاساڻڪو ڏندو ڇڏي ڏنائين ۽ ماڻهن جي دلين مان به، آهستي آهستي اهو ڊپ لهي ويو. حنود واري ڪڏ، اڃا تائين سيوهڻ ۾ قائم آهي، جنهن جي ايراضي، تقريباً پنجن جرين ۾ ٿيندي. حنود ڪاسائي واري ڪڏ مان مطلب آهي: اها خوفناڪ آونهي ڪڏ، جا پرڃي ئي نه ۽ چاڪاڻ ته ورهين کان وٺي ان ۾ ماڻهن جا هڏا اڇليندو هو. جڏهن، ڪو ظالمانه ڪم ڪندو آهي ۽ سندس پيٽ نه ڀرڻو آهي، تڏهن ائين چئبو آهي.

(خ)

۷۷- خانن جي خاني، مانيءَ مان معلوم.

ميزبان جي پيملائپ يا آسودگي، سندس مانيءَ مان ئي معلوم ٿيندي آهي.

چون ٿا خان خانان پيرم خان (جيڪو اڪبر بادشاه جو استاد ۽ سنڀالييندڙ هو)، ڏاڍو مهمان نواز هو. هر مهمان کي، مانيءَ ۾ مٿهرون به گڏائي ڏيندو هو. انهيءَ ڪري هر مهمان جي واٽان، اهاڻي واڻي نڪرندي هئي ته ”جڏهن سڄو ڀڄو خان“ (خان خانان) آهي، تڏهن ته مهمانن کي مانيءَ سان مٿهرون به ڏئي ٿو. پوءِ هر زبان تي اهو مثال هوندو هو ته، ”خانان جي خاني، مانيءَ مان معلوم“، جنهن تان هيئنڙ مروج ٿي ويو آهي: خانن جي خاني، مانيءَ مان معلوم.

(د)

۷۸- دراز ريش، خضر يا ابليس:

هڪڙي پڙهيل، هڪ ڏينهن ڪنهن ڪتاب ۾ ڏٺو ته: ڊگهي ڏاڙهي، بيوقوفيءَ جي علامت آهي. دل ۾ چيائين ته، ”ائين ڪيئن ٿي سگهي ٿو. ڏاڙهي جو عقلن سان ڪهڙو تعلق! منهنجي ڏاڙهي ڪيڏي نه وڌي آهي، پر مون کي ته ڪنهن به بيوقوف نه سڏيو آهي. پڪ ٿي پڪ، لڪندڙ ئي بيوقوف آهي.“ پر وري خيال آيس، ته ان چوڻيءَ کي، آزمائي ته ڏسجي. جيڪڏهن مان پنهنجي ڏاڙهيءَ جو، ڇڏو ڪن گهٽايان، ته ڪهڙو هرج!“ سو، ڇا ڪيائين، جو ڦينچيءَ جي ڳولا ۾ لڳي ويو، پر لهي نه سگهيو پوءِ هن چيو ته، ”ڦينچي نه ملي ته ڪوبه فڪر ڪونهي، هيءَ بتي به ساڳيو ڦينچيءَ جهڙو ڪم ڏيندي.“ پوءِ کاڌيءَ کان، ڏاڙهيءَ کي زور سان مٿس وڌائين ۽ پٺي هٿ سان، مٿس کان هيٺ ٻڇيل ڏاڙهيءَ کي کڻي باهم ڏنائين. باهم ته جلد ئي مچي ويئي، سندس هٿ کي لڳي ۽ دانهن ڪري، وسائڻ جي خيال کان، هيڏي هوڏي ڀڳو، پر باهم اچي مٿنهن کي ورتس، هٿي لاهسي وڌائينس. جڏهن اسپتال مان موٽيو. تڏهن اچي ساڳيون ڪتاب جو صفحو کوليائين ۽ حاشيه تي لکيائين: مون خود ان چوڻيءَ کي آزمايو آهي، اها باڪل مچي آهي.

۷۹- دلوراءَ جي ڏنگري:

دلوراءَ، پنهوراءَ ۽ چٽو، آمر جا پٽ هئا (۱). دلوراءَ

جي نگرِي (شهر) ڪيئن ناس ٿي، تنهن لاءِ هيون، تنهنن اڪرام جو حوالو ڏيندي لکي ٿو: (۱)

”چون ٿا ته الور جي خاتمي بعد، دلوراهه، برهمڻ آباد ۾ رهڻ لڳو. کيس چئڻو امراني، پٽ آمر، ٺالي ڀاءُ هو. ننڍي هوندي ئي خدا تعاليٰ کيس، اسلام جي رحمتن ڏانهن مائل ڪيو، تنهنڪري شهر ڇڏي، وڃي قرآن شريف حفظ ڪيائين ۽ اسلام جا ارڪان ۽ عقائد سکيو. جڏهن موٽي آيو، تڏهن سندس دوستن عزيزن، کيس شاديءَ لاءِ ستوهه ڀريو، مگر هي پيڙ ڪڍي بيٺو. تنهن تي ڪنهن طعني طور چيس ته، ”پل ته هي، ٽرڪ (مسلمان)، ڪعبي ڏي وڃي ۽ فلاڻي ناليري عرب جي ڌيءَ سان شادي ڪري“ خوش قسمتيءَ سان، هن حج تي وڃڻ جو پڪو ارادو ڪيو. ان وقت سندس ڀاءُ جوان هو. جڏهن هو، منزل مقصود تي آيو، تڏهن هن، هڪ عورت کي، دڪان تي قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول ڏٺو. هي بيهي ٻڌڻ لڳو. تلاوت ڪندڙ (عورت) پڇيس، ته ”ڇو بيٺو آهين؟“ چيائين ته، ”قرآن ٻڌڻ لاءِ. جيڪڏهن تون مهرباني ڪري سون ڪي مختلف قرائتون سيکاري ڏينءَ ته مان تنهن جو ٻانهو ٿي رهندس.“ عورت جواب ڏنس ته، ”منهنجي استاد، فلاڻي جي ڌيءَ آهي، جيڪڏهن تون پنهنجو ويس بدلائي، زناني پوشاڪ پهريندين ته مان توکي آن وٺ وٺي هلندس.“ هنن ائين ڪيو ۽ ٿوري ئي وقت ۾، ڪنواري عورت اڳيان پهچي ويو. آها قاري عورت، ٻين ڪمالات کان سواءِ علم نجوم ۾ پڻ ماهر هئي. هڪ دفعي ان عورت (جنهن چئڻي امراني کي بيبي آهي) استاد وٽ، قرائت سکڻ لاءِ ويهاريو هو، بيبي استاد کان پنهنجي ڌيءَ جي مطالع بابت پڇيو. بيبي استاد کيس باقاعدي جواب ڏنو. پوءِ چئڻي بيبي استاد کي چيو ته، ”جڏهن توکي ٻين جي حال جو

پتو پئجي سگهي ٿو، تڏهن تون پنهنجي بنسبت ضرور ڄاڻندي هوندين؟“ عورت ورائيو ته، ”اهو چڱيءَ طرح ياد ڪيل اٿم. تو هاڻي خود پنهنجي بخت ۾ نهاريو آهي.“ عورت وڌيڪ چيو ته ”منهنجي مڱايندي، سنڌ جي هڪڙي رهاڪوءَ سان ٿيئي آهي“ چئي پڇيس ته، ”ڪڏهن؟“ عورت جواب ڏنو ته، ”جلدئي“ چئي سلسلہ ڪلام جاري رکندي، پڇيس ته، ”اهو ماڻهو ڪٿي آهي؟“ عورت حساب ڪري ٻڌايس، ته، ”تون ئي اهو ماڻهو آهين.“ جڏهن ان طرح چئي جي قسمت جو پردو کوليو ويو، تڏهن قاري نينگر چيس ته ”هاڻ هليو وڃ ۽ هن ويس ۾ وري نه اچ! اهي لڳا لاهي ڇڏ ۽ جهڙو آهين، تڙو ظاهر ٿي ۽ منهنجي ٻانهن گهر، ڇاڪاڻ ته مان تنهنجي قسمت ۾ لکيل آهيان.“ پوءِ پنهنجي مائٽن (بي. ۽ ماءُ) کي احوال ٻڌائي، چئي اسرانيءَ جي وٺي بڻي.

”چئو (ڪجهه وقت کان پوءِ) پنهنجي حسين زال فاطمه کي، پاڻ سان گڏ، سنڌ وٺي آيو. جڏهن هي دلوراءَ جي شهر وٽ پهتو، تڏهن ظالم بادشاهه، هيءَ رسم ٺاهي ڇڏي هئي ته: نيون شادي شده عورتون، پهرين دفعي هن ڏي آنديون وڃن، چئو پنهنجي ڀاءُ وٽ ويو ۽ کيس اهڙي بدنام ڪندڙ عمل کان باز آڻڻ لاءِ سمجهايائين. مگر سڀ دليل راڻگان ويا. ان ڪري جڏهن ڏينهن جڏهن چئو پنهنجي گهر ۾ موجود نه هو، تڏهن دلوراءَ سندس گهر هليو ويو، هن، فاطمه جي نال سان گڏي تعریف ٻڌي هئي، جنهنڪري کيس ڏسڻ جي تشاقي اڃا به، فاطمه جي مڙس کي تيزيءَ سان پئجي ويئي، ۽ هو پنهنجي ڀاءُ جي نيت کي، ليڪ چسپ ۾، ڄاڻڻ لاءِ واپس آيو. ظالم (ڀاءُ) جي ٺاڀاڪ متعصبي کي سهي ڪندي، پنهنجي ڀاءُ واريءَ جاءِ کان ڌوڪيندو، پنهنجي نوجوان ڀاءُ کي گهر واريءَ کي، سندس تنگ ڪندڙ چئي کان ڌوڪيندو ۽ فوراً ڏسڻ لاءِ هليو ويو. هڪ آواز ٿيو، جنهن

چيو ته، ”هي شهر عثماني بادشاهه جي ظلمن سبب زمين دوز ٿيندو. جنهن کي به هي اطلاع ملي ته ڀل پنهنجو پاڻ بچائي.“
 ”ڪن ٿورن ان تي عمل ڪيو ۽ خبردار رهيا. پهرين رات هڪ ڀڙهي عورت، جنهن اٺ تي سٺ پئي ڪٽيو، جي برڪت سان، ٻيءَ رات هڪ ڪهاڻي پڙهندڙ يعني چاڪيءَ جي محابي آفت ٿري ويئي ۽ ٽين رات سڄوئي شهر زمين دوز ٿي ويو. فقط هڪ منارو، عبرت خاطر وڃي بچيو!“

مرحوم محمد صديق جي قلمي نسخي ۾ لکيل آهي: (۱).
 ”هڪ ڏينهن اوچتو، راءِ چٽي جي گهر لنگهي ويو. چٽي جي زال عربيائي منهن ڏيکي، اندر هلي ويئي. جڏهن چٽو گهر آيو، تڏهن زال ڳالهه ڪيس، جنهنڪري چٽي زال مرد، ٽي راتيون درٻار خدائي ۾ متوجه ٿيا ۽ زاريون ڪيائون. چٽپ پيئي يعني واري آئي ۽ زمين ڌٻي، (جنهن کان) شهر غرق ٿيو.“

چٽو آسانيءَ ۾ ٻوڏ ميهوڻ ۾ اچي رهيو، جنهن کي سيوهڻ وارا چٽو آساني چوندا آهن (۲). مٿس چڱو گهٽ اڏيل آهي. اڱڻ توڙي ڀتين تي ڪاشيءَ جون سرون لڳل آهن. اولهين ڀت تي هي ڪتبو لڳل آهي:

بدورِ شهنشاه شاه جهان،
 خديو خرمند صاحبةٺان،
 چون خلد ڀرين روضه شاه چهتہ،
 بنا کرد نواب ديندار خان،
 ز سال بنائيش طلب داشتند،
 ”بھشتي بروئي زمين“ شد عيان.

(۱) تاريخ سنڌ (قلمي نسخو) - محمد صديق پيرزادو. صفحو ۷۵

(۲) سنڌ آزاد لڳير الوحيد - ص ۷۳

[سيائي حاڪم، صاحبقران شهنشاه شاه جهان جي وقت ۾ نواب ديندار خان، چڻي درويش جو بهشت جهڙو مقبرو تيار ڪرايو. ان جي ٺهڻ جي سال بابت، گهر ڪيائون (تم جواب آيو) هڪڙو بهشت، زمين جي مٿاڇري تي ظاهر ٿيو آهي.]
مرحوم محمد صديق پيرزاده جي قلمي نسخي مان، هيءَ روايت پڻ ملي ٿي (۱).

”راجا دلوراءَ جي ڀيڻ جي ڌيءَ جي شادي ٿي. انهيءَ ڀيڻ اچي، راجا کي ايلاز آڏيون ڪيون، ته ڀيڻ جي عزت رکي پر راجا نه مڃيو، چيائين ته، ”انجام بادشاهي نه ڀڃندس. هم بستر نه ٿيندس، بلڪ محلات ۾ انهيءَ وقت ايندس.“ ڀيڻ پڇيس ته، ”ائين به ساڳي بدناسي ٿيندي، اصل نه اچ.“ راجا نه مڃيو. آخر نا آسيد ٿي موٽي پڙيندي ويئي ته، منهنون ٽرڙا، شل چپ ٻوند، بنياد ٿي ناس ٿيند.“

”ڌيءَ جي قدرت سان، جنهن وقت شادي ٿي، انهيءَ وقت، راجا پنهنجي محلات مان نڪري، شاديءَ واري محلات ڏي روانو ٿيو. اوچتو آسمان ۾ غبار پيدا ٿيو، ڳاڙهي واري وسڻ لڳي، جنهن ۾ سڄو شهر غرق ٿي ويو.“

هي واقعو ڪهڙي دور سان تعلق ٿو رکي، تنهن لاءِ هيوز لکي ٿو (۲):

”جيڪڏهن سيد علي مڪي، ان وقت چڻي سان گڏ بغداد مان سنه ۱۰۲ع ۾ سنڌ ۾ آيو ته پوءِ شهر جي تباهي، هنن پنهي جي سنڌ ۾ وارد ٿيڻ بعد فوراً ئي سمجهڻ گهرجي.“
هيوز جي لکيت کي، پيرزاده جي نسخي مان وزن ملي ٿو (۳):

(۱) تاريخ سنڌ - ص ۷۶

(۲) دي گئزٽيئر آف دي پراونس آف سنڌ - ص ۱۴۲

(۳) تاريخ سنڌ، فارسي (قلمي نسخو) محمد صديق پيرزاده - ص ۷۶

”سيد علي مڪي در سنه ۱۰۰۰ھم حڪومت ٻنهي عباس در ملڪ سنڌه نزديڪ جبل لڪ آري پسگردائي سيوستان تشريف فرما شد. بمع دو پسر و يڪ برادر زاده..... در آن جائي سكونت كرد. در آن ملڪ حڪومت راجه دلورائي بود.“

[سيد علي مڪي ۱۰۰۰ھم ۾ ٻني عباس جي حڪومت ۾ سنڌ ملڪ جي لڪي جبلان جي ويجهو، پنهنجي ٻن پٽن ۽ هڪ ڀائي سان سيوهڻ ۾ تشريف فرما ٿيو..... انهيءَ جاءِ تي رهائش اختيار ڪيائين، جتي دلوراءِ جي حڪومت هئي...]

۸۰۔ دلي دور آست:

”مطلب حاصل ڪرڻ ۾ اها دير آهي.“

چون ٿا ته شهنشاه جهانگير، هڪڙو تمام تيز رفتار قاصد، ڪنهن خاص ضروري ڪم لاءِ ملڪ نورجهان ڏانهن، لاهور کان دهلي روانو ڪيو. اهو قاصد، اهڙو ته تيز رفتار هو، جو ان جهڙا ڪي ٿورا ماڻهو پيدا ٿيا هوندا. هن، بادشاه کي چيو ته، ”آءٌ هڪ ڏينهن ۾ دهليءَ پهچي ويندس ۽ ٻئي ڏينهن واپس، سائين جن وٽ پهچي ويندس“ هلندو هلندو جڏهن اچي دهليءَ کي ويجهو پهتو، تڏهن رستي تان ايندڙ، هڪ پوڙهيءَ کان پڇيائين ته، ”هتان دهلي ڪيترو پري آهي؟“ پوڙهيءَ چيس ته، ”خدا نه ڪري دهلي دور!“ مگر قاصد، انهيءَ جو مطلب سمجهيو ته اڃا دهلي پري آهي. انهيءَ ڪري اتي ئي دل شڪستو ٿي مري ويو!

بادشاه کي جڏهن اها خبر پئي، تڏهن ڏاڍو ارمان ٿيس ۽ سندس تيز رفتاريءَ جو قدر ڪندي، سندس قبر تي، عاليشان عمارت اڏيائين، جا دهليءَ کان ڏهن ميلن جي پنڌ تي، اڄ تائين موجود آهي ۽ ”ٻلاڪ“ جي مقبره جي نالي سان مشهور

آهي. انهيءَ عمارت جي ٺهڻ جو سال ۱۱۳۳ھ مطابق ۱۷۲۰ع آهي.

۸۱- دودو ڏوڙ، چنيسر ڇاڻي،

ڀونگر سومري کي ٻه زالون هيون. پهرين زال لوهاريءَ مان هڪ پٽ چنيسر ۽ هڪ ڌيءَ ٻاگهل. ٻيءَ زال سومريءَ (ڏاڏي پوٽيءَ) مان، دودو هئس. دودو ننڍو پٽ هوس، جڏهن ڀونگر مري ويو، تڏهن اسيرن اسرائڻ، وڏي پٽ چنيسر کي پٽ ٻڌائي. چنيسر چيو ته، آيا ڪان ٻچي اچان ته پوءِ پٽ ٻڌندس. ”مجلس مان آئي ڪڙو ڏيو. اسيرن اسرائڻ چيو ته، ”جيڪو اڄ ماءُ کان موڪلائڻ ويو آهي، سو ڪيئن سلڪ هلائيندو، تنهنڪري دودي کي پٽ ٻڌائي، تخت تي ويهاريائون ۽ چنيسر موٽي پشيمان ٿي، گهر وڃي ويٺو.

ٻيٽس ٻاگهل، رات ڏينهن طعنن سان ٽپائي ڏنر:

”اڳي هيونسين ٻه ڇڻيون، هاڻي ٽيڙي ٿياسين ٿي،

چرخو چندن عاج جو، اما آئي ڏي“

انهن طعنن، چنيسر جي زندگي زهر ڪري وڌي. آخر

ڪو ٻيو حيلو وسيلو نه ڏسي، دهليءَ جي حاڪم علاءُ الدين

خلجيءَ ڏانهن ويو. محمد صديق پيرزادو لکي ٿو: (۱)

”خلجيءَ کي عرض ڪيائين ته: هن چنيسر، پيغ ٻاگهل

جو سڱ توکي ڏيڻو ڪيو آهي، مگر منهنجو ننڍو ڀاءُ دودو،

اعتراض ٿو وٺي..... بادشاهه سنڌ ڏي اڀاڇي موڪليو.

جڏهن اڀاڇي، ڪوٽ وڳهه ۾ آيو ۽ سومرن کي خبر

معلوم ٿي، تڏهن سومرن، قاصد جا ٻئي ڪنن پستي ڪڍيا.

قاصد موٽي، دهليءَ ويو. قاصد چيو:

ٻن ٻاگهسي ۽ ٻار ٻاگهسيءَ جا ٻن،

جو ويندو وڳهه ڪوٽ، پٺائي ايندو ڪن.

بادشاهه علاء الدين، وڏو ڪڙڪ، سنڌ تي چاڙهي موڪليو. جتان ٻه لشڪر ٻئي لنگهيو، اتان جا ماڻهو، اهو ڳوٺ ڇڏي ٿي ويا. علاء الدين جي هيڏي ساري ڪڙڪ کي ڏسي، عام چوڻي ٿي ويئي.

ڪٽي ڇو پونڪندي، ڀڄو ٺڪري پيو،

مري ويئي، پر لشڪر نه ڪٽيو.

اهاوڙي ۾ آروڙ جون جنگيون ڪٽي، سکر پهتا ۽ چانڊڪا کان پوءِ، حيدرآباد مان ٿيندا، وڳي ڪوٽ پهتا. سخت جنگ لڳي. ميدان رت سان رنگي ريٽو ٿي ويو. گهڻا سوسرا مري ويا. آخر دودي جا پٽ ۽ چنيسر جا پٽ مارجي ويا. جڏهن چنيسر جو پٽ ننگر (جو دودي جو نياڻو هو) سڻو ته سگهڙ چيو:

”هي ٻي شير“ شهيد ٿيو، سگهڙ ساران ور“

اتي چنيسر به خوب وڙهيو، آخر قتل ٿي ويو.

دودو، جنهن پهلوانيءَ سان علاء الدين جي لشڪر ۾ ٺاڪوڙو وڌو، تنهن لاءِ سگهڙ چوي ٿو:

ديمين سان دودو لڙيو، گجي جيئن گجمير،

ٻيهي رهيوڻ رڻ پوءِ ۾، مرد مثل هي مير*.

نتيجو اهو نڪتو جو نه چنيسر کي حڪومت ملي ۽ نه دودي جي حڪومت هلي. ڪيترا سوسرا مارجي ويا. ڪنهن اهو واقعو ڏسي ائين چيو.

۸۲- دودو ڪا دوت، پاني ڪا پاني

مٿي (هندستان) شهر ۾، هڪ حلواڻي رهندو هو، جو ڪڏهن به خالص کير نه وڪڻندو هو ۽ نه وري مٺائي خالص ٺاهيندو هو. هڪ دفعي، ان حلواڻيءَ جي دڪان تان، هڪڙي بانس، پيسن جي ڳوٺڙي (جنهن ۾ پيسا، آنا، پٺاڻيون

* ديمين = لشڪر. گجمير = شينهن، رڻ پون = جنگي ميدان.

ٻائليون وغيره هيون) کڻي، واهم جي ڀر واري وڏي وڻ جي چوٽيءَ تي وڃي ويٺو. گهوٽريءَ مان ٻڌا ڪڍي، هڪ پيسو ٻائيءَ ۾ ته هڪ پيسو هيٺ پيو آچلي. اهڙيءَ طرح گهوٽري جي اڌ رقم، ٻائيءَ ۾ اڇلايائين ۽ اڌ رقم هيٺ. حلوائِي دانهون ڪوڪون ڪري چوڻ لڳو ته، ”اڙي ظالم، اهو ڇاڻو ڪرين؟“ ڏسندڙن مان هڪ شخص چيو ته، ”دوڌ ڪا دوڌ اور ٻائي ڪا ٻائيءَ الڳ ڪر رها هي“ يعني کير ۾ جيڪي ٻائيءَ وجهڻ ڪري، توکي وڌيڪ پيسا مليا هئا، سي ٻائيءَ ۾ وجهي رهيو آهي.

مطلب. جڏهن عدل ۽ انصاف هوريءَ طرح ٿئي، تڏهن ائين چئبو يا انهيءَ شخص جي باري ۾ ائين چئبو، جو عادل ۽ منصف مزاج هجي.

(د)

۸۳- ډي ټاټوري، انډر ساټري، ډي ډور کائي چور.

چون ٿا ته ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي ڌيءَ، پاڙي ۾ ڀرڻائي ته جيئن اکين آڏو هجي. بهر يائين ته گهوت ڪنوار، پاڻ ۾ ڪير ڪند هئا، پر پوءِ جيئن دستور آهي ته هر ڪر به پيا ٿيڪن، تنهن وانگر بعضي ڪٽورا ڪهرا پوندا هئا. هڪڙي پاڙي واريءَ وڃي چوڪريءَ جي ماءُ کي ٻڌايو ته، ”تنهنجي ڌيءَ کي، رٿس مڏايو ماريو آهي.“ مطلب ته ڳالهه هجي يا نه، ته به آها، يا ڪا ٻي پاڙي واري، شرير عورت، ڪنوار ماءُ جا ڪن ڀر ڀندي رهي. ويتر جڏهن ڌيئس پيڪي ويئي ۽ ور جي نيڪي نه ڪيائين، تڏهن اها حالت ڏسي، ماءُ جا آنڊا سڙڻ لڳا. اتي هڪڙيءَ ويٺل مائيءَ چيو ته، ”ڌيءَ پاڙي، انډر ساٽري ڌيءَ ڌور، کائي چور.“ (چٽوري)

مطلب. ته پاڙي جي ٿوري گهڻي ڳالهه ٻڌي به پيو، بي ڄاڻ. ماءُ کي ڏک ٿيندو، پر ڌور پنڌ سبب، جهڙي تهڙي ڳالهه ٻڌڻ ۾ ٿي ڪانه ايندي.

(ڏ)

۸۴- ڏاڇي هڻي ڏهه، تم توڏي هڻي تيرهن.

جڏهن سويڊي (رائي)، مومل ماڻي، تڏهن روزانو رات جو ڀليءَ ڏاڇيءَ تي چڙهي، وڃي مومل جو مهمان ٿيندو هو ۽ رات آني گذاري صبح جو موٽي، ماڳ ايندو هو. اهو گجهه گوه وارو قصو آخر کلي پيو، جنهنڪري همير سومري کي مٿيان لڳي ۽ ڪاوڙ وڃان، راڻي جي سواريءَ واريءَ ڏاڇيءَ کي، پيرن ۾ ڪير هڻائي، منڊو ڪرائي ڇڏيائين. هيئنر راڻي لاءِ زندگي زهر ٿي پيئي، سو لڳو ڪاڪ هلڻ لاءِ گهاٽ ڪهڙڻ. آخر ڏاڇيءَ واري جت کي گهرائي، ڪانئس پيءُ ڪنهن اهڙيءَ ڀليءَ ڏاڇيءَ يا آڻ لاءِ بچا ڪيائين. جت چيس ته، ”سائين، ان ڏاڇيءَ جي هڪڙي توڏي آهي، جنهن کي پن، ماءُ جيڙا پاڻي آهن“ راڻي چيس ته، ”مٿان وڃ تي ويلو وجهي؟“ جت چيس ته، ”سائين، اوهين خيال نه ڪريو، توڏي ننڍي آهي، مگر وکن ۾ ماءُ کان به وڌيڪ آهي. ڪا پرواهه نه ڪريو. ڏاڇي، ڏهه هڻندي هئي ته توڏي، تيرهن هڻندي.“ پوءِ راڻو، روزانو انهيءَ سواريءَ تي مومل سان ملڻ ويندو هو.

شاهه پٺاڻي به اهڙو ذڪر ڪيو آهي:
 ننڍو تان ڪوهه، پر ور کين آهي ورترو،
 اڇيو ڪاڪ ڪنڌين ۾، پيهيس پکيءَ جان پوءِ،
 ان ڪر منجهان ڪو، ميو مالو نه ٿئي (۱).

(۱) ڪوهه = ڇا، نان ڪوهه = ڇا ٿي پيو، ور کين = وکن ۾، ورترو = وڌيڪ، پيهيس = اوچتو، ڪڙو = ڪر = ڪمل، ڪنڊ، ميو = آڻ، مالو = ٿڌو، سست، بي ڀاڻي.

۸۵- ڏسجي ته اٽ، ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ ٿو ويهي.

ڏسجي ته ڇا ٿو ظاهر ٿئي، معاملو ڪهڙي صورت ٿو وٺي ۽ نتيجو ڪهڙو ٿو نڪري.

ڪنهن سبزي فروشن ۽ ڪنڀار گڏجي، پاڙي تي هڪڙو اٽ ورتو. هڪڙي پاسي، سبزيءَ واري پنهنجون ترڪاريون لڏايون، ته ٻئي طرف وري ڪنڀار پنهنجا برتن ڀريا. رستي تان هلندي هلندي، اٽ پنهنجي گردن موڙي، پاڇيون کائيندو پئي ويو، جنهنڪري ڪنڀار دل ۾ خوش پئي ٿيو. ڪنڀار دل ۾ چيو ٿي ته، ”ڏاڍو چڱو ٿيو، جو مان ته نقصان کان بچي ويس، ڇاڪاڻ ته بازار ۾ ٻنهي کسي، پنهنجو پنهنجو مال وڪڻو هو.“

جڏهن بازار جي منهن وٽ پهتا ۽ جٽ، اٽ کي ويهاريو ٿي، تڏهن سبزيءَ واري چيو ته، ڏسون ته اٽ ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ ٿو ويهي!“ هوڏانهن ويهڻ لاءِ اٽ، پوريائين بدن کي انهيءَ پاسي کي آڇل ڏئي، جنهن ڏانهن شس ڪنڀار جا برتن رکيل هئا. اٽ جي ويهڻ سان، ڪنڀار جا ڪيترائي ٿان ۽ ڀڄي پرزا پرزا ٿي پيا.

سبزيءَ واري، جڏهن پنهنجي ۽ ڪنڀار جي نقصان جو اندازو لڳايو، تڏهن ڏٺائين ته ڪنڀار جو وڌيڪ نقصان ٿيو آهي. انهيءَ وقت کان اها چوڻي مشهور آهي.

۸۶- ڏيک مولهي دا توڏا:

هڪڙي جٽ کي نياپو آيو ته تنهنجي ڏاجي (مولهي) ويائي آهي، جنهن توڏو ڏنو آهي. جٽ تيار ٿيو ته ڏاجيءَ (جا واه جي ٻيءَ پَر تي، جهنگ ۾ ويائي هئي) کي ڏسي اچان، پر سندس لڏلو ٺيڻگر چوي ته، ”مان به مولهيءَ جو

توڏو ڏسان "آخر ٻئي تيار ٿيا. جڏهن واهه جي ڪناري تي آيا، تڏهن پٽ کي چيائين ته، "تون منهنجي ڪلهي تي چڙهي ويهه ته پار هلون." جڏهن واهه جي وچ تي آيو، تڏهن پاڻيءَ جي زور کان، تڙي تڙي ٽڪجي پيو ۽ چيڙ وڃان پٽ کي ڇڏيائين ته، "ڏيک مولهه ڏا توڏا". توکي مون جهليو، ته نه مڙئين، هينئر ٻنهي جو سير ٿو وڃي. آخر ٿڙي ٿڙي ڪناري تي آيو.

مطلب. جڏهن ڪو ضد ڪندو آهي ۽ باز نه ايندو آهي، تڏهن ان کي ائين چئبو آهي.

۸۷- ڏيک ياران دي ٿيري، ماءُ ٿيري کي ميري:

هڪڙا ٻه زال مڙس هئا. هڪڙي دفعي زال، پنهنجي مڙس جي، پاڻ سان محبت جي آزمائش وٺڻ جي خيال کان، ڪوڙ ڪري بيمار ٿي پيئي. ويڃاري مرد، کيس سچ بچ بيمار سمجهي، سندس گهڻائي علاج ۽ ستيون ڦڙڪيون ڪرايون، مگر زال اهڙو مڪر رٿيو هو، جو مرد کي ڪوبه فرق نظر نه آيو. آخر هڪ ڏينهن زال چيس ته، "مون کي هڪڙي درويش جو ڏس مليو آهي ته، جيڪڏهن تون پنهنجي سس جي مٿي جا وار، پنهنجي مٿي هيٺان رکي سمهندين ته يڪدم چڱي ڀلي ٿي پوندين، ٻيءَ صورت ۾، مري ويندين!"

مرد، اها ڳالهه ٻڌي، تاڙي ويو، ته "بيماري وغيره ڪانه آهي، مگر منهنجي آزمائش لاءِ، مڪر ڪيو اٿس، ته آءٌ سندس لاءِ، پنهنجي ماءُ جي مٿي جا وار، اٿي سگهان ٿو يا نه؟" سو پنهنجي سس وٽ ويو چيائينس ته "تنهنجي ڌيءَ جي چڱي ڀلي ٿيڻ لاءِ، هڪڙي درويش جو ڏس مليو آهي ته جي تنهنجي سس پنهنجي ڌيءَ کي سندس مٿي جا وار، مٿي هيٺان رکي سمهن لاءِ ڏيندي، ته پوءِ يڪدم چڱي ڀلي ٿي پوندي، ٻيءَ صورت ۾ سندس بچڻ محال آهي."

ويچاريءَ ماءُ، اهو حال ٻڌي، پاڪيءَ سان، پنهنجو مٿو صاف
ڪرائي، هٿ جا هٿ وار، پنهنجي ڌيءَ ڏي ڏياري موڪليا.

جڏهن مرد، پنهنجي سسَ جا وار آئي، پنهنجي زال کي ڏٺا،
تڏهن هو خوشيءَ کان، مٿي هيٺان رکي سمهي پيئي ۽ هڪدم
چڱن ڀلن جهڙي ڏيکاري ڏيڻ لڳي.

اهو حال ڏسي، اهو شخص ڊوڙندو پنهنجي ماءُ ۽ سسَ
پنهني کي زال وٽ وٺي آيو. ان وقت انهن ڌي اشارو ڪري،
زال کي چيائين ته، ”ڏيک ڀاران ڊري ڦير ري، ماءُ تيري
کي ميري؟“

(ر)

۸۸- رام ڪهاڻي؛

گالهه کي اجاڻي ڏيکھ وٺائڻ يا ڳالهائڻ، ٿوري جواب جي بجا گهڻي ٻڪ ڪرڻ.

رام، راجا دسترت جو وڏو پٽ هو. راجا دسترت کي ۳ زالون هر هڪ ڪوشيا، سمترا ۽ ڪيڪئي هيون. ڪوشيا مان رام، سمترا مان لچمن ۽ شترگهن، ۽ ڪيڪئي مان ڀرت هوس. هڪ دفعي راجا دسترت کي، ڪو زهر آلوده تير لڳي ويو هو، جنهن جو زهر، راڻي ڪيڪئي، پنهنجي زبان سان چوسي ڪڍيو هوس. راجا، سندس ايڏي خدمت مان خوش ٿي، کيس وڃن ڏنو ته، ”گهٽ، جيڪي گهرڻو اٿئي.“ راڻيءَ ان وقت عرض ڪيو ته، ”مون، جنهن وقت ضرورت محسوس ڪئي، تڏهن پنهنجو انعام گهرنديس.“ راجا چيس ته، ”ڇڏو، توهان وڃن آهي، توکي جيڪي به ۽ جڏهن به گهرجي، تڏهن گهرجانءِ ته توکي ملندو.“

راجا جو وڏو ۽ ولي عهد پٽ، رام هو. راڻي ڪيڪئيءَ کي اچي لالچ ٿي، ته راجا کان پوءِ گاديءَ تي منهنجو پٽ پٽ ويهي. اهو خيال ڪري، راجا کي وڃي وڃن ياد ڏياري، پنهنجي پٽ ڀرت لاءِ گاديءَ جي گهٽ ڪيائين ۽ ان سان گڏوگڏ رام چونڊڻ ورهيه بن (جهنگل) ۾ وڃڻ جو شرط پيش پڻ ڪيائين. هاڻي ويچارو راجا به ڄڻ ٻين باهين ۾ اچي ويو! جي وڃن ٿو پاڙي ته هڪ لائق پٽ جي جدائي ٿي ماري، پر جي وڃن ٿو وساري ته پوري ڀارت ورهه ۾ ڪوڙو ٿو ليڪجي! هاڻي وڃي، سو وڃي ڪيڏانهن!

هوڏانهن رام کي جڏهن انهيءَ قصي جي خبر پئي، تڏهن سيدو پيءُ وٽ آيو ۽ عرض ڪيائينس ته، ”پلجي! اوهان جو وڃڻ اوس پورو ٿيو آهي، آءٌ چوڏهن ورهيه بنواسي ٿيڻ لاءِ تيار آهيان ۽ گادي پڻ بيشڪ ڀرت ڪي ملي، آءٌ انهيءَ ۾ خوش آهيان. ائين چئي، روئندڙ ۽ غمزدہ پيءُ کي پيرين پئي، کانئس موڪلايو. اڃا ٻاهر مس نڪتو، ته سندس لستري (زال) سڀتا ۽ ڀائڻس لڄڻ، هي ٻڻ تيار پيٽا هئا، سي ساڻس هلڻ لاءِ تيار ٿيا. رام کين گهڻوئي سمجهايو ته، ”ٻن ۾ هي تڪليفون آهن، هي مصيبتون آهن وغيره، مگر ڪيتري سمجهاڻ جي باوجود به، هُو نه مڙيا ۽ ساڻس گڏ روانا ٿيا. آهي چوڏهن ٽي سال، هنن ڏاڍيءَ تڪليف سان، ڏکڻ هندستان جي جهنگلن ۾ گذاريا. هڪ دفعي رام جي لستري سڀتا کي، ٻن ۾ اڪيلو ويٺل ڏسي، سلون جو راجا راوڻ، کڻي ويو. جنهن سان لڙائي ڪري، دکن هندوستان جي راجا سگريو ۾ سندس وزير همنومان جي مدد مان، سڀتا کي هٿ ڪيو ويو ۽ انهيءَ لڙائيءَ ۾ راوڻ مارجي ويو. راوڻ جي مارجڻ ڪري ”دَسَهَو“ ملهايو ويندو آهي.

چوڏهن ورهيه بنواس جي مڏي پوري ٿيڻ کان پوءِ، رام، پنهنجي راج ڌاني (تختگاه) ۾ موٽي آيو. ڀائڻس ڀرت، جو اصل ۾ پاڻ کي راجا جو نائب سمجهي، سندس چاڪڙي، تخت تي رکي، حڪومت جو ڪاروبار هلائي رهيو، سو رام جي پيشواڻي ۾ ويهي، وڏي عزت سان کيس وٺي آيو. انهيءَ رات ساري شهر ۾ چراغ بندي ڪئي ويئي. ذباري، انهيءَ موقعي جو يادگار آهي.

جڏهن ٿوري احوال ڏيڻ جي بجاءِ لنڊو چوڙو جواب ڏبو آهي. تڏهن عام طرح ائين چيو ويندو آهي: اها ”رام ڪهاڻي“ ڇڏ، يعني ڏيکڻ ڇڏ، پنهنجو کليل مقصد ظاهر ڪ.

ڪي وري، ”دڪ پٿري ڪهاڻي“ لاءِ بم، ائين چوندا آهن.

۸۹- راهوڄن ۾ رات، قادر ڪنهن جي نه وجهي:

سنڌ ۾ راهوڄن جا ڪيترائي ڳوٺ آهن، پر هيءُ بهاڪو تعلق رکي ٿو ”ڪڇي“ واري راهوڄن سان. مديجيءَ جي ڀرسان، ڪڇي ۾، راهوڄن جو ڳوٺ آهي.

ڪنهن سمي هڪڙو سيد، اُن ڳوٺ ۾ وڃي نڪتو. واقفيت نه هئڻ ڪري، وڃي مسجد جو پاسو ورتائين. رات جو پٽڙو پٽ مليس، تنهنڪري سندس اندر نه لڙيو. تنهن کان سواءِ هڪ گرمي ۽ ٻيو آبهڙو ۽ ٽيون وري مصيبت ڪڇي جا مچر! ساري رات لڄندي گذاريائين. صبح جي نماز پڙهي، موڪلائڻ لڳو ته جماعت جي ماڻهن چيس ته، ”قبلا، مهرباني ڪري هڪڙي ٻي بم رات رهو.“ جنهن تي شاهه صاحب چيو ته:

”ابا راهوڄن ۾ رات، قادر ڪنهن جي نه وجهي!“

ڪن جو خيال آهي ته اهو سيد، شاهه عبداللطيف هو، جو فقيرن سان گڏ، راهوڄن ۾ رعيو ۽ انهن جي حالتن کي ڏسي، هي بيت چيائين:

راهوڄن ۾ رات، قادر وجهي نه ڪنهن جي،

رئون رب رلايون، آهر اڳلي وات،

پليجيئن کان پات، پترجي آني پٽ جي.

چون ٿا ته اتان جي زالن، شاهه صاحب جي فقيرن سان چرچا ڪيا هئا ۽ شاهه صاحب جي هڪ عقيدتمند، پليجيئن جي ڳوٺ مان، پٽ جي پات پرائي آندي هئي. شاهه صاحب بيت ۾ اهڙي وضاحت ڪئي آهي.

۹۰۔ روھين رلا، مٿي ڪلا:

ڪوهستاني ڌنار، مال جي سانگي، ڪڏهن ڪيٽ ته ڪڏهن ڪيٽ. سدائين سبزيءَ ۽ گاهه وارو هنڌ پيا ڳولين ته جيئن سنهو مال سڪيو رهي ۽ مٿو متارو ٿئي، ڇاڪاڻ ته سندن مکيه گذران آهي ڏسي سال جي پيدائش تي! انهيءَ ڪري سندن ٽپڙ، سدائين پٺڻيءَ پاڙون يا مٿي تي ڏسبا. ڪنهن وائڙو، سانگي ماڻهن کي انهيءَ لڏ لڏاڻ واري حالت ۾ ڏسي ائين چيو:

سانگي ماڻهن لاءِ، ٻي به چوڻي آهي ته: لڏو ٿي لٽ ٿي، يعني سندن گذر، سنهي مال (ٻڪري ۽ ريڊ) تي آهي، جن جي پٺيان لٽ ڪنيو، چراوها ڳوليندا ۽ ڏن چاريندا ٿا وٽن. ”لٽ“ لفظ، تمثيل ٿي ڪم آيو آهي يعني ”لٽ“ مان مراد ”ڏن“ آهي. يا ته قرار سامان جي هڙ ٻڌي لٽ تي لڙڪائي ڪلهي تي رکندا آهن.

۹۱۔ رهو حلال، پوئيون حرام:

چون ٿا ته مڪتب جي شاگردن، گهڻيءَ مان ڪنهن پاڙيسريءَ جي ڪڪڙ ڦاسائي، استاد جي گهر موڪلي ڏئي، جڏهن استاد کي، اها خبر پئي، تڏهن شاگردن کي سخت تنبيه ڪيائين. شاگردن چيس ته، ”سائين، ڪڪڙ پاڻهي مڪتب ۾ آئي. شايد ڏٺيءَ، اوهان لاءِ ئي موڪلي آهي.“ استاد چيو ته، ”نه بابا، نه مون کي حرام نه گهرجي.“ شاگردن چيو ته، ”استاد صاحب ڀلا، هيءَ ڪڪڙ ڪنهن کي ڏيون؟“ استاد چيو ته، اوهان گهڻيءَ ۾ وڃي، شريعت مطابق، زور سان ٽي ڀيرا چئو ته، ”ڪنهن جي آهي هيءَ ڪڪڙ. جيڪڏهن تنهي پيرن سان، ڪو مالڪ پيدا نه ٿئي ته پوءِ چئو ته مالڪ موڪلي آهي.“ شاگرد، گهڻيءَ ۾ وڃي،

* روعين = روھين ۾، جيان ۾. رلا = ٻنڌ. ڪلا = ٻادر، هڙ، جنهن ۾ ٻادر، ڪپڙا وغيره ٻڌل هجن.

ڪُڪڙ کي هٿ ۾ جهلي مٿي روڪي ٿي پيرا چيو، ”ڪنهن جي آهي (زور سان)، هيءُ ڪُڪڙ (بلڪل آهستي)“ ٺٺهي پيرن سان ڪٽان ٻه آوار نه آيو. پوءِ ڪُڪڙ کي حلال ڪيائون. استاد، گهر وارن کي چيو ته، ”منهنجي پاڻي ۾ موڪليل ٻوڙ ۾ ٻوٽيون نه وجهجو، باقي رهيو (شوروو) جائز آهي.“ سو ٻلي هجي. جڏهن شاگردن استاد جي اها فتويٰ ٻڌي، تڏهن هڪڙي شاگرد چيو ته، ”رهُو حلال ۽ ٻوٽيون حرام.“ هڪ روايت مطابق، استاد چيو ته، ”جيڪڏهن ٻوٽي ٻاٺهي ڏوٽيءَ تي چڙهي پوي ته اها جائز آهي، باقي معيو ڪري نه ڏجو.“

(س)

۹۲۔ سڀ نه ماري، پر سڀ جو سراپ ماري:

هڪ دفعي ڏيڏر ۽ سڀ (نانگ) پاڻ ۾ ڳالهائون ڪندي،
 ”ڪڪڙن“ جو ذڪر ڇيڙيو. ڏيڏر، نانگ کي چيو ته، ”تنهنجي
 چڪ کان نه، پر تنهنجي سراپ [ڊپ] (۱) کان، ماڻهو مرن ٿا.“
 نانگ، ڏيڏر کي چيو ته، ”ڊپ کان نه، پر ڪڪڙن کان مرن ٿا.“
 هر هڪ پنهنجي پنهنجي ڳالهه تي قائم رهيو آخر ڏيڏر، نانگ
 کي چيو ته، ”ان ڳالهه، جو تجربو ٿا ڪريون، تون ڪنهن
 وانڀروءَ کي ڪڪي، وٺن جي جهنگلي ۾ لڪي وڃ، ٿوري دير
 بعد، مان پاڻيءَ مان منهن ڪڍندس ته جيئن وانڀرو سمجهي
 ته ڏيڏر رهنڊو هڻيو آهي“ پوءِ نانگ، هڪڙي وانڀروءَ کي
 ڪڪي، هڪدم جهنگلي ۾ لڪي ويو. وانڀرو ويچاري
 رهڙ جي هنڌ، خوب سهڻون سهڻون سڙيون سڙيون ڏٺيون ۽
 هيڏي هوڏي ڏٺو، پر نانگ ته نظر ئي ڪونه آيس. ڏيڏر،
 پاڻيءَ کان ٻاهر نڪري، ”نان ٺان“ ڪرڻ لڳو. ڏيڏر، جي
 ”نان ٺان“ ٻڌي، پڪ ٿيس ته اها رهنڙي ڏيڏر ئي ڏني آهي.
 نانگ به اهو سمورو لقاءَ ڏسي رهيو هو. آخر اهو وانڀرو
 هليو ويو.

ڏيڏر، نانگ کي چيو ته، ”ڏٺيءَ جڏهن مون تي نظر
 پيس، تڏهن ساهه پيس. پر جيڪڏهن تون منهن ڪلين ها ته
 ڏٺڪو ڪري، ڪيري پوي ها. هيئنر مان، ڪنهن وانڀروءَ
 کي نهٺڻ هڻي، لڪي ويندس ٿوري دير بعد تون ڪرڻ
 ڪڍجانءِ.“ اڃا انهن ڳالهين کان فارغ مس ٿيا ته ڏيڏر هڪ

(۱) ”سراپ“ جي لغوي معنيٰ آهي: ٻيٽ، ٻاراڻو، بددعا.

وانڙو کي ٺڪاءُ رانڊو ڪرايو. وانڙو کي رانڊو ٿو ته لڳو، پر ڪا چيز نظر ڪانه آيس. مٿس اهو اثر ويٺو ته شايد ڪڪڙ سينگهيو آهي. اڃا انهيءَ خيال ۾ هو ته نانگ به ڪرڻ کڻي، ڦوڪڻون ڏيڻ لڳو. وهڻ جي ڪري اڌ ته اک ٺٽي مري چڪو هو، ويتر جو نانگ ڏٺائين، پوءِ ته سندس شڪ يقين ۾ تبديل ٿي ويو. سارو بدن ڏڪڻ لڳس. مٿس اهڙو ڊپ ويهي ويو، جو ٿوري دير ۾ ئي دم ڏنائين. ڏيڙن نانگن کي چيو ته، ڏٺو، تنهنجي ڊپ کان مري ويو يا تنهنجي چڪ کان!

۹۳۔ ستن ڪونهان، جاڳندڻ وڃون:

غافل ۽ سست انسان کان، هوشيار ۽ چالاڪ ماڻهو، وڌيڪ نفعو حاصل ڪري سگهي ٿو.

هڪڙا ٻه دوست، مال جي چاري سانگي، پنهنجون مينهنون ڪاهي، ڪڇي ڏانهن ويا. رات جو واري وٺيءَ تي جاڳندا هئا ته مٿان ڪو چور اچي، مينهنون ڪاهي نه وڃي يا مهل ڪمهيل مينهنون (جي ويڻ تي هيون)، وڃي ويا. انهن پنهنجي مٿان، هڪڙو سست ۽ ننڍو هو ۽ ٻيو هوشيار ۽ چست چالاڪ. اهو سست، رات جو ٿورو وقت جاڳندو هو ۽ گهڻو وقت، نند ڪندو هو، تنهنڪري اُن جي مينهن جي ٻم خدمت ۽ ڊيڪ پال، اهو هوشيار ۽ چالاڪ ڪندو هو.

هڪڙيءَ رات، ٻنهي جون مينهنون وڃي ويا. جنهن کي نند هئي، تنهن جي مينهن، وڃ ڇڻي ۽ جاڳندڙ جي مينهن ڪونهون! اهو حال ڏسي، اُن کي ڏاڍو ارسان ٿيو. مگر، جلد ئي پاڻ سنڀالي، آها وڃ، پنهنجي مينهن جي پويان لاٿائين ۽ پنهنجي مينهن وارو ڪونهون، سمهيل دوست جي مينهن جي پويان!

جڏهن مُست ماڻهو، ننڍن مان سجاڳ ٿيو ۽ مينهنن جي پويان ڦَرَ ڏنائين، تڏهن دوست کان پڇيائين. هن ٻڌايس ته، ”منهنجيءَ مينهن، وڃ ۽ تنهنجيءَ، ڪونهون (۱) ڏٺو آهي.“ مَن چيس ته، ”ائين ڪيئن هوندو؟“ چالاڪ دوست جواب ڏنس ته:

”يار، ستن ڪونهان، جاڳندن وڃون!“

۹۴- ستي چڙهي ڏاڳهه:

چيڪيا تي چڙهن، جو مطلب عورت جو مڙس جي لاش سان گڏ جلڻ.

ڪنهن سمي، هندن ۾ ستي لکڙيءَ جو رواج هو، يعني عورت جو، پنهنجي مڙس سان گڏ، ساڳيءَ لکڙي (ڪالين) ۾ سڙڻ. هندن ۾ اهو رواج گهڻو وقت هليو، پر پوءِ لارڊ وليم بينٽڪ وائسراءِ هند ۱۸۲۹ع ۾ بند ڪرائي ڇڏيو.

اڪبر بادشاهه به (۱۱۰۵ع)، ان جي بند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر راجپوت رائي، ان جي مخالفت ڪئي، جنهنڪري بادشاهه ڀرو ٿي ويو.

جڏهن ڪنهن ورهيهءَ جو وَر، پرلوڪ ڀڌارو هو، تڏهن هوءَ سائس وفاداري ڏيکارڻ لاءِ سندس لاشي سان، ساڳين ئي لکڙين (لوئڪن) ۾ جڙي پُسم ٿي ويندي هئي. انهيءَ ڪري هندن ۾ اها عام چوڻي آهي ته:

”ستي چڙهي ڏاڳهه،

لهي ته ٿيئي ڪاٺون ڪَنن هاب!“

(۱) ڪولھون چيو آهي: مينهنن جي ٿر ڦر ڪري ۽ وڃ، مادي ٿر ڪري. وڃ، ڪولھي کان، وڌيڪ فائدي واري آهي، ڇاڪاڻ ته اها ٿر چڙهي ۽ کير ڏيندي آهي.

انهيءَ حقيقت جي اصليت، هن ريت بيان ڪئي وڃي ٿي: شيو جي ڪي، ”ستي“ نالي ڦرڻ پٽي (زال) هئي، جنهن جو پتا هڪ وڏو راجا هو. هڪ دفعي، راجا ”يگهه“ * تيار ڪيو ۽ موقعي تي، هن سڀني ڄاڻن کي گهرايو، مگر هڪڙو پنهنجي ڌيءَ ستيءَ کي نه سڏايائين، جنهن تي ستيءَ سخت گهٻرايو. پنهنجي ور، شيو جي مهراج کان مشورو ورتائين، جنهن وڃڻ کان روڪيس. مگر هو ڪيسر هئي ۽ چاهيائين ٿي ته يگهه ۾ ٻين پيئرن سان گڏ هجي. آخر شيو جيءَ خوشيءَ سان وڃڻ جي اجازت ڏنس ۽ هيءُ اڻ ڪوئي هلي ويئي. سندس پتا، انهيءَ خيال وڃان، ڪيسر منهن ڪونه ڏٺو، ته جيئن دل شڪست ٿي وئي وڃي. هن پنهنجي پتا جي بي رنجي ۽ پنهنجي بي بوسي ۽ لاجاريءَ کان پڙاري ٿي، يگهه جي عين موقعي تي، پاڻ کي ڪٿي آگ ۾ اڇلايو، جنهن ۾ جلي، پسم ٿي ويئي.

ستيءَ، پنهنجي خودداري ڏيکاري ۽ انهيءَ ئي ڪري هر خوددار ديويءَ، ستيءَ جي پيروي ڪرڻ شروع ڪئي. ستيءَ جي نالي پويان ئي هن رواج جو نالو ”ستي لکڙي“ وارو رواج پيو يعني اهو جلد جو رواج، جنهن جي ابتدا ستيءَ ڪئي.

۹۵- سوڙ آهر پير ڊگهه رجن:

پنهنجي وسعت ۽ آمدنيءَ آهر هلجي.

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪڙي سال، سرديءَ جي موسم ۾ شهنشاهه اڪبر، پير پل وزير کي حڪم ڏنو ته، ”غريبن لاءِ، سوڙون تيار ڪرايون وڃن ته جيئن غريبن کي سرديءَ کان

* يگهه = جشن، مسر يا مشر، برهمن جو لقب، معزز.

بجاءِ لاءِ ڏنيون وڃن. اهو پڻ ٻڌاءِ ته هر هڪ سَوڙ جي ڊيگهه ڪيتري هجي؟" بير بل وزير عرض ڪيو ته، "ٻين-ايڏانن والڻ تائين ڊگهيون هئڻ گهرجن".

مقرر انداز ۾، سَوڙيون تيار ٿيون. آزمائش لاءِ، انهن مان هڪڙي سَوڙ کڻي، شهنشاه پنهنجي مٿان وڌي، ليڪن سَوڙ ڪجهه ننڍي هئي، تنهنڪري شهنشاه جا پير، ٻاهر نڪري پيا، ان وقت بير بل وٺي دانهن ڪئي. شهنشاه هڪدم پنهنجا پير کڻي موڙها ڪيا. بير بل کلي چيس ته، "جيئندا قبلابا جيتري سَوڙ، آهي، اوترا ٻير به ڊگها ڪريو".

۹۶- سو وڃي، پر ساءِ نه وڃي

وقت تي نقصان سهجي، پر آڇن ڏندن جي ڀريت نه وڃائجي.

هڪڙا ٻه گهرا دوست هئا، جن جي پاڻ ۾ اهڙي ته پڪي ۽ پختي ڀريت هئي، جو هڪ-ٻئي جي گهر ۾ به ايندا ويندا هئا ۽ اوڀل سويل هڪ-ٻئي جي مدد به ڪندا هئا.

دوستن مان، هڪڙي پنهنجي گهر واريءَ لاءِ سونو هار ٺهرايو. وِهانءِ وڌائي يا ٻُڪي چُڪيءَ تي سندس گهر واري، اهو سونو هار پائي ويندي هئي. هڪ ڀيري، ننڍڙي، ڌيءَ چيس ته، "اما، اهو هار مون کي ڏي." قصو ڪوتاهه هن ويڇاريءَ، ڌيءَ جي کلي ۾ هار وڌو، پر ڪيڏندي ڪڏندي هار چٽي وڌائين ۽ باقي وڃي پتلو رهيو. ماءُ ويڇاري ڊپ جي ماري، اهو حال ڏسي، گهٻرائجي ويئي ته مٿان سندس خاوند کي خبر پوي. ڪنهن ڏينهن وجهه وٺي، مڙس کي چيائين، "ميان، تنهنجو فلاڻو دوست، سَو روپيا گهرڻ لاءِ آيو هو، ليڪن پيسو ته هونئو ڪونه، تنهنڪري "هار" کڻي ڏنومانس ته وڃي گهرج پوري ڪري".

ڪجهه وقت کان پوءِ، جڏهن سندس دوست گهر آيو، تڏهن ان جي منهن تي چيائين ته، ”ادي، سَوَ روپيو گهريو هو، مگر گهر ۾ پيسو هونئي ڪونه، تنهنڪري تو وارو ”هار ئي ڏنوسانس ته وڃي گهرج پوري ڪري“. مڙس چيس ته، ”الله پرڏو رکئي، ڏاڍو چڱو ڪيمءَ. دوست، دوست ڪي مهل ۾ ته ڪم اچڻ ڪبي! سندس دوست ويچارو هڪو ٻڪو ٿي ويو، مگر مصلحت سمجهي، خاموش رهيو.

جڏهن دوست موڪلائي، پنهنجي گهر ويو هليو، تڏهن دل ۾ چيائين ته، ”اديءَ اهو هار وڃائي ڇڏيو آهي، جو مڙس جي ڊپ کان، مون تي مڙهيائين“ مهيني کان پوءِ، سَوَ روپيا کڻي، دوست کي، گهر اچي ڏنائين. دوست پيسا وٺي، گهر واريءَ کي ڏنا، مگر ويچاري شرم ۾ ٻڏي ويئي. مڙس کي چيائين ته ”ميان، جيڪڏهن معاف ڪرين ته سڄي گهالهه ڪيانء.“ مڙس جي اجازت سان، مائيءَ سارو قصر ٻڌايو ته، ميان، هار تنهنجي ڌيءَ کي ٻارايو هوم، جنهن ڪيڏندي ڪڏندي، هار جون سڀ سَرون وڃائي ڇڏيون فقط پتلو وڃي بچايائين. مون کي ڊپ ٿيو ته متان ڪاوڙ ۾ اچي، ڏک ۾ رحمانِي، ڏک شيطاني هٿين، تنهنڪري تنهنجي دوست تي هنيو. دوست کان پڇيائين ته، ”جڏهن توکي هار به نه مليو هو، ته سَوَ روپيا ڪيئن آنداء؟“ چيائين ته، ”ادا، سَوَ وڃي، پير ساءِ نه وڃي.“

۹۷- سَهِي ٺنگون ٿي، چوٿون پيچ:

هيءَ ٻهاڪو، ڪنهن ڪَڇ بحث ۽ هٿ کان هيٺ نه لهندڙ ماڻهوءَ لاءِ، استعمال ڪيو ويندو آهي.

گهالهه ڪندا آهن ته ڪي چار دوست، پاڻ ۾ گڏجي شڪار تي نڪتا، شڪار ته ڪيائون، مگر جهنگ ۾ رولڙي ۽ جاکوڙي سبب بئڪ ۽ تڪليف ڏاڍو بي حال ڪري وڌن. نوڪر

کي حڪم ڏنائون ته، ”وارو ڪر، هڪڙو سيهڙ (سهو) ته پڄاڻي وٺ ته ڪاٺون“. ”ڏاڇي هڻي ڏهه ته توڏي هڻي تيرهن“ جي مصداق، خود ٻورچي به بئڪ ۾ اندو ٿي پيو هو. هن ڇا ڪيو، جو پڄايل سيهڙ جي هڪ ٺنگ ٻئي، پاڻ ڪاٺي ويو! جڏهن باقي سهو، دوستن جي آڏو آيو، تڏهن منجهانمن هڪڙي رڙ ڪري چيو ته، ”سيهڙ جي چوٽين ٺنگس؟“ ٻورچيءَ جواب ڏنو ته، ”سيهڙ کي ٺنگون ئي ٿي هيون“.

(ع)

۹۸- عقل ريء عذاب، گهڻو پسندينء جندريء

عقل کان سواءِ انسان عذاب ٿو پسي.

هڪڙي شهر ۾، هڪڙو سادي سمجه وارو ماڻهو رهندو هو، جنهن کي سڀ ماڻهو، مٿ جو سوڙهو، ڪنڊ جو گهوڙو ڪري، چيڙائيندا هئا. هڪڙي ڏينهن، روزگار جي تلاش ۾، ٻئي گهٽ ڏانهن روانو ٿيو. وات ۾ ڪو مظلوم چوندو ويو ته ”ڪو غريب هڏ نه ڦاسي!“ پوءِ هيءُ بم رستي ۾ چوندو ٿي آيو: ”هڏ مَ ڦاسي“. پر ”ڪو غريب“ چوڻ وسري ويس. وات تي ماري ملي ويس، جو شڪار ڪرڻ پئي ويو. انهيءَ جڏهن هن جي واتان: ”هڏ مَ ڦاسي!“ هڏ مَ ڦاسي!“ آچار پئندو ٻڌو، تڏهن کيس اهڙي ته ڪاوڙ لڳي، جو ڏاڍي مار ڏنائينس، ڇاڪاڻ ته ماريءَ سمجهيو ته، هي ٺپا ڪو، مون کي پيئهندو ٿو رهي ته جيئن منهنجي چار ۾ هڪ به پسڪي نه ڦاسي“. هن غريب، ماريءَ کان پڇيو ته، ”ٺپي، مون تنهنجو ڪهڙو ڏوھ ڪيو آهي، جو مون کي ايترو ماريو اٿئي؟“ ماريءَ جواب ڏنو ته، ”ٺپا ڳا، آءٌ شڪار لاءِ وڃي رهيو آهيان ۽ تون مون کي پيئندو ٿو اچين ته: هڪ به نه ڦاسي!“ تڏهن انهيءَ چيس ته، ”پلا، ٻڌا ته آءٌ ڇا چوان؟“ ماريءَ چيس ته، ”ڇو ته: “شال، پهرين ئي پيري ڏھ ڦاسن.“ هئو، ائين چوندو، اڳتي روانو ٿيو ته: ”شال، پهرين ئي دفعي ڏھ ڦاسن.“ ”شال، پهرين ئي، دفعي ڏھ ڦاسن!“ اڃا ٿورو اڳتي وڌيو ته سامهون ڏھ چور، ايندا نظر آيس. چورن سندس واتان، اهڙا منجوس لفظ ٻڌي، اچي مٿس ڪاوڙيا مار ڏنائونس جو سمجهائون ته اسان کي پيئندو ٿو اچي! هن غريب پڇين ته، ”ٺپي، مون، اوهان جو ڪهڙو ڏھ ڪيو آهي، جو ماريو ٿا؟“

چورن چيو ته ”اسين نڪتا آهيون چوري ڪرڻ ۽ تون اسان کي ٻيڻين ٿو ته: ڏهه ٽي ڦاسن! پوءِ مڃڙا ڪيئن نه کائيندين؟ تڏهن پڇيائين ته، ”پلا، ٻيلي مون کي سمجهايو ته آءُ ڇا چوندو وڃان؟“ چورن سمجهائين ته، ”هڪڙو ڇڏي، ٻيو آڻيو، هڪڙو ڇڏي ٻيو آڻيو!“ هو ٻئي سمجهو، ”هڪڙو ڇڏي، ٻيو آڻيو!“ چوندو، رستي سان وڃي رهيو هو ته اڳيان ڪن ماڻهن کي لاش سان ويندو ڏٺائين. انهن لاش وارن، جڏهن سندس اهي لفظ ٻڌا، تڏهن هو مٿس ڏاڍو ڪاوڙجي پيا، جو سمجهائون ته، هيءُ اسان کي ڀڄي رهيو آهي ته اڃا ٻيو ڪو مريو!“ تنهنڪري خوب مار ڏنائونس. هنن غريب، انهن کان پڇيو ته مون ڪهڙو تصور ڪيو آهي، جو اوھن مون کي، ايترو ماري رهيا آهيو؟“ انهن ماڻهن جواب ڏنس ته، ”تون اسان کي ڀڄي رهيو آهين ته هڪڙو ڇڏي، ٻيو لاش آڻيو.“ پوءِ به وري چوين ٿو ته مون ڪهڙو ڏوڪ ڪيو آهي!“ آخر، انهن لاش وارن کان به پڇيائين ته، ”پلا، مان ڇا چوان؟“ هنن جواب ڏنس ته، ”تون چئو ته: اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي، اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي.“ ويچارو ورتو، ”اهڙي شال ڪنهن سان نه ٿئي.“ چوندو، وڃي رهيو هو ته سامهه ڇڄ اچي رهي هئي. انهن به هن جي واتان: ”اهڙي شال، ڪنهن سان نه ٿئي“ جهڙا لفظ ٻڌي، کيس مار ڪٽ ڪري، سمجهايائونس ته، ”تون چوندو وڃ ته: اهڙي شال، سڀ سان ٿئي.“ هو اهي لفظ چوندو، هڪڙي ڳوٺ ۾، اچي پهتو. ڳوٺ ۾ هڪڙي ڪنڀر جي گهر کي باهم لڳل هئي. جڏهن ان وڏن لانگهائو ٿيو ۽ ڪنڀر، سندس واتان: اهڙي شال، سڀ سان ٿئي.“ جهڙا لفظ ٻڌا، تڏهن کيس، ڏاڍو غصو آيو. ڪٿي سڻتو، اچي ورتائينس ۽ خوب مرمٽ ڪيائينس. پوءِ ته ڪنڀر چريو ڄاڻي اهڙي ڪار ڪيس، جو ٻانهن ڏان چڪي ڪٿي پنهنجي در تي نوڪر رکيائينس. باهم لڳن واري حادثي ۾،

زال سڙي ويئي هيس، تنهنڪري رڌڻ پڄاڻڻ جو ۽ گهر-رو
ڪم ڪار ڪانئس وٺڻ شروع ڪيائين.

هڪڙي ڏينهن ڪنڀر چيس ته، فلاڻي ماڻهوءَ، جاءِ ٻهرائي
آهي، جا وري نئين ٺهرائيندو، تون وڃي، ان جي ڀتين جي
چيڪي ميٽي جي گڏهي ڀري اچ ته ٿانون ٺاهڻ جو ڪم
شروع ڪريون". هو، گڏهي ڪاهي، اتي ويو ۽ هڪڙو
گنڀ ڀت، جو ڪيرال وڏي وزن وارو حصو، ڪن ماڻهن جي
مدد سان، گڏهي تي جهڙو رکيائين، ته گهڻي ٻار پوڻ سبب،
گڏهي ڪيرڻ سان مري ويئي. هيءُ بيوقوف، لڳو هن کي
لڪڻ هڻڻ ته من آئي، جڏهن گڏهي ڪانه آئي، تڏهن ڪنڀر
کي وڃي ٻڌايائين ته، "گڏهي ضد ڪيو آهي ۽ اتي سمهي پيئي
آهي، آئيئي نٿي، سو آءُ ڪيئن ڪاهي اچان؟ پنهنجيءَ کي پاڻ
هلي ڪاهي اچ". اڃا ڪنڀر اچي ڏسي ته گڏهي مٿي پيئي
آهي. هن کي ڦيٽ لعنت ڪري، گهر وٺي آيو ۽ کيس چيائين
ته، "مان، شهر مان ٿورو ڪم لاهي اچان، تون منهنجي بيمار ماءُ
کي، تيسين پڪو هڻ". ڪنڀر پٺي ڏئي مس ته هن پوڙهيءَ کي،
اهڙا ٻه-چار پڪا هڻيا، جو هوءُ ويڃاري، راه راني وٺي ويئي.
جڏهن ڪنڀر آيو، تڏهن ماءُ کي مٿل ڏسي، پڇيائينس ته،
"تو امان کي ڇا ڪيو؟" چيائين ته، "تنهن جي چوڻ
موجب، هن کي پڪا هڻڻ شروع ڪيم. اڃا ٻه-چار پڪا، مس
هئيم ته ننڊ اچي ويس، هينئر ڪهڙي نه مٺڙي ننڊ، ۽ سمهي
پيئي آهي". پوءِ ته اچي ورتائينس سوچون سان، هڻي اڏ مٽيو
ڪري وڌائينس.

هينئر اتي وڌيڪ ترسي نه سگهيو. ڪنڀر جي گهر کان
ٻاهر نڪري، پنڌ کي وڇايائين. سڄ لٽي مهل، هڪ ڳوٺ
۾ پهتو، جتي هڪ ماڻيءَ پڇيس ته، "تنهنجو نالو ڇا آهي؟"
چيائين ته، ڳوٺ جو ڳوٺڙهو، مٿ جو موڙهو. "ماڻيءَ ڏٺو ته
وڇاڙو ڪو سادو ماڻهو آهي، تنهنڪري، سندس منٿ تي، کيس

رات رهن ڏنائين. اڃا به بهتر مس گذريا ته دروازو کڙڪيو. مائي دروازو لاهي ڏسي، ته چار ماڻهو بيٺا آهن جن مائيءَ کي چيو ته، ”اسان کي هت رات رهن ڏي ته توکي صبح سان ڏيئي ڇڏينداسين.“ مائيءَ لالچ تي هنن کي پيءُ ڪوٺيءَ ۾ ٺڪايو. اهي چارئي، ڪنهن شاهوڪار جو مال کڻي آيا هئا. جڏهن ورهائڻ ويٺا، تڏهن حصن تي نه ٺهيا ۽ پاڻ ۾ وڙهندي وڙهندي مري ويا. مائي صبح سان ڏسي ته چارئي خون ٿيا پيا آهن. مائي ويچارِي سَڪِي ويئي ته مٿان خون سندس گردن ۾ پوي. هيئنر ته، ”گنڍ جو گڙوڙهو، مٿ جو مڙوڙهو“ به مائيءَ کان موڪلائڻ لڳو. مائيءَ چيس ته، ”ابا، اڄوڪي رات ٺيڪ ته سڀاڻي گهر لاءِ، توکي ڪي سوکڙيون پاڪڙيون ڏيندس.“ هو ويچارو ٺڪي پيو. مائيءَ ڇا ڪيو جو چارئي لاش، ڇن ڪئن تي قار ڌار ٻڌي رکيا. هن کي چيائين ته، ”مون وٽ هڪڙو الله لوڪ هو، جنهن جي آڏ ڪهڻي وقت کان خدمت ڪندي ايندي هيس، پر ويچارو رات مري ويو. هن کي درياءُ ۾ اڇلي اچ.“ هو لاش کڻي اڇلي آيو. وري مائيءَ چيو ته، اهو لاش موٽي آيو آهي، تنهنڪري وري اڇلي اچينس.“ هو ڏسي ته مارا وري ساڳئي ڪٿي وارو لاش پيو آهي. سو يڪدم لاش کي ڪٿي وري اڇلي آيو.

قصوڪوتاه، مائيءَ چارئي لاش درياءُ داخل ڪرايا. جڏهن چوٿون لاش اڇلي موٽيو، تڏهن درياءُ جي ڪناري تي هڪڙي ساڌو فقير کي ٽپشا ڪندي ڏٺائين. هن سمجهيو ته، ”لاش وري نڪري آيو آهي.“ سو گهڙيءَ ۾ ڪپڙو وجهي، ڇڪي درياءُ داخل ڪيائينس. پوءِ اچي مائيءَ سان اها ڳالهه ڪيائين ته: تنهنجي ڳالهه سچي هئي. لاش برابر ڪناري تي نڪري آيو هو، پر مون کيس گهيلي درياءُ ۾ اڇليو. مائيءَ دل ۾ چيو ته ”مارا هن ڪنهن جيئري ويچارِي کي ماري درياءُ داخل ڪيو آهي ا“

صبح تي ماڻيءَ کان سوکڙيون پاڪڙيون وٺي، درياءَ جو ڪنارو ڏٺو گهر پئي آيو ته پيريءَ (پيرايو، پيرو ڪشندڙ)، هن کي اچي پڪڙيو ته، ”فلا ٿي ماڻهوءَ کي تو ماري درياءَ ۾ اچلايو آهي ۽ تنهنجو پيرو پڌرو ٿيڻو آهي.“ پوءِ کيس پڪڙي بادشاه وٽ وٺي آيا. جڏهن ڪانئس پڇا ٿي، تڏهين چيائين ته، ”سائين، ٻر ٻر مون هن کي درياءَ ۾ داخل ڪيو، ڇاڪاڻ ته هن کي چار دفعا درياءَ ۾ داخل ڪيم، ته به وَرَ وَرَ ڪيو، مونيو پيو اچي ۽ مون کي هر گهڙيءَ پنڌ پيو ڪرائي.“ بادشاه، اهڙي بيعتيءَ جي ڳالهه ٻڌي، هن کي ڦاسي ڏني.

ڪنهن بهنل هن جون اهي ڪم عقليءَ جون ڳالهيون ٻڌي، چيو ته:

عقل ريءَ عذاب، گهڻو پسندين ۽ چنڊڙي.“

۹۹- عمر وٺي وٺي مارئي وٺندو،

ٿر ٿر ڪين ٿيلهندو،

عمر بادشاه سوسرو، مارئيءَ جي حسن جي هاڪ ٻڌي،
مٿس ان ڏٺو عاشق ٿي پيو. پنڊت موهن لال ”لالا“، مارئي جي باري ۾ لکي ٿو: (۱)

(۱) پنڊت موهن لال ”لالا“، گوٺ پُٺورن (لڳ سيوهڻ) جو ويٺل هو. ميان عطر خان ولد ميان نور محمد خان ڪلهوڙي جي درٻار جو خوش نويس هو. ميان عطر خان جي درٻار ۾ ۲۷ خوش نويس هئا، ليڪن جاءِ صدارت پنڊت والاري هئي، جهنگري کيس ”قرة العين“ (اکين جو ٺار) لقب مليل هو. ميان عطر خان، ”حڪمران سينده“، ”آئين اڪبري“ جي لموني تي، ۱۲ جلدن ۾ (لکيران سنده) يعني ”سنڌ جي حڪمرانن جي تاريخ“ مرتب ڪرائي آهي، جنهن ۾ سنڌ جي تاريخ سان گڏ، سنڌ جي ولين جو ذڪر به ڪيل آهي. سنڌ جا قصا ڪهاڻيون به، محققان انداز ۾ آندل آهن. هن تاريخ ۾، پنڊت موهن لال ”لالا“ جو وڏو هٿ هو.

پنڊت موهن لال "لالا" را برائے تحقیقات
 این افسانہ فرستادہ بودم. یکے سوامی ۽ مندر
 تشکر یہ و دیگر راویان ہر این متفق بودہ اند.
 پنڊت مھین طو ر واضح می کنند... ..
 مارویان ماروا در خطہ ملیر بود باش می
 کردند. پدرانٹ از تکران گجرات از گردش ایام
 در آنجا آمدند. گویند کہ ماروا در حسن و خوبی
 زر مادہ بودہ و در تبسم اثر صیقل داشتہ کہ
 دلہا را جلوہ می داد. یکي سرو قد بودہ.
 ہم چستی و چابکی و یکي معصومی بودہ و
 دوشیزگی و پاکیزگی. نظرش پاک و طبعش
 ہم پاک. دیدگان، بینندگان و جویندگان بودند
 رازہائے حسن فطري را کہ در آن یک جسم
 گویا همچو مجمع الصنائع قدرت نمودار بودہ.
 گرچ ملیر بعد از باران یکے گلزار، زمین
 می نمود، ولي این کینہ پوش دختر در آن گلزار،
 گلی یگانہ می بودہ. حسینان گجرات منسوب
 بہ گجریان یکے ضرب المثل "زم و جیم"
 بودہ اند یعنی دوشیزگی ۽ شان بزرگی پاکیزگی
 می دارد".

(نگیران سندھ - ترجمہ صفحہ ۳ باب اول)

پنڊت موهن لال "لالا" کي هن افساني جي هڪ ڪرڻ
 لاءِ موڪليم. ٺٽڪرن جي مندر جو هڪ سوامي ۽ ٻيا راوي،
 هن (هيٺين ڳالهه) تي متفق ٿيا آهن. پنڊت هن طرح واضح
 ڪري ٿو.

"مارئي وارا مارو ماڻهو، ملير واري ٽڪريءَ ۾،
 گذر سفر ڪندا هئا. سندس بيٺ - ڏاڏا گجرات جا ٽڪر، زماني
 جي گردش ڪري، اتي آيا. چون ٿا ته مارئي پنهنجي حسن

۽ لڄڻن ۾ نچ سونَ جي هڻي ۽ مَرڪ ۾ تہ بچلي ۽ وارو اثر هوس، جو دلين کي مانجي آجاري ٿي ڇڏيائين. بدن، هڪ ميڏي سنئين هائڻي ۽ عضوا حسين ۽ ملائم ڪاٺي. هڪ پاڪداسن هڻي، پنهنجي ڪماريه جيوت ۽ پاڪ خيال سان، سندس نظر پاڪ ۽ طبع آزاد هڻي. جن کيس ڏٺو پئي، تن منجهس قدرتي حسن جا راز پئي سوچيا، جي گويا سندس هڪڙي جسم ۾ چئسالي جي گلدستہ وانگي ظاهر هئا. توڙي ملير ملڪ، برسات بعد، هڪ جُوءِ گلزار ٿي ڏٺو، پر هيءَ ڪٽيڙي ڪنوار، انهيءَ گلزار ۾ به هڪ لائاني گل هئي. گجرات جون گجريون هڪ ”يَم ۽ جَم“ چوڻي ۽ جي مثال ۾ رهيون آهن يعني سندس ڪماريه زندگي هميشه پاڪدامن رهي آهي.“

اهڙي حسين چوڪريءَ کي، عمر بادشاه ملير ڳوٺ (ضلعي ٿرپارڪر) مان زوريءَ کڻي آيو. جڏهن اهو واقعو، سڄي ٿر ۾ پکڙجي ويو. تڏهن ڪن چيو ته، ”مبادا، وري عمر ڪا به ڏاڍائي ڪري.“ تنهن تي ڪنهن سڀاڻي چيو ته، ”عمر وٺي وٺي مارئي وٺندو، ٿر ته ڪين ٿيلهندو“ يعني کيس مارئي گهر بي هئي، سا هن کي ملي، باقي ٿر وارن کي، لڏائي ته ڪونه ڪڍندو.

(ڪ)

۱۰۰۔ ڪٿي جو ڪارو سُنهِن، رُپُ اوٿري جي اوٿري ۽

هڪڙي، رَن زال، رُپ جو ڪٽو رڌي، هيٺ لاهي رکيو،
هاڻي نڪرڻ لاءِ مٿان ڍڪڻ نه ڏنائين. ڀرسان بيٺل ڪٿي، ڪٿي
۾ ٻوٽ وجهي، کانن جي ڪوشش ٿي ڪٿي ته ڀريان مالڪ،
زور سان هڪل ڏنيس ۽ جهٽڪري ڪٿي، رُپ نه کاڌي ۽
جيئن تڪڙ ۾، ٻوٽ، ٻاهر ڪڍيائين، تيئن ڪٿي جي پاسن کي
لڳي ويس ۽ ٻوٽ ڪارو ٿي ويس. مالڪياڻي کان ڪيل نڪري
ويئي ۽ ائين چيائين.

مطاب. بيجارڙي ۽ چغل خور لاءِ ائين چئبو آهي، جو ٻين
کي وڙهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي ۽ پر جڏهن ڳالهه ڪٿي
ظاهر ٿئي ٿي ته آهي پاڻ ۾ کير کنڊ ٿيو وڃن.

۱۰۱۔ ڪنن جي ڳالهين، مير بجار مارايو ۽

ڪنن جي سُس سُس يا لڪ ڇپ جي ڳالهين مان، خراب
نتيجا نڪرن ٿا.

جڏهن مير بجار خان، ۱۱۹۰ ھ مطابق ۱۷۷۷ع ۾، حج
ٿان واپس وريو، تڏهن چار هزار بلوچ ۽ ٻي قوم کيس سڃبور
ڪيو ته ميان غلام نبيءَ سان جنگ ڪجي، ڇاڪاڻ ته هُن،
مير بجار خان جي ٻيءَ مير بهرام خان کي مارايو هو. آخر
عمر ڪوٽ ڀرسان جنگ لڳي، جنهن ۾ ميان غلام نبي مارجي
ويو ۽ سندس لاش، حيدرآباد آندو ويو (۱). مير بجار، سنڌ جي

حڪومت پاڻ قبول نه ڪئي ۽ ان، غلام نبي جي ڀاءُ، ميان عبدالنبي ڪلهوڙي کي حاڪم ڪيو.

هينئر ميان عبدالنبي کسي، مير، بيجار خان جو، هر وقت خوف رهندو هو ته مبادا وجهه وٺي، کيس مارائي، ڇاڪاڻ ته مير بيجار خان، وزير هو ۽ صحيح معنيٰ ۾ حڪومت جو چرخو ئي پاڻ هلائيندو هو ۽ ميان عبدالنبي ٽالي ماتر حاڪم هو، تنهنڪري ميان صاحب کي اهائي آندڙ سانڌ هئي ته ڪنهن پٽر، مير بيجار جو انت اٿجي. آخر جوڌپور جي مهاراجا بجيسنگ کي، عمر ڪوٽ ڏيڻ جو وعدو ڪري، مير بيجار خان جي قتل ڪرائڻ تي آماده ڪيائين.

مهاراجا بجيسنگ، ٻه راڻوڙن هرنات سنگ ۽ موڪوم سنگ کي خط سان، ميان عبدالنبي ڏي، جوڌپور مان، وڪيل بڻائي، خدا آهاد روانو ڪيو.

مصنف تاريخ سنڌ لکي ٿو (۲):

”پن راڻوڙن سان، بيا به ڪي ماڻهو هئا. اهي ڪيترائي پيرا، ميان صاحب ۽ مير بيجار سان، الڳ الڳ مليا. هڪ دفعي، انهن مير کي عرض ڪيو ته اسان جي مهاراجا کان اجهو هينئر خط آيو آهي، ان ۾ اهڙيون ڳالهيون لکيل آهن، جي اوهان کي اڪيلائي ۾ ئي ٻڌائي سگهبيون. خط ۾ لکيل آهي ته: ميان عبدالنبي، اوهان جي خلاف ڪيترائي خط، مهاراجا کي لکيا آهن. مهاراجا جو خط، هنديءَ ۾ آهي. جيئن ته اوهان مان ڪوبه هندي ڪونه ڄاڻندو آهي، تنهنڪري اجازت ملي ته اسان ئي خلاصڪيءَ ۾ خط پيش ڪيون. مير صاحب سمجهي کي ٻاهر ڪڍيو ۽ فقط هڪ ملازم ايسر کي پاڻ وٽ

(۱) سنڌ جي مختصر تاريخ - راه بهادر آلومل ٽيڪمڊاس ص ۴۲.

(۲) تاريخ سنڌ - جلد ششم (عهد ڪلهوڙو) حصہ دوم.

غلام رسول ”مهر“ ص ۷۹۵-۷۹۶.

رڪيائين..... هڪ وڪيل، مير جي ڀرسان اچي، خط پڙهڻ لڳو. پڙهندي پڙهندي، دوکياڙي دل ۾ ر کي چيائين ته، ”هي لفظ منهنجي سمجهه ۾ نه ٿا اچن.“ ائين چئي، جهٽ پئي کسي گهرائي ورتائين. اهڙيءَ طرح انهن ٻنهي، مير کي خط پڙهڻ ۾ رڌل ر کي، اوچتو ئي اوچتو مٿس تلوارن جا وار شروع ڪري ڏنا. جيتوڻيڪ مير صاحب زخمي ٿي چڪو هو، ته به اڪيلي مير، ٻنهي قاتلن کي ماري وڌائين.“

هڪ روايت مطابق ته: مير بجار خان کاهي ۽ اڪ کان ڪاٺو هو ۽ ان ئي طرف کان مٿس پهريون وار ٿيو. منشي بالچند، مير بجار خان جي شهادت جو سال، هن طرح ڏئي ٿو:

متحفل شهدا جلوه ڪرد مير بجار.

۱۱۱۴ هـ

”لسب تاريخ وارو، شهادت جو سال (۱۱۹۴ هـ)، هيٺين بيت مان ڪڍي ٿو:

از سر افسوس گفتم
مير شد از جملر هندو شهيد.

۱۰۲- ڪوڏي حرام ٿي بچڪو حلال؛

هڪڙي ماڻهوءَ گهڻيءَ مان، هڪڙي ڪوڏي ۽ هڪ بچڪو ٺاهيا. گهر اچي ڏٺائين ته بچڪي ۾ هيرا جواهر پيا آهن. ايڏو مال ڏسي، دل هير کيس ته جيڪر اهو مال ڦهاريان، پر ويڪ جا وڏا ٻوڏ لڳس. جي، ”اهو ڪٿو ڪم ٿيڪ نه آهي.“ انهيءَ ٻڌان تـرـان ۾، ٻه-ٽي ڏينهن پئجي ويس. آخر انهيءَ فيصل تي پهتو ته ساڳي گهڻيءَ ۾ ٻيئي، وڏي واکي جڳجي ته هيءُ بچڪو ۽ هيءُ ڪوڏي ڪنهن جي آهي؟ جيڪو مالڪ هوندو، سو پاڻيهي ظاهر ٿيندو.

هڪڙي ڏينهن، گهٽيءَ ۾ بيٺي، وڏي آواز چوڻ لڳو،
 ”ڪنهن وڃائي آهي هيءَ ڪوڏي؟“ (۽ هوريان چوڻ لڳو)
 ۽ هيءُ بڻجڪو ”ٺي پيرا آواز ڏنائين، پر مالڪ ڪوبه ڪونه
 ڄاڳيو. بلا، ڪوڏيءَ جهڙي خسيءَ شيءِ لاءِ ڪير اچي ا
 جيڪا ماليات هئي، سا هئي بڻجڪي ۽ ان جو نالو وڏي
 آواز ٻڌايائين ڪونه ٿي.

هن کي مڙيو ئي مال پنهنجي لاءِ ”ڪوڏي حرام ۽ بڻجڪي
 کي حلال“ سمجهي، گهر ۾ رکڻو هو، سو آئين ڦهلايائين.

(گ)

۱۰۳- گاهي ولي، گاهي پوت:

نواب ولي محمد خان لغاري، ميرن جي طرفان چانڊڪا پرڳڻي (جنهن کي هينئر لاڙڪاڻو ضلعو چون ٿا) جو مختيارڪار هو. * ان وقت چانڊڪا ۾، بدائني گهڻي ڦهليل هئي، جنهنڪري نواب صاحب جهڙي ڪـڙي حاڪم جي اشد ضرورت هئي. جيڪي قاعدا قانون، چانڊڪا پرڳڻي مان لاڳو هئا، تن کي جيڪو اورانگهيندو هو، تن کي سخت وڌندو هو. انتظام جي حق ۾، خود بلوچن تان به نه ڏرندو هو.

نواب صاحب، احڪام شريعت جو پورو پورو پابند هو، جنهنڪري ڪي هن کي ”ولي“ به ڪري سڏيندا هئا. هڪ سگيڙ چوي ٿو:

* نواب ولي محمد خان ولد غلام محمد خان لغاري، قاجپور (ضلعو حيدرآباد) جو ويٺل هو. سندس وفات ۱۸۳۲ع ۾، لاڙڪاڻو شهر جي ”تجر باغ“ (جنهن کي هينئر ”جناح باغ“ چون ٿا) ۾ ٿي. کيس بطور امالت پوري، اڳڪهين ڏينهن کان پوءِ، هتان ڪڍائي ويا. سندس قبر مٿان ”تجر“ ٺهرائي ويئي هئي، جڏهن اڃا تائين قائم آهي. ”تجر باغ“ تي اهو لالو به، ان ”تجر“ تان ئي پيو آهي. ”ننڍو ولي محمد“ (حيدرآباد وارو) به سندس ئي نالي پٺيان سڏبو آهي.

ميرن توکي مير ڪيو، مڳ ڪيرائي مير، (۱)
 ريشم توسان ريسئون ڪن، تون ولي، وه وير،
 پائرن سان پٽوت ٿيڻ، ڪهڳرن سان ڪير.

مٿين بيت ۾، مڳهڙ، نواب صاحب کي ”ولي“ ۽
 پٽوت سڏيو آهي.

هيوز لکي ٿو: (۲)

نواب صاحب، نهايت قابل، مگر سخت گير
 شخص هو، جنهن جي متعلق سنڌين جي اها
 چوڻي هئي ته: گاهي ولي، گاهي پوت.
 (ڪڏهن ولي، ڪڏهن پوت)

نواب صاحب کي، ڪي، ”ولي“ سڏڻ لڳا ته ڪي
 ”پوت“. جنهنڪري ان وقت نواب صاحب لاءِ، عام چوڻي
 ٿي ويئي: گاهي ولي، گاهي پوت.

۱۰۴- گذر ڊاڪ نه پڄي آڪي ٿو ڪٿا.

هڪ پنڪايل گذر، وڃي انگورن جي باغ ۾ پهتو. انگورن
 جي چڱن کي، لڙڪندو ڏسي، وات پاڻي پاڻي ٿيڻ لڳس.
 ويچاري کائن لاءِ ڏاڍا وس ڪيا، پر انگورن جي چڱن تائين

* مڳ = مڳي، وڏائي. ريشم = ريشم ڍڪيندڙ يعني بادشاهه،
 شاهوڪار، وڏا ماڻهو. وه = واھ. تون ولي وه وير = اي وير
 (بھادر) تون بيشڪ ”ولي“ آھين ۽ بادشاهه به توسان ريسون ٿا
 ڪن. ڪهڳرن = ڪهڳهو (گاڙهو چولو) ڍڪيندڙن يعني پروج، پائرن...
 ڪير = ساڳيو ڪهڳهو ڍڪيندڙ يعني پروج پائرن ڪي ۱- ”پٽوت“
 والگر سخت وٺي وڃن ٿو.

(۱) دي گزيٽيئر آف دي پراونس آف سنڌ - ص ۴۸۳.

(۲) ”آڪي“، دراصل لفظ ”آخ“ آهي. ”آخ ٿو ڪٿا“.

ٻهجي نه سگهيو. جڏهن انگورن تائين پهچڻ لاءِ ٿيا ڏيئي ڏيئي
ٽڪجي پيو، تڏهن ماڻڙي ڪري ٻهجي رهيو. ٻيو هڪڙو
گدڙ، جو پري کان اهو لاءِ ڏسي رهيو هو، تنهن پڇيس ته،
”ادا، ڇا خيال آهي؟“ ان کي جواب ڏنائين ته، ”انگور کٽڻ آھن!“
تنهن تي ڪنهن پينل ائين چيو.

مطلب. جڏهن ڪو ڪنهن ڳالهه کي پڇي نه سگهندو
آهي يا ڪانئس ڳالهي هٿان ڇڏائي ويندي آهي، تڏهن ان لاءِ
ائين چئبو آهي.

۵۰۱۔ گڏهه آهوئي، اُڙ پيا پيس ته پوءِ ڪونهي.

آهي آهوئي خسيس ۽ ڪين جهڙو، پر جيڪڏهن لباس
ڪٺي چڱو بهريائين ته انهيءَ ڪري ڪو معتبر ڪونه ٿي پيو.
ڳالهه ڪندا آهن ته بني عباس خليفن مان، خليفي
هارون رشيد جي حڪومت ۾، چورن ۽ ڦاڙياں ملڪ ۾ انڌير
مچائي ڏنو. خليفي جي حڪم موجب، جنهن هنگ ۾ آهي
ڊاڪو پنهنجو ديرو دمايو ويٺا هئا. تنهن جي چوڌاري سرڪاري
فوج گهيرو ڪري ڪيترن ڊاڪن کي ماري ڇڏيو. انهن
مان ڪي ٻهجي ويا ته ڪي وري گرفتار به ٿيا. انهن گرفتار
ٿيلن ۾، ڦاڙيلن جي سردار جو نوجوان ۽ حسين پٽ، يوسف
نالي به خليفي وٽ گرفتار ٿي آيو. ٻين ڊاڪن کي ته ڦاسي
۽ عمر قيد جي سزا ملي چڪي، باقي رهيو يوسف، يوسف
جي نوجواني ۽ حسن جي سبب، خليفي کيس ڪيل ڏوهه
ته معاف ڪيا، اٽلو کيس پاڻ وٽ معزز اميرن جي صف ۾
مقرر ڪيائين، خليفي جي انهيءَ فيصلي تي، جعفر برڪي
وزير اعظم گهڻو اعتراض ورتو. خليفي کي چيائين ته، ”اوهين،
هن کي نوجوان ۽ سهڻو ڏسي، مٿس مهربان آهيو، مگر گڏهه
آهوئي، يعني آهوئي ڊاڪو، ڊاڪو جو پٽ، اوهين کيس،

ڪنڌا به ٻيا لباس ڏيکاريو، ته به گڏهه آهڻي گڏهه! هين مان،
پلائي جي ڪڏهن اميد نه رکيجو." مگر خليفن نه مڃيو.

ڪجهه وقت گذرڻ کان پوءِ، خليفن وٽان ڪيتري
روڪڙ ۽ جواهرات چوري ڪري، راتو واھ پڄي ويو ۽ وزيراعظم
جعفر برسڪي ۽ جو قول، سچو ثابت ٿيو ته: "گڏهه آهڻي،
آٿر ٻيا پيس ته ڀڙ ڪونهه."

(ڳاڻا)

۱۰۶ - ڳالهين سنديون ڳالهيون، ٺڪي سندا موٽ *

ڪو ماڻهو ڳالهه پڙهي ٿي پئي ويو ته سندس دوست، کيس چيو ته، ”ادا، منهنجي لاءِ، موٽ وٺيو اڃانءِ.“ اڳيرو وڃڻ تي، هڪڙو ٻيو دوست مليس، جنهن ٺڪو، هٿ ۾ ڏيئي، چيس ته، ”مون لاءِ ٺڪي جا موٽ وٺيو اڃانءِ“. جنهن ٺڪو ڏٺو هوس، تنهن لاءِ موٽ وٺيو آيو، پر جنهن رڳو زباني چيو هوس، تنهن لاءِ ڪجهه ڪونه آندائين. جڏهن ان ڏوراپو ڏٺس ته، ”فلاڻي ٺڪو ڏٺو هو، ان جا موٽ به وٺيو آئين، مان شايد توکي ٺڪو نه ڏيان ها؟“ هن ماڻهوءَ جواب ڏنس ته ”پار، جنهن کي موٽ ڪپندا هئا، تنهن ٺڪو ڏنو هو ۽ ان کي موٽ به پهچي ويا. مگر تو موئن وٺڻ جي ڪئي رڳي ڳالهه! درحقيقت، توکي موٽ ڪپندائي ڪونه هئا. تنهنڪري:

”ڳالهين سنديون ڳالهيون ۽ ٺڪي سندا موٽ“

مطلب ته: سوال تي ڪم نه ٿيندو آهي، دنيا ۾ قصو آهي ٿي وٽ جو.

(گهر)

۱۰۷ - گهيتو ڌاريم اُن لٿي، هٿان چري ڪپاهه :

ڪنهن ماڻهوءَ، اُنَ (گهيتي جا وار) گڏ ڪرڻ جي خيال کان، گهيتو ڌاريو. هڪ دفعي گهيتو، چنائِي وٺي ڀڳو ۽ ڏو مالڪ جي (ڪپه جي) پوک ۾ وڃي پيو! مالڪ ڇا ڏسي، ته ڪپه جا گوگڙا ڪاڻي ڪڍي ناس ڪيا اٿس. تنهن تي مالڪ چيو :

”گهيتو ڌاريم اُنَ لٿي، هٿان چري ڪپه“

ڪا شيءِ جا سٽڪ لاءِ ڌارجي ۽ ان مان ڏک پيدا ٿئي، تڏهن ائين چئبو آهي.

اهو پهڪو، سڱهڙ فتح خان، هن طرح ٻڌايو.
 گهيتو ڌاريم اُن لاءِ، رهندو چري ڪپاهه،
 جو ڌاريم گهر لاءِ، رهندي مارايم ماڻ،
 نئين ڌاريم سٽڪ لاءِ، سس جو ڪڍي ٿي ساه،
 پٺت پاليم پوءِ (۱) لاءِ، ڪٽي ڪريم ٿو پاهه،
 پاڙو ڌاريم ڀريت لاءِ، رهندو ڪڻ - ڪپاهه (۲)،
 ڏوس (۳) ڌاريم ڏک لاءِ، پٽيءَ نه ڏينم پاڻ،
 پير ڪٽج پختو ڪري، جو دغا دنيا، دٻ دٻاهه.

(۱) پوءِ لاءِ = ٻڙاڙيءَ يا ٻيريءَ جي سٽڪ لاءِ.

(۲) ڪڻ - ڪپاهه = پٺت سٽ، ڦرمار (پاڙو به پيو ڦري).

(۳) ڏوس، ڏوس = دوست، ڀار، خير خواه يا گهڻگهرو.

(ل)

۱۰۸۔ لاهي لنگها ويه، آريجن مان آسرو،

پني پرائو ڏيه، اچي ڪاء آريجن ۾.

”آريجا“ هڪ قوم آهي، جنهن جي پٺيان ”آريجا“ نالي سان گهٽ آهي، جو تعلقي ڏوڪري، ضلعي لاڙڪاڻي ۾ آهي. انهيءَ گهٽ ۾، مخدوم شهاب الدين نالي بزرگ، ڪلهوڙن جي آخرين دور ۾ رهندو هو، جو پنهنجي وقت جو ڪم وٺي هو. مخدوم صاحب، غير شرعي ڪمن جي پاڙئي ٻڌي ڪڍي، ايتريقدر جو، آريجن ۾ شادي تي به، نه دهل وڄندو هو ۽ نه وري محفل ۾ ناچ وغيره ٿي ٿيندو هو. گهٽ ۾ هنڌن جو ٺڪاڻو به هو، ليڪن اتي به لغارا، ڦڪڙ وغيره نه وڃايا ويندا هئا.

اتفاق سان، اتي هڪڙو لنگهن جو گهر اچي ويٺو، جن کي حقيقت معلوم ڪانه ٿي. هنن رات جو شروعات ۾ دهلان جو واچو ڪيو. قدرتي سندن شروعات ٻڌي ۽ دهل ڦاٽي پيا جڏهن بزرگ جي قصي جي خبر پئي، تڏهن مخدوم صاحب کان وڃي معافي ورتائون. اتي بيٺل ماڻهن مان ڪنهن چين نه:

لاهي لنگها ويه، آريجن مان آسرو،

پني پرائو ڏيه، اچي ڪاء آريجن ۾.

۱۰۹۔ لڪ، ڪٽيا ڏوسٽيءَ جو ڏوم سلاست آيو؛

هڪڙو ڏوم (لنگهو)، ڪمانڊ جي خيال کان، پرديس ويو. ڪيترا ڏينهن گذري ويا، پر موٽي ڪيئن تنهن تي ڪنهن وٺي هلايو ته: فلاڻو ڏوم مري ويو آهي. ڏوسٽيءَ

(لنگهيءَ - لنگهي جي زال) به ائين ئي ٻڌو، جنهنڪري ويڇاري، روئي پئي، صبر ڪري ويهي رهي. ٿورين ڪيڏين ڏينهن، اهو ڏٺو ماڳڪ سوٺيو، پر پيسو اندائين ڪونه! هڪڙيءَ پاڙيواريءَ، ڏوٽي کان چيو ته، ”ادي، تنهنجو مڙس ڇا ڪمائي آيو آهي؟“ ورائيائين، لڪ ڪٽيا ڏوٽيءَ، جو ڏٺو سلامت آيو!“

مطلب. ڪنهن شيءِ يا واپار ۾، ڪٿي فائدو نه هجي، پر جيڪڏهن موڙي سلامت آهي، ته به لڪ ٿيو.

(م)

۱۱۰ - مان ديوان جو نوڪر آهيان ۽ نه واڱڻن جو :

ڳالهه ڪندا آهن ته، هڪڙي ديوان کي روزانو سندس خوشامدي رسويو، گوشت، مڇي وغيره کارائيندو هو. اهي ڪاڏا ڏهاڙي ڪاڙي ڪاڙي، ديوان کي منهن ڀڄي ويا. تنهنڪري رسيوئي کي حڪم ڪيائين ته، ”تون روزانو گوشت، مڇي ٿو تيار ڪرين، موسمي ڀاڄيون لڏيون آهن، اهي به ته اسان ماڻهن لاءِ آهن. هاڻي واڱڻن جي مند آهي.“ نوڪر عرض ڪيو ته، ”هاڻو سائين، انهيءَ ڪري ته ڏسيءَ واڱڻن کي مڇي تي مڪت ڏنو آهي، اڳتي ائين ڪندس: واڱڻ عجيب چيز آهن، تندرستيءَ لاءِ ته خاص طرح مفيد آهن. اک جي بينائيءَ لاءِ به اڪسير آهن.“ ان وقت، ديوان جو هڪڙو دوست به وڏس ويٺو هو.

ٻئي ڏينهن کان وٺي، نوڪر روزانو واڱڻن رڌڻ تي زور رکيو. ڀاڄي به واڱڻن جي، ته برفو به واڱڻن جو! ديوان پهريان به ٿي ڏينهن ته شوق سان ڪاڏا، پر پوءِ لڳاتار، ڪاڙي ڪاڙي، ڪڪ ٿي پيو، سو هڪ ڏينهن نوڪر کي چيائين ته، ”تو روزانو اچي واڱڻن تي مار ماران ٻڌي آهي، اهي ته، هڪ بيڪار ڪاڏو آهن!“ نوڪر چيس ته، ”جيءُ منهنجا سائين! سچ ٿا فرمايو، واڱڻ اهڙا ته گرم آهن، جو ڏٺي پناه ڏئي. گهڻي واپرائڻ ڪري، هٽڪو هٽڪو بخار به جان ۾ رهندو آهي ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته وائي به ڪري وجهندا آهن. ڏندن لاءِ ته خاص طرح خراب آهن.“

ان وقت به، ديوان وٽ، اهوئي پهرين ڏينهن وارو سندس دوست ويٺو هو. انهيءَ نوڪر جون، اهي ڳالهيون ٻڌي، کيس

چيو ته، ”ان ڏينهن ته واڱڻن جي واکاڻ مان ڀاڄين ٿي ڪونه پيو، مگر اڄ ته وري واڱڻن تي ڇو آيو ٿو رهين؟“ نوڪر چيس ته، ”سائين، معاف ڪجي، مان ديوان جو نوڪر آهيان ۽ نه واڱڻن جو! تنهنڪري ڇا شيءِ، ديوان جي نظر ۾ چڱي، سا منهنجي نظر ۾ به چڱي. پر جيڪا شيءِ، ديوان کي نه وڻندي، ته آڻ به ان کي ڏڪاريندس.“

مطلب هي آهي ته: اهو پهاڪو عام طرح وڏن ماڻهن سان ”ها“ ۽ ”ها“ ملائيندڙ خوشامدڙين لاءِ استعمال ٿيندو آهي.

۱۱۱- مڃنون ڪٿيءَ جو، نه رت جو:

مڃنون، ليلال جي گهر جي سامهون، هڪڙي وڻ هيٺ اچي، پنهنجو آستانو اڏيو هو. هو هر وقت، ليلال جي ياد ۾ شاد باد رهندو هو. کيس نه ننڊ، نه آرام پر زهر مثل سڀ قسم جو کاڌو ۽ طعام! انهيءَ ڪري هو روزانو، بدن ۾ گهرندو رهيو ۽ آخر ڪڇ ڪاٺي، ڪيٽ ٿي پيلو! جڏهن ليلال کي اهو پتو پيو، تڏهن حقيقت حال معلوم ڪرڻ لاءِ، پاڻيءَ کڻي موڪليائين، جنهن مونجي اچي ٻڌايس ته، ”سائين! مڃنون ويچارو ته گهر ڪندا ٿي ويو آهي! فقط تنهنجي نالي جي ستهاري جي رهيو آهي!“ اهو حال ٻڌي، ليلال جا طاق لڳي ويا! پوءِ ته روزانو ساڳي پاڻيءَ جي هٿان، وٺو ڪٿيءَ (چوريءَ) جو، ڏانهن موڪليندي رهي، ته ڪاٺي، ۽ ساڄو ٿئي.

مڃنون، ته ليلال جو پياسي هو، هن جو ڪٿيءَ سان ڪهڙو مطلب! ڪڏهن ڪو ذرو پرزو، دل چوڻدي هيس ته ڪاٺيندو هو. نه ته وٺو اوڻين ٿي رکيو هوندو هو. ان ڳوٺ ۾ ٻيو هڪڙو چالاڪ ۽ مڪار نموني جو فقير رهندو هو، جنهن کي انهيءَ قصي جي ڪمزور پنهنجي ويٺي، سو چا ڪيائين، جو مڃنون جي ڀرسان، بيٺي هڪ وڻ هيٺ اچي ديرو دماڻي

ويٺو. اهو ڇا ڪندو هو، جو جڏهن ڏسندو هو ته مجنون، ڪٿي نه ٿو کائي، تڏهن هو ڪٿي کائي، خالي وڏو ڇڏي هليو ويندو هو. ٻانهي، صبح جو خالي وٺو، واپس ڪٿي ويندي هئي. اهڙيءَ طرح روزانو مجنون واري ڪٿي کائي کائي اهو چالاڪ فقير، هڪڙي ڏنڊو مڙسندو ٿي پيو ۽ مجنون ويچارو، آني باقي وڃي، هڏن جي مٿس رهيو! وٽر مجنون جنهن وٽ هيٺان ويهندو هو، انان آئي، وڃي پئي وٺ هيٺ ويٺو، تنهنڪري اهو چالاڪ فقير، هڪدم مجنونءَ واريءَ جاءِ تي وڃي ويٺو، جنهنڪري هڪڙي سندس پڳههجي مڇي ويٺي! مجنون کي ڪٿيءَ جي ڪهڙي پرواه! هن جي لبڻ تي ته فقط ليلِي جوئي نالو هوندو هو.

هڪڙي ڏينهن، ليلِي خيال ڪيو ته مجنون، هاڻي سُنڊي ماسَ جي، ضرور چاڙهي هوندي، جو کيس، گهڻي سٺپ ۽ مغزات پيميل ڪٽمي کائيندي، چڱو وقت ٿيو آهي. پڪَ ڪرڻ خاطر، هڪڙي ٻي ٻانهي، ڏانهن موڪليائين، ڇاڪاڻ ته پهرين ٻانهي، روزانو کيس مجنون جي ضعف ۽ اُٻڙيءَ جو خيال ٻڌائيندي هئي. اها نئين ٻانهي، وٽ هيٺان ويٺل ڏنڊي مڙسندڙ کي مجنون سمجهي، ليلِي کي اچي چيو ته، ”مجنون ته ڪٿل کان ٿو ٿاڻي!“

ليلِي کي تعجب لڳو ته، ”عاشق، سُنڊي ماسَ جي چاڙهندا ٿي نه آهن. هيءُ قصو ڪيئن آهي!“

روزانو ڪٽمي پڇاڻيندڙ ٻانهي کي چيائين ته، ”اڄ هيءُ وڏو کنيو وڃ ۽ مجنونءَ کي، منهنجي نالي وڃي چئو، ته پنهنجي رت مان هيءُ پري ڏي!“ ٻانهيءَ هڪدم حڪم جي تعميل ڪئي ۽ مجنون واريءَ جاءِ تي، ويٺل فقير کي وڃي چيائين ته ”ليلِي جو حڪم آهي ته هيءُ وڏو، پنهنجي رت سان پري ڏي.“ هن جواب ڏنو ته، ڪٽمي کائڻو

مجنون مان آهيان ۽ رت ڏيندڙ مجنون هُمن وٽ هيٺان بيٺو ائيني، وڃي لڀيس.

ائين چئي، اهو ڪٿي ڪاٿو مجنون، انسان آئي، سڌو پنهنجي گهر هليو ويو، جو سمجهيائين ته، ”آئيندي جا چڙ هم ڇڻا، ڇاڪاڻ ته مالڪن کي، حقيقت حال معلوم ٿي چڪو هو.“

۱۱۲- مروان موت، ملوڪان شڪار؛

ڪنهن تلاءُ ۾ گهڻا ڏيڏر رهندا هئا. هڪ دفعي ڪن شاگردن، ڏيڏرن کي پٿر هڻي، دل ٻئي وندرائي، لکن پٿرن لڳڻ ڪري، ڪيترا ڏيڏر زخمي ۽ ڪيترا مري ويا تنهن تي هڪ ڏيڏر، ڪين چيو ته، ”مروان موت، ملوڪان شڪار“ يعني اوهان ملوڪن (شهزادن) لاءِ شڪار آهي، ليڪن اسان ميرن يا جانورن لاءِ ته موت آهي.

۱۱۳- مڙس بنا، ويهون ڪير ڪري؛

هڪڙيءَ عورت، پورهيو ڪري، اٺويهه روپيا ميڙيا. گهڻي ڪوشش ڪيائين ته ”هڪ ويهه“ (ويهه روپيا) پوري ڪريان، پر اتفاق اهڙو ٻڌي ويو، جو ڪڏهن سڀني ڦٽڪيءَ تي پيسو ڏوڪڙ پيو وڃي ته ڪڏهن وري مهمانن جي پوڙ ٻاچيءَ تي به - چار آنا خرچ ٻڌي ٿيا، ويڃاري وري وري ڪوشش ڪري ته به اهي ئي اٺويهه. آخر هڻي هڻي ٻيئي، ته به پوري ويهه ٺاهي نه سگهي. هڪ دفعي مڙس، هڪ روپيو ڪمان آيو ۽ اچي زال کي ڏنائين. هن جي روپين جو پوري ويهه بنجي ويئي.

هڪ دفعي پاڙي واريءَ سان، اها ڳالهه ڪيائين ته: ”ادي مون کان هڪ ويهه ٺهي نه سگهي. ڪڏهن گهر واري روپيو آندو، تڏهن پوري ويهه ٺهي.“ تنهن تي ان چيس ته، ”ادي، مڙس بنا، ويهون ڪير ڪري.“

مطلب آهي ته: مڙس ئي آهن، جي مٿو ڪٽيو ڏيئي، ڪم جو پورا ٿو ڪندا رهن ٿا.

۱۱۴ - سُئي ڪٿي به پرڇهه وڃائن:

هڪڙي ماڻهوءَ وٽ هڪڙو عمدو ڪتو هو، جو سندس دوست کي ڏاڍو پسند هو ۽ خيال هوس ته: اهو، آڏ کانئس وٺندس. هڪ دفعي، هو، ڪٿي وٺڻ جو خيال ڪري، پنهنجي دوست وٽ ويو، کيس خبر ڪانه هئي ته انهيءَ وچ ۾ ڪو، اهو ڪتو مري ويو آهي. گهڙي پتل ويهڻ کان پوءِ، کيس جڏهن ڪتو نظر نه آيو، تڏهن دوست کان پڇيائين ته، ”ڇو، ڪتو نظر نٿو اچي؟“ هن ڏاڍي ڏک ۽ ارمان وڃان، جواب ڏنس ته، ”افسوس جي ڪالهه آهي، جو ويچارو ڪتو مري ويو، جنهن جو مون کي تمام گهڻو ارمان آهي.“ دوست چيس ته، ”يار، ڪتو جيئرو هجي ها ته آڏ ڪاهي وڃان ها، ڇاڪاڻ ته مان آيوئي توکان ڪتو وٺڻ هوس.“ مالڪ جواب ڏنس ته، ”دوست، جي ڪتو هجي ها ته اهو آڏ توکي هرگز نه ڏيان ها، ڇاڪاڻ ته ڏيڻ جيڙوئي نه هو.“ دوست جواب ڏنس ته، ”اڙي يار، تنهنجو ڪتو ته ڏيڻ کان اڳ ۾ ئي مري چڪو آهي. هاڻي سُئي ڪٿي به پرڇهه (پريت، دوستي) ڇو ٿو وڃائن.“

مطلب هي آهي ته: ڳالهه هجي ئي نه ۽ ان تي ڪنڊ ڏيئي بيهجي، سا بيوقوفي آهي.

(ن)

۱۱۵ - نادان دوست کان، دانا دشمن ڀلو.

هڪڙو گهوڙي سوار، وات وٺي ويو ته ڏٺائين ته نانگ، هڪڙي سمهيل ماڻهوءَ جي وات ۾ گهڙي ويو. هن چيو ته، ”مارا هي ويچارو ته مري ويندو.“ تنهنڪري سمهيل کي ئي ڇهڪن سان وٺي ويو. سمهيل، ننڍ مان آئي ڪڙو ٿيو، پر ڇهڪن جا وسڪارا لڳا اچن. پوءِ ته ويچارو وٺي ڀڳو، پر سوار، ڀڄڻو نه ڇڏيس، ۽ ڪڏندو ويس، تان جو هڪڙي صوفن جي باغ ۾ وڃي پهتا. اتي جيڪي هيٺ ڪريل ڪينا صوف هئا، سي هن کي، زوريءَ وات ۾ وٺائين. جيتوڻيڪ هن، گهوڙي بندشد پئي ڳالهائيو، پر سوار، صوفن پٺيان صوف، ويس وات ۾ دٻوسيندو پوءِ وري ويچاري کي ڇهڪن سان وٺي ويو. آخر آلتِي ڪيائين، جنهن مان نانگ نڪتو. نانگ ڏسي، سوار جي پيرن تي ڪري پيو ۽ کانئس پڇيائين ته ”تو، مون کي ننڍ مان ڇو نه آڌار يو؟ جڏهن نانگ وات ۾ گهڙي ويو هو؟“ سوار چيس، ”جيڪڏهن ائين ڪيان ها ته نانگ جي ڊپ کان، تنهنجو هينيو ڦاٽي پوي ها، ڇاڪاڻ ته آلتِيءَ سان نانگ، ٻاهر نه ڪڍي سگهين ها.“

۱۱۶ - نوانوي وارو ڌڪو.

مايا ميڙن جي فيڪر ۾، ڪنجوسائيءَ تي سندرو ٻڌي بيٺن.

هڪڙي لکاهتي سيٺ جي گهر جي لڳ، هڪڙي درزيءَ جو گهر هوندو هو. سيٺ جي گهر ۾ روزانو دال ۽ سائي ڀاڄي تيار ٿيندي هئي، مگر ان مزور درزيءَ جي گهر ۾، روزانو گوشت منجهون هوندا هئا.

هڪڙي ڏينهن، سيٺ جي زال، پنهنجي مڙس وٽ، شڪايت پيش ڪئي ته، ”اسان کي ڏٺيءَ سڀ ڪجهه ڏٺو آهي، تنهن هوندي به اسان کي جڳو ڪاڌو، ڪڏهن به نصيب ڪونهي! هوڏانهن هن درزيءَ (مزور) جي گهر ۾، روزانو گوشت مڇي تيار! سيٺ چيس ته، ”درزي ۽ سندس زال، نوانوي وارو ڌڪو، ڪونه ڪائي ڏٺو آهي، پوءِ ڇو نه مڙا مائيندا؟“ زال پڇيس ته، ”نوانوي جو ڌڪو ڇا آهي؟“ سيٺ جواب ڏنس ته، ”هڪڙي ڳوٺڙي ڪٺي، ان ۾ نوانوي زوپيا وجهي، ڪنهن نموني سان وڃي، سندس گهر رکي اچ ۽ پوءِ ڏس ته ان مان ڪهڙو ٿو لقاءُ ٿئي!“ سيٺ جي زال، مڙس جي چوڻ موجب، نوانوي زوپيا ڳوٺڙيءَ ۾ وجهي، مالڪ جي اک وٺي، سندن هنڌ ۾، وهائي هيٺان، رکي آئي. درزيءَ جي زال، رات جو هنڌ پٿارڻ وقت، ڳوٺڙي ڏسي، چاه مان ڪٺي، اچي مڙس جي آڏو رکي، چيائينس ته، ”لاشڪ، اسان جون دعائون، الله سائينءَ قبول ڪيون آهن، جو هيءَ روپين سان ڀريل ڳوٺڙي گهر ويئي، ڏياري اٿس!“ درزيءَ، ڳوٺڙي کولي زوپيا ڳڻيا، ته نوانوي ٿيا. زال، اها ڳوٺڙي، واپس وٺي چيس ته، ”آخر تون به پوڙهو ٿيندين، سڀاڻن چيو آهي ته، ”اهو ڪي ڪجي، جو ميهنهن وسندي ڪم اچي. پاڻ وٽ آهي ته سڀ ڪنهن وٽ آهي. تنهنڪري هيئن ڪان قناعت ڪري، ڪجهه نه ڪجهه بچائيندا رهون.“ درزيءَ چيس ته، ”ننگ آهي، ننگيءَ تي! جنهن پناه ڏنو آهي، سو گراه به ڏيندو، ڇو ويٺا ڪجوسائي ڪريون!“ مگر زال چيس ته، ”اسان کي ڏانا ڏياريا آهن نوانوي زوپيا، جن ۾ رڳو هڪڙو روپيو وجهيو ته ٿيندو ڀورو سو. پوءِ سو مان به، ٻين مان چار ڪري، آخر اسين به پاڙي واري، سيٺ جهڙا ٿي پونداسين.“

انهيءَ ڏينهن کان وٺي، انهن به دال ۽ سائي ڀاڄي کائڻ شروع ڪئي ۽ گوشت مڇيءَ جو نالو ئي وساري ڇڏيائون! هوڏانهن مخفي طرح، سيٺ جي زال به، سندن خبر چار لهندي هئي. هڪڙي ڏينهن، سيٺ کي چيائين ته، ”اوهان، هنن غريبن تي، اهڙو ڪو جادو ڦوڪيو آهي جو ويچارڻ کان چڱو ڪاڌو کائڻ ئي وسري ويو آهي!“ سيٺ جواب ڏنس ته، ”مون هنن کي نوانوي جو ڌڪو ڏنو آهي، جنهن جهڙو به پيو ڪو جادو!“.

۱۱۷- ڏيکيءَ جو بدلو برائيءَ ۾:

هڪڙو گهوڙي سوار، جهنگ مان پئي ويو ته دانهون ڪوڪون ٻڌڻ ۾ آيس. ان طرف وڃي ڏسي، ته هڪڙي وڻ کي باهه لڳل آهي، جنهن جي ڌار تي، هڪڙو نانگ ويٺو آهي، جو باهه جي چَرَ کان، دل ڦٽيئون دانهون پيو ڪري، گهوڙي سوار کي رحم آيو. هتي مان خرزين ڪڍي، لڪڻ جي چيڙي ۾ وجهي، نانگ جي ويجهو ڪيائين ته، نانگ هڪدم ٽپو ڏيئي، خرزين ۾ گهڙي ويو. گهوڙي سوار، نانگ کي، خرزين مان ٻاهر ڪڍي، چيو ته، ”جيڏانهن جو آهين، تيسڏانهن هليو وڃ.“ نانگ هڪل ڪري چيس ته، ”گهر ڪنهن جا ٿو پڇين؟ توکي ۽ تنهنجي گهوڙي کي، اجهو ٿو پورو ڪريان! توکي خبر ناهي ته مان، انسان جو دشمن آهيان ۽ تو وري دشمن سان پلائي ڪئي آهي!“ گهوڙي سوار چيس ته، ”جيڪڏهن اهو ثابت ڪري ڏيکاريندين ته نيڪيءَ جو بدلو، برائيءَ ۾ آهي ته پوءِ توکي سڀ ڪجهه مباح آهي.“ اڃا انهيءَ ردِ ڪردار هئا ته اتان مينهن لنگهائو ٿي، جنهن کان نانگ پڇيو ته، ”ڇڳائيءَ جو بدلو ڇا آهي؟“ مينهن ورائيو ته، ”برائي، مان جڏهن ڦر ۽ کير ڏيندي هيس، تڏهن

مالڪ خوش هو، پر جڏهن پوڙهي ٿيس، تڏهن مون واري نيڪي، ڪانڊس وسري ويئي ۽ هيٺئر ڪاسائيءَ جي حوالي ڪيو اٿس. ”ڇا، اهو نيڪيءَ جو بدلو، بڙائيءَ نه آهي؟“ نانگ، ڪٽر ڪٽي، خوشيءَ وڃان، سوار ڪي چيو ته، ”ٻڌاءِ!“ سوار چيس ته، ”ڪا ٻي ثابتي به ڏي.“ پوءِ نانگ، ڀرمان پيٺل وٺ کان پڇيو ته، ”نيڪي جو بدلو ڇا آهي؟“ وٺ ورائيو ته، ”بڙائيءَ نه. جڏهن قافلن وارا اچن، تڏهن منهنجي ڇانءُ هر آسائش ڪن ۽ جڏهن وڃن، تڏهن منهنجون ڦاريون ڪڍي، اٿن ڪي به ڪارائين ۽ ٿلهين ڦارين مان، لنگون ۽ داسا لاهين. ڇا، اهو نيڪيءَ جو بدلو، بڙائيءَ نه آهي؟“ نانگ، سوار ڪي ڊڙ ٻائي چيو ته، ”هيٺئر ته سر تان آهو ڪڍين ٿو يا ٻي ڪا ثابتي گهرجيئي؟“ سوار چيو ته، ”مذهبي قانون مطابق ٻن جي شاهدي جائز نه آهي، بلڪ ٽيون شايد لازمي آهي.“ پوءِ نانگ، لومڙ کان پڇيو، جنهن سمورو لقاء، ٻئي ڏٺو. لومڙ چيس ته، ”اٿين برابر آهي ته نيڪيءَ جو بدلو بڙائيءَ نه آهي، پر ڪم از ڪم، مون کي حقيقت کان، آگاهه ته ڪريو.“ سوار، سارو قصو ڪري ٻڌائين. لومڙ، نانگ کان پڇيو ته، ”سوار، جو ڪجهه چيو، سو ليڪ آهي؟“ نانگ چيو ته، ”ها ها، سورنهن آنا سچ آهي هيءَ اها خرزين آهي. جنهن مان مون کي ٻاهر ڪڍيو هئائين.“ لومڙ چيو ته، ”اها ڳالهه، مون کي ته وسهڻ ۾ ئي ٿئي اچي، ته تو جهڙو، هيٺو سارو، ڀرت جيڏو، ههڙيءَ نهڙيءَ خرزين نه، ماڻي ويندو!“ نانگ چيو ته، ”جيڪڏهن ماڻي وڃان ته، پوءِ؟“ لومڙ چيو ته، ”پوءِ فيصلو تنهنجي حق نه.“ نانگ چيو ته، ”ڏسجو.“ ائين چئي ويڙهي سڙجي، خرزين ۾ گهڙي ويو. لومڙ رڙ ڪري، سوار ڪي چيو ته، ”وارو ڪر ۽ خرزين جو منهن بند ڪر. جڏهن به دشمن وڪڙ ۾ اچي، تڏهن وجهه نه وڃائجي.“ سوار، ڳالهه جو سُر سڙهي ڪري ويو ۽ هڪدم خرزين

جو منهن بند ڪري، مٿي کڻي، زور سان زمين تي سڙائينس.
 اهڙيءَ طرح، ٻه-چار دفعا هنڀائينس ته نانگ مري ويو.
 مطلب. دشمن کان هميشه ڪو ڪجي، ڇاڪاڻ ته
 ٻچڙي مان پلائيءَ جي آسپد رکڻ اجائي آهي. جيڪڏهن دشمن
 وجهه ۾ اچي ته وارو نه وڃائجي.

---

(۹)

۱۱۸- وات تہ مٺي، نہ تہ آهي پٺي،

ڪن عورتن، پاڻ ۾ ويٺي، سينگار جو ذڪر ڪيو.
ڪنهن چيو ته، ”وارَ تہ ڦٽي، نہ تہ ڪوڙاء ڪٽي.“ ڪنهن
چيو ته، ”اک تہ ڪُجَل نہ تہ خيجل.“ ڪنهن چيو ته،
”عورت تہ چوئو، نہ تہ مٿو چڻ لوئو.“ هڪڙيءَ ٻيڙيءَ چيو ته،
”وات تہ مٺي، (ڏنڊن) نہ تہ آهي پٺي.“

مطلب. جهڙي نموني، ٿانون کي سٺي لاءِ، مٺي هٺي
آهي، اهڙي نموني وات کي صفا رکڻ لاءِ به، مٺي (مُساڳ)،
ڏنڊن وغيره) ضروري آهي. جيڪڏهن وات جي صفائي نہ
ڪبي تہ پٺي (پاڻخانه) جهڙي ڌڻ پٺي ايندي.

۱۱۹- واڙيءَ ٻارنهن، هٿ اٿارنهن، گهر ويٺي ويهه:

هڪڙو شخص، واڙيءَ تان واڱڻ وٺڻ ويو ته اتي کيس
پيسي ۾ ٻارهن واڱڻ مليا. پوءِ جڏهن عمو بازار کان لنگهيو، تڏهن
معلوم ٿيس ته هٿ وارا پيسي ۾ (اٿارنهن) ارڙهن ڏين ٿا. مگر جڏهن
گهر موٽيو، تڏهن گهور ڏٺي، هڪ پيسي ۾ ويهه ڏيڻا ڪيا.
مطلب. جيڪڏهن ڪا شيءِ وٺڻ ويهي ته مهانگي ملندي،
پر جيڪڏهن ڪو، اها شيءِ وڪڻڻ ايندو ته مستي ڏيندو.

۱۲۰ وهڻ مڙئي ٺاهي، ڏلو ڀڄي ٺار ڪي:

سنڌ ۾ داوراه، هڪ بد اخلاق ۽ ذليل ذهنيت وارو حاڪم
ٿي گذريو آهي. سو ايڇ-ايم-ايلٽ، تاريخ ”طاهري“ جو
حوالو ڏيندي لکي ٿو (۱):

”الور ۽ محمد طور ڳوٺن جي درميان جيڪو به ملڪ هوندو هو، تنهن تي راجا دلوراءِ راج ڪندو هو. هو وڏو ظالم ۽ زاني هو ۽ سڀ ڪنهن رات، دوشيزه سان همبستر ٿيندو هو. جيڪي به سوداگر، هندستان کان، سامان جا ٻيڙا ڀرائي، ديبل بندر ڏانهن ويندا هئا، تن کي لازمي طور الور کان لنگهڻو پوندو هو. داوراءِ ڪاٺن، مال جي اڌ جيترو محصول وٺندو هو، جنهنڪري سوداگرن سان جنسي ويل هوندو هو. آخرڪار اتان هڪڙو وڏو سوداگر اچي لنگهيو، جو محصول جي ڳاڙهي ڀڳي خرچ جو ٻڌي، تهرس ۾ پئجي ويو. اهو سوداگر ڪير هو ۽ ڪيڏانهن وڃي رهيو هو، تنهن لاءِ ”تحفة الڪرام“ وارو لکي ٿو (۱):

هڪڙو عزت وارو ۽ ناليرو سوداگر، جو سيف الملوڪ جي نالي سان مشهور هو ۽ ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته هو اصل ۾ شهزادو هو، جو سوداگرن جي لباس ۾ بيت الله ڏانهن وڃي رهيو هو. هو هين جي نالائق ڪارنامن کان بي خبر هو، سو اچي سندس ملڪ مان لنگهيو. ساڻس گڏ ”بدیع الجمال“ نالي هڪ سهڻي زال به هئي.“

محصول جي عملدارن، سيف الملوڪ جي مال کي نهايت قيمتي ۽ پيش بها سمجهي، ڳرو سئوڪٽ هڪ طرف رکيو ۽ ٻئي طرف وري سندس زال کي راجا جي محلات ۾ پهچائڻ جو ارادو رکيو. جڏهن راجا ٻڌو ته سوداگر سان گڏ، سندس زال، پري جمال، حسن ۾ بي مثال ۽ باڪمال به آهي، تڏهن چيتو ٿي پيو. هٿس جو ڀوت، سندس گردن تي ايتريقدر ته سوار ٿيو، جو ويڄاري سوداگر کي سندس ماڻهو خواه مخواهه به تنگ ڪرڻ لڳا.

آخر سوداگر، عرض ڪيو ته، ”ٽن ڏينهن جي مهلت ڏيڻ، تنهن بعد محصول ۽ بديع الجمال پيش ڪندس“.

”سيف الملوڪ، انهن ڏينهن ۾، هڪ پاسي خالق اڪبر کي ستائڻ شروع ڪيو ۽ ٻئي پاسي وڏا وڏا ڪاريگر، جي سرنگهه هڻڻ ۽ جبل ٽاڪڻ ۾، فرهاد جا استاد هئا ۽ سد سڪندريءَ جهڙي پنڌ پڌن ۾ ان کس هئا، تن کي ڪوٺائي، دل گهريا انعام اڪرام ڏنائين. سوداگر جو مطلب هو ته الور کان هڪڙو مضبوط بند پڌن، جنهنڪري درياءُ پنهنجو رخ ڦيرائي، بکر ڏانهن وهڪرو ڪري. اهي ڪمي ۽ ڪاريگر، راتين جون راتيون جاڳي، نديءَ جي ٻيٽ ۾ بند ٺهي چڪا، هڪ رات ۾ درياءُ پنهنجو اڳوڻو وهڪرو ڦيرائي، سيوهڻ ۽ لڪي ڏانهن اهڙي زور شور سان وهڻ لڳو، جو خدا جي قدرت سان سوداگر سيف الملوڪ جا غوراب، ظالم دلوراءَ جي پرڳڻي کان نڪري ويا. صبح جو ظالم راجا ۽ سندس رعيت ننڊ مان اٿي ڏسن ته مارا جتي پاڻي پئي وهيو، اتي رڳي گپ لڳي پيئي آهي. رعيت ۽ راجا حيران ٿي ويا (۱).“

”تحفة الڪرام“ وارو لکي ٿو ته، ”هي سارو ڪم هڪ رات ۾ ٿيو (۲).“

”اگرچ هي ٻئي ڪم، انساني طاقت کان ٻاهر هئا، ليڪن خدائي مدد سان، عبرت طور يادگار رهڻ لاءِ، هيءَ سچو منصوبو هڪ رات ۾ عمل ۾ اچي ويو. ائين به ٿي سگهي ٿو ته تقدير جا ڪارپرداز هن سچي ڪم جا باني ٿيا هجن.“

شري دوارڪا پرساد شرما لکي ٿو (۳):

(۱) تاريخ سنڌ ڀاڱو ۳ - عبدالغني عبداللہ.

(۲) تحفة الڪرام - سنڌي ادبي بورڊ ڇاپو ص ۱۱۳.

(۳) سنڌ جو پراچين اتهاس ڀاڱو ۳ - دوارڪا پرساد شرما ص ۱۲۱.

”ڪن جو چوڻ آهي ته ۱۹۲۲ع ۾، هڪ زاهد مسلمان مڪي ڏانهن ويندي، پنهنجي ڌيءَ سان اچي، اروڙ کان نڪتو راجا دلوراءِ، جو ان وقت اتي جو حاڪم هو، تنهن جي انهيءَ سهڻي مسلمان چوڪريءَ تي نظر پيئي. انهيءَ مسلمان کان، سندس ڌيءَ جو سڱ گهريو. مسلمان اٺن ڏينهن جي مهلت گهري. انهيءَ وچ ۾ اهو مسلمان، خدا کي ياد ڪرڻ لڳو ته، ”يا خدا، مون کي هن آفت کان بچاءُ آ“ انهيءَ ڪري هڪ ئي ڏينهن ۾ ڌيءَ اوچتو ئي اوچتو اتان غائب ٿي ويو.“

محمد صديق پيرزاده جي، سنڌي قلمي نسخي ”تاريخ سنڌ“ ۾، ستين روايت جي علاوه، هي روايت به ڏنل آهي، جا سندس عبارت ۾ ڏجي ٿي (۱):

”هن بادشاهه (دلوراءِ) جي زال، تمام حسن واري هئي، جنهن جي حسن جي هاڪ ملڪن ۾ مشهور ٿي ويئي. هڪ هندو بادشاهه قنڌار جو، ٻڌيءَ ڳالهه تي، پريٺ عاشق ٿيو. سو، سامان سوداگريءَ جو ڪم، ٻڙا ٻڙائي، روانو ٿيو، جو اچي سنڌ ۾ پهتو. بادشاهه دلوراءِ جي شهر ۾ اچي بندر ڪيائين. بادشاهه جي سلام تي آيو. سئنگ ڏنائين ۽ ٻيا تحفا تحائف عجيب غريب راجا وٽ آندائين. بادشاهه وٽ گهڻو ايندو ويندو هو. پاڻ ۾ دوستي ٿي وين، پر مخفي طرح مطلب جي ڳولا پئي ڪيائين. ڳجهو وڪيل ۽ ڏوٽيون پئي موڪليائين. آخرڪار رائيءَ جواب ڏنس ته، ”مون تي تمام بندش پيل آهي، توهان سان نه ٿيندو، مگر ڪا زمين هيٺان، ڳجهي سرنگهه کڻائي، انهيءَ سان ملجي، باقي انهيءَ کان سواءِ اچڻ جو ڪو چارو ڪونه آهي. پوءِ انهيءَ سوداگر ڪوشش ورتي. انهيءَ بندر کان ڳجهي سرنگهه، زمين مان اندران کوٽائي، پڪين سرن سان ونگ ٻڌائي، پختي ڪري گچ هڻائي، تيار ڪرايائين، جا رائيءَ جي

ماڙيءَ ۾ اچي ٿي داخل ٿي. اتان مخفي دري ٺهرائي ڇڏيائين. هڪ ڏينهن راڻي، انهي دريءَ سان لنگهي، جهاز تي اُٿي سوداگر، بادشاهه جي دعوت ڪئي هئي، سو بادشاهه به اتي آيو. راڻيءَ، بادشاهه جي ماني تيار ڪئي. جڏهن بادشاهه ۽ سوداگر گڏجي، ماني کان وٺي، ته بادشاهه کي شڪ پيو ته ماني گهٽر جي مانيءَ جهڙي آهي. وري اڃا دريءَ تي نظر ڪيائين ته ڪاٺي جي دري آهي، تنهن مان اوچتو راڻيءَ تي نظر پيس. خيال ڪيائين ته: هيءَ هت ڪيئن آئي؟ شايد ماڻهو، ماڻهن جهڙا آهن. پوءِ سوداگر کان پڇيائين ته، ”هيءَ عورت ڪير آهي؟“ سوداگر چيو ته، ”هن سوداگر جي (منهنجي) زال آهي.“ بادشاهه چيس ته، ”سڏ ڪر ڏس ته اسان سان اچي ماني ڪاٺيءَ، تنهنجي ۽ اسان جي وچ ۾، ڪو ويڇو نه آهي.“ پوءِ لاچار سڏيائينس. راڻي اچي ويئي، پر بادشاهه فڪر ۾ پئجي ويو ته: هتي راڻي ڪيئن آئي؟ ۽ اسان سان گڏ اچي ويئي آهي! جيڪس ته هن (سوداگر) جي زال آهي، شڪل به هڪ جهڙي اٿن. پوءِ پنج ئي آڱريون ٻوڙ مان ٻوڙي، ساڙهيءَ تي نشان ڪري ڇڏيائينس، جيئن ان (راڻي) کي خبر نه پوي. پوءِ جلد بادشاهه، ماني ڪاٺي روانو ٿيو ۽ راڻي به سرنگهه جي رستي مان تسڪي وڃي، ماڙيءَ ۾ رٽو مٿي پيرن ۾ پاڻي، سمهي پيئي. بادشاهه، گهوڙي تان لهي، نڪو ماڙيءَ تي چڙهي آيو. در کولي ڏسي ته راڻي سمهي پيئي آهي هي ٻوٽي ٿي موٽيو، پر وري ياد آيس ته راڻي جو نشان ته ڏسان. جان در کولي ڏسي، ته نشان راڻي تي چيو ويٺو آهي. بادشاهه موٽي شامي درٻار ۾ آيو. اميرن وزيرن کي گهرائي، احوال ڪيائين. سڀني صلاح ڏني ته، ”في الحال درياءَ جي اولهه ۽ اوڀر ۾ چونڪي بيهاري وڃي، پوءِ هن سرداگر کي نوڪرن سميت مارائي ڇڏجي.“

”هوڏانهن راڻي آئي، رٽو سنڀالي ڏسي، ته ٻوڙ جا نشان بيٺا آهن. يڪدم آئي، خوف کان لاچار ٿي، سرنگهه رستي، تڪڙي

بندر تي آئي. اچي سوداگر کي چيائين ته، ”اڄ اسان جي حياتي پوري ٿي ويندي، جو بادشاهه کي سڀ حقيقت معلوم ٿي ويندي آهي، جي ڪو دستو ڀڄڻ جو ٿئي ته وس ڪر، نه ته فجر سان سڀني کي ماري گهات ڪندا.“ پوءِ راڻيءَ، سوداگر ۽ سڀني نوڪرن، ساري رات ڦٽيءَ جي درٻار ۾ ويٺيون ڪيون ۽ ٻاڏايو. ڦٽي، رحيم ڪريم آهي، جو ٻانهو، سندس در تي دل سان زاري ڪري ٿو، تنهن جي دعا قبول ڪري ٿو. حڪمت مالڪ جي سان، آگاهون پوين ۽ ڀر، هڪ واهڙ پراڻو هو، تنهن ۾ درياهه وهي وڃي پيو! سوداگر جهاز کڻي ڇوڙي ڇڏيا، جي ديبل بندر کان وڃي، سمنڊ جو رستو وٺي. ايران ڏي هليا ويا. فجر جو ماڻهو بندر تي ويا. پاڻ ڏسن ته پڌر لڳو پيو آهي! جيئن ڪنهن چيو ته:

”وَهَن مُنڌُني ناهي، دَلُو پيئي نار ٿو!“

وري جو اچي بندر کان ڏسن ته سرنگهه لڳي پيئي آهي. سرنگهه جو رستو وٺي، اچي ماڙيءَ ۾ نڪتا.

جلدِ من مٺي آيا، تڏهن بادشاهه، شاهي درٻار ۾ اچي، اميرن وزيرن کي گڏ ڪري چيو ته، ”سوداگر پرديسي هو، پر رعيت اسان جي هٿن سان شامل ٿي، اهو ڪم ڪيو ڇو ته انهن مان ڪو نه ڪلال نه ٿيو، جو اسان کي هيءَ خبر ڪڍي ڏني ها. هاڻي انهن لاءِ ڪهڙي سزا مقرر ڪجي؟“ سڀني صبر ڪيو.

بادشاهه چيو ته، ”انهن لاءِ هيءَ سزا آهي، جو جيڪو به اعليٰ يا ادلي، شادي ڪندو، ته پهرينءَ رات، ڪنوار سان بادشاهه همبستر ٿيندو.“ اميرن آسائين، گهڻيون ئي سنئون آزيون ڪيون، پر راجا قبول نه ڪيون، آخر اهو ڪم هڻندو آيو.

(هه)

۱۲۱- هجڻي ڏاڻو ته گهر لاڙڪاڻو:

هيءَ پهڪو ڪلهوڙن جي دؤر جي پيدائش آهي. جڏهن ميان شاهل محمد عباسيءَ، ۱۰۲۵ هه مطابق ۱۶۷۵ع ۾ گهاڙ واه ڪتابو هو (۱)، تڏهن درياءَ کان ويندي، گهاڙ واه جي چوڙ تائين، لاڙڪاڻو هڪڙوئي مشهور شهر ۽ بندر هو. واپاري، ايران ۽ ڪوهستان کان ڪنهي، هت اچي، واپار ڪندا هئا ۽ لاڙڪاڻي کي پيڙين جي رستي، ٻين شهرن سان ملائي، گويا مرڪزي حيثيت ڏني ويئي هئي، جتي اناج ۽ ٻين شين جا قافلا اچي، منزل انداز ٿيندا هئا، انهيءَ هنڌ کي ”قافلا سراء“ سڏيندا هئا، گهاڙ واه جي ڏاڻي ڪپ تي، اڄ به ”قافلا سراء“ نالي سان مشهور محلو آهي، جو انهيءَ گهالهه جو ثبوت آهي.

”سچ پچ ته سنڌ ۾ عباسين، رستن ۽ واهن ٺهرائڻ جي وڏي خدمت ڪئي. قريبن پنجاهه هزار ميل رستا ۽ پنجويهه هزار ميل واه جاري ڪيائون“، (نگيران سنڌ). انهيءَ ڪري لاڙڪاڻو سبزي ۽ ساوڪ ۾ ايترو ته وڏي ويو، جو ڪيترا سياح ان کي ”سنڌ جو عدن“ سڏڻ لڳا.

---

(۱) ميان آدم شاه، گهاڙ واه. لاڙڪاڻي تائين آيا هو، جنهن جو نالو ”شير نهر“ رکيو ويو هو. سندس فرزند ميان شاهل محمد عباسيءَ، لاڙڪاڻي کان هيٺ وڌيڪ ڪٺا هو. (نگيران سنڌ) ”شير نهر“ نالو الهيءَ ڪري رکيو ويو، جو سبزي ۽ ڪاهن جي گهٽائيءَ ڪري، مينهنون گهڻو ڪير ڏيڻ لڳيون.

جنهن جاء تي ٻيڙيون، مختلف طرفن کان اچي لنگر هڻنديون هيون، اتي رات ڏينهن ماڻهن جي گهاگيه لڳي بيٺي هوندي هئي. خشڪيءَ جي رستي، ڪيترائي قافلا ۽ گهاڙ واهه جي رستي، سنڌو درياءَ کان، مال سان ڀريل ٻيڙا ايندا ۽ ويندا هئا. واپار سبب، ڏيهي خواهه پرڏيهي واپارين کي جهجهو ٿاڻو ٿيو ٿي، جنهنڪري کين، پيسن سان راند ڪرڻ سولي ٿي پيئي. لنگر گاهه جي ڀرسان، هڪڙو ”چڪڙو“ پيو، جتي حسن جي بازار گرم لڳي ويئي. منجهس طعام، قيام ۽ جام جو ٺاهوڪو بندوبست هو، جنهنڪري پري پري کان شوقين ۽ عاشق مزاج انسان، پڪين جيان پرواز ڪري، انساني حسن تي اچي پرگهت ٿيندا هئا ۽ ڪٽنب ڪٽهائي، کيسا خالي ڪرائي، ٽرڙ ٿي، موٽندا هئا. مسٽر برٽن لکي ٿو ته (۱)

”مسٽر پل ۽ هر چند، مشهور ناچڻيءَ کي هٿ ڪيو آهي، جنهن خوبصورت جو نالو ”مهتاب“ يعني چنڊ جو ڪيرٿو آهي. هتي، هوءَ پنهنجي پيڻ سان ايندي آهي، ٻئي پيڙيون، پنهنجي ڪجاوي ۾ اينديون آهن ۽ سندن قافلو ۹ ميل ڊگهو هوندو آهي.“

”مهتاب، لاڙڪاڻي جي راندي، پنهنجي نالي جهڙي خوبصورت آهي. سندس انگ انگ مڪمل آهي ۽ جنهن به طرف ڏسجي ته خوبصورت نظر ايندي. هن جي وارن ۾ جوانيءَ واري چمڪ آهي ۽ سندس سنگ مرمر جهڙي سفيد ۽ لسبي چمڙي، وات، ڀرون، اکين جا چهر خواهه پنبڻيون، سڀ نوان، ان استعمال ٿيل ۽ اهڙا ته تازا آهن، جهڙا قدرت جي هٿ سان، تيار ٿيڻ وقت هئا! اوهين انهيءَ خواهه کي روڪي نه سگهندا، ته مرڪ يا ڪاوڙ خواهه غصو، سندس لب کي جڻجڻ ۾ وجهي ۽ ڊگها ۽ جاڙا غير متحرڪ ڀرون، لرزش ۾ اچن ۽ اهو ته

هوءَ انسان وانگر نظر اچي ۽ ائين نه لڳي، جو چڻ چاندوڪيءَ
۾ ڪو مجسمو بيٺو آهي.

هڪ قديم ڪاروائي سردار، جو ايران کان غاليجا ڪڍي
آيو هو، تنهن جو رايو آهي ته:

”لاڙڪاڻي جي تهذيب، ايتري آتم آهي، جو بهترين
غاليجا به، آڻهن جي اڳيان لڙان ٿا لڳن. حالانڪ آءٌ غاليجا،
ايران ۾ گران ٿا لڳن. هڪ رقاصه، هزار روپئي وارو غاليجو
خرید ڪري، چيو ته، ”هيءَ قيمت، سندس هڪ رات جي
رتص بازيءَ جي پيدائش آهي!“ پارسي مطرب، اهڙو غاليجو خرید
ڪري نٿو سگهي.“ (ماخذ از ڪاروان زاهدان)

لاڙڪاڻي جي اهڙي ڪمال سبب، ڪيترن شاعرن پنهنجا
جذبا پڻ ظاهر ڪيا آهن. جيئن حاجي خانن جينجڻي هڪ ڪافي
جو ٿلهه ٻڌو آهي:

”هڃئي نائو ته ڪهڙ لاڙڪاڻو، نه نه وٽ ويڳائو“

۱۲۲- هيڪلي جو واهي الله:

اڪيلن جو مددگار الله ئي آهي. يعني هڪڙي به ماڻهوءَ
جو سفر تي وڃڻ، خطري کان خالي نه آهي.

گوالهر ڪندا آهن ته، دهليءَ کان ڏهه ميل پري پنڌ تي،
فريد آباد جي نزديڪ، هڪڙو واه آهي، جنهن جي ڪنارن
تي ۽ آس پاس، ڪنهن وقت گهاٽو جهنگل هو، هڪڙي پوڙهي
عورت فريدڻ نالي، پينڻ جي بهاني سان، اتي ويٺل هوندي
هئي ۽ سندس پٽ، ٻوڙا ۽ ڏوهڻا به انهيءَ جهنگل ۾ لڪل
رهندا هئا. اها پوڙهي، جڏهن هڪ-ٻن مسافرن کي ڏسندي هئي،
تڏهن سڀني هئي چوندي هئي ته، ”هيڪلي جو واهي الله“،
ته آهي لڪل ماڻهو، هڪدم نڪري، مسافرن کي لٽي، ماري
چڏيندا هئا. پر جڏهن اها پوڙهي، گهڻن ماڻهن کي، ايندو
ڏسندي هئي، تڏهن چوندي هئي ته، ”جماعت ۾ ڪا آست“.

اهو آواز ٻڌي، اهي رهزن ٻاهر ٿي نه نڪرندا هئا. اها ڦرلٽ
۽ مارا ماري، مٿس تائين جاري رهي. آخر هڪ ڏينهن، سڀ
رهزن پڪڙيا ويا، جهنگري ٻوڙهيءَ ڏاڍو پڇتايو ۽ کيس
پنهجي انهيءَ اهڙيءَ بهروپي ۽ دورنگي هلت کان نفرت اچي
ويئي. ٻوڙهيءَ وٽ جيڪي پيسا هئا، تن مان واهه ٽي پُل
ٻڌايائين، جا سندس نالي پويان اڄ به قائم آهي.

(ي)

۱۲۳- يڪ ذہ شد، دو شد،

هڪڙيءَ عجيب ڪهاڻه کان پوءِ، هيءَ جي پيدا ٿي
ٻوڻ جي موقعي تي، اهو مثال ڏبو آهي.

هڪڙيءَ پوڙهي جادوگر پائيءَ جي عادت هوندي هئي
ته قبرستان ۾ وڃي، مانهيءَ جي ٽين ڏانن تي ڪجهه پڙهي،
جنهن به قبر تي اچيندي هئي ته ان ۾ پوريل لاش، ڪنن
سودو اچي وٽس حاضر ٿيندو هو. پوڙهي، ان جو ڪفن لاهي،
وري مانهيءَ جي ٽين ڏانن تي ڪجهه پڙهي، ان لاش تي اچيندي
هئي ته اهو لاش وري وڃي قبر داخل ٿيندو هو. جادوگر پائي،
اهو ڪفن بازار ۾ وڪڻي، ان جي قيمت تي، پنهنجو خوش
وقت پيشي گذاريندي هئي. اها هئي ان پوڙهيءَ جي روزاني عادت!

هڪڙي ماڻهوءَ کي اچي سڪن جي طمع ٿي، جنهنڪري
پوڙهيءَ جي خوب خوشامد شروع ڪيائين. ويڇاري گهڻي هئي
گسائي، پر هڪ حاصل ڪانه ٿيس. گهڻي مٽا ڪٽ بهي ان
پوڙهيءَ، مرڻ وقت، آخر اهو منهنجهڙو سڀڪاريس.

هڪڙي ڏينهن، ان ماڻهوءَ جا ڪيڙو جو قبرستان ۾
وڃي، آرمائش طور، هڪڙيءَ قبر تي، اهو منهنجهڙو پڙهيائين ته
هڪدم سوندي ڪي، ڪفن سودو ٻاهر آيل ڏٺائين. ان جو ڪفن
ته لاڏاڻين، مگر ان کي قبر ۾ موٽائي موڪلڻ وارو سنڌو سيڪيوتي
ڪونه هو. تنهنڪري جيڏانهن هيءَ، تيڏانهن سندس پٺيان
مردو! اهو حال ڏسي، اهو ماڻهو ڏاڍو پريشان ٿيو. دل ۾
سوچيندي، آخر خيال آيس ته، ”جي وري به ڪم ٿيندو ته
ان پوڙهيءَ هٿان“. تنهنڪري ان جي قبر تي وڃي، اهو منهنجهڙو

پوهيائين ته اها به ڪفن سوڌي ٻاهر نڪتي! ان جو به ڪفن
 لائين، تنهن کان پوءِ پوڙهيءَ سان، گهڻو مٿو ماريائين، ته من
 ڪجهه ٻڌائي، مگر ”چالي چالي چٻ“! جڏهن نا آسيد ٿي
 هلڻ لڳو، تڏهن پهرين مَردي سان گڏ، پوڙهيءَ وارو لاهڻ
 به پويان اچڻ لڳس! اهو حال ڏسي، پريشانيءَ وچان چيائين ته،
 ”هڪ نه سُڌ، ٻي نه سُڌ“.

رايا

۳۷ - لياقت روڊ،

ڪنٽونمينٽ، حيدرآباد

۷ - سيپٽمبر ۱۹۶۶ع

مڪرمي سنڊيلو صاحب سلمه

”پهاڪن جي پاڙ“ پهچي، خوشيءَ جو باعث ٿي. اوهان
ٿورائتو ڪيو. يادگيري ۽ محبت جو شڪر ڀريو.

چوندا آهن: ”هجي نائو، ته گهر لاڙڪاڻو.“ اوهان پاڻ
لاڙڪاڻي کان نائو وئي، پوءِ منجهس نڪائو ڪيو آهي.
انهيءَ معجزه تي به اوهان کي مبارڪو.

ڪتاب ۾ نهايت قيمتي مواد آندل آهي. ڪن پهاڪن
کي تاريخ جي روشني ۾ پيش ڪري، حقيقت کي پوري طرح
واضح ڪيو اٿو. ”اوهان جيڪو پورهيو ڪيو آهي، سو
رائگان نه ويندو، ڇاڪاڻ ته اهڙائي ڪتاب، ادبي ميدان ۾،
پنهنجو ملهه، پاڻ مقرر ڪن ٿا.

دعا آهي ته زياده آسودا ٿيو ۽ زياده ڪمائڻا. (آمين).

- فقير عفي عنه

آءُ - آءُ - قاضي

هالا نوان

محترمي و مڪرمي سنڊيلو صاحب

۱۴ - ۲ - ۶۷ع

السلام عليڪم:

اوهان جي تازي تصنيف ڪتاب، نالي ”پهاڪن جي پاڙ“
گذريل ڊسمبر ۾ پهتل آهي. ڪتاب پنهنجي نوعيت ۾ تمام

چڱو ڪتاب آهي. پهاڪا ته عام طرح سان ٻڌبا آهن ۽ ٻڌايا ويندا آهن، مگر انهن جي اصل حقيقت ۽ ماهيت هر ڪنهن کي معلوم نه هوندي آهي. هن ڪتاب ۾، انهيءَ ڳالهه جي صفائي ٿيل آهي. انهي ڪري به ڪتاب جي قدر ۽ قيمت ۾ واڌارو ٿيو آهي. اميد ته باقي پهاڪا به گڏ ڪري، ٻيو ڇاپو به شايع ڪندا ته ڏاڍو چڱو ٿيندو. زياده خير والسلام.

طالب الموليٰ

—

احمد خان آصف مصراڻي

(۱) پهاڪا وڌائڻ ٿا ٻوليءَ جي زينت،

پهاڪن ۾ ٻوليءَ جي سونهن ۽ نزاڪت.

(۲) پهاڪا ٿيا علم جو چوڄڻ خزانو،

پهاڪا، ٿيا عقل و دانش جي دولت.

(۳) پهاڪا فصاحت جو واضح نمونو،

پهاڪن ۾ آهي سلاست بلاغت.

(۴) پهاڪن پٽھ ڪي سميل سٺا ٿيا،

پهاڪن ۾ پنھان نصيحت، هدايت.

(۵) مبارڪ جو حقدار ”سنديلو صاحب“،

پهاڪن جي واضح ڪئي جنهن حقيقت.

(۶) ”پهاڪن جي پاڙ“ آه تصنيف عملي،

مصنّف مٿس واھ ڪئي آھ محنت.

(۷) ٿيو طبع آ: ”وہ درخشان جریدہ“،

اي ”آصف“، ائين لک تون سال ۱۳۸۸ء طبع.

سنڌي ادبي بورڊ طرفان ڇپايل ڪي ٻيا ڪتاب

- ۱- گل شڪر ڪيولرام سلامتراءِ آڏواڻي
- ۲- پروليون، ڏئون، معنائون ۽ ٻول ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۳- سنڌي سينگار شاعري ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۴- جامع سنڌي لغات ۵ جلد ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۵- ٽيهه اڪريون ۲- جد ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۶- ڏور ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۷- واقعاتي بيت ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۸- جنگناما ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۹- تحفيق لغات سنڌي ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۱۰- سنڌ جو سينگار ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
- ۱۱- وڻنهي ڪوش جممت مل نارومل وستاني
- ۱۲- سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ پيرو مل مهرچند آڏواڻي
- ۱۳- سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو جلد-۱ واحد بخش شيخ
- ۱۴- سنڌي معلم ڊاڪٽر غلام علي الاما
- ۱۵- سنڌي زبان جي بنيادي لغت غلام رباني ۽ ٻيا
- ۱۶- آفتاب ادب حڪيم فتح محمد سيوهاڻي
- ۱۷- گلشن بهار آخوند فقير محمد "عاجز"
- ۱۸- سنڌي ويا ڪرڻ مولانا غلام محمد گرامي

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻُڪُ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، پَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪَ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪَ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ سُئل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ڀرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليڱڪن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ آياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، پُڪارَ سان
تَشْبِيه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

.....

ڄڻ ڄڻ ڄاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهراڙ چُپن ٿا؛

.....

ڪالهه هُيا جي سُرخ ڳلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اُٿي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)